

૨૧૭૧

ભોલી જ્ઞાન

અથવા

ધનનું ધાન.

—*~*~*~*

(નાટક ૩ અંકી.)

—~*~*~*~—

ધ્રેણમાં નામાંકિત શ્રુસિકાલટના કરેલા

“કોલીન બાન”

ઉપરથી

પારસીઓને લાગુ પાડીને

રચનાર

કેપુશરો નવરોજી કાપરાજી.

આવૃત્તી બીજી.

॥ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ પ્રમાણે રજીસ્ટર કરેલું છે, અને તે
કરી બતાવવાની વિક્ટોરિયા નાટક મંડળીને સત્તા આપી છે તે સિવાય
તે ઉપર સંદેહો હક તેના રચનારને છે.

મુંબઈ:

• હા. રે. રાણીનાના યુનિયન પ્રેસમાં છાપ્યો છે.

૧૮૮૮.

ભોલી જૂન

અથવા

ધનનું ધાન.

નાટક પાત્ર.

ગંગુલી, અપ્પારાજના પાનઘાનનો નખીશ.

બહમન.

એકલ એકલેસરિયો.

તેહમુતઘર.

હીન્ને.

ભુલ્યો (ખાર્યો.)

મેહરામજી રૂપુડી.

વસંતરામ ઇનસ્પેક્ટર.

શ્યાવક્ષો.

કાવસશાહ.

ધનજીરાહ.

ખામખામ, અપ્પારાજનાં ગંગુલીરની મા.

શીરીત.

ધન (ભોલીજન.)

જીવી (ભુલ્યાની મા.)

ચાકરો, સિપાહીઓ, રામજીઓ, ઈત્યાદી.

ભોલી જન

અથવા

ધનનું ધાન.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સુરત. રાતનો વખત. ચંદની. તામિના કિનારા ઉપર નાનપરનો ઝાવારો.
 બપ્ત્યારજીની હવેલીની બાહારનો ભાગ. એક બાજુએ હવેલી, અને
 બીજી બાજુએ દરવાજો જેની વચ્ચેથી નદીના ઝાવારા ઉપરથી હેઠલ
 ઉતરી જવાની સીંહડી. વચ્ચેમાં બાગ. સામી પાસે બાકું ગામ.
 બુધ્ધો ઝાવારા ઉપરથી ચહડીને ગાતો ગાતો આવેછે.

બેહાગ—કુમરી.

બુધ્ધો—ટીણકી હોડી, નદીપર દોડી જેમ દેહાઈની ઘોડી,
 હાંકી હું જાણું જલમાં જેમ ટટવાંની જોડી. ટીણકી.
 ચાલી આલી પાણીપર તેમ વણ હાલી તે સાલી મારી ગાલી
 જહાલી રમઝુમ રમતી રપવતિ મુજ સોડી. ટીણકી.
 પાણી છપછપાટ કાપતી પવન વેગી જાય છડછડાટ છીંચી
 તીર જેમ રામબાણથી સોડી. ટીણકી.
 (જંહગીર આવેછે.)

જંહગીર—(હલુસે) બુધ્ધા, તું છે કે ?

બુધ્ધો—જી હા. સુંજ તો. જોવતી હું સું કે કોઈ ખીજો ?

બંહુગીર—હાડી તૈયાર છે?

ભુલ્યો—તૈયાર! પેલા ટેકડા પસાડી છંતાડી રાખેલી.

બંહુગીર—ધન કેમ છે? આજે મને યાદ કીધોછ કે?

ભુલ્યો—બદ પુસોસ? આ કાગદ આપેલું. (કાગળ શોધેછે)
રાત દિવછ બસારીને તું વણુ કરાર ક્યાં સે? જો, બાઈ, પેલા બાકાં
બણી દીવા દોડેલો?

બંહુગીર—હા. એ મારી ધનના ઝુપડાંની બતી છે.

ભુલ્યો—એ દીવા કને બસારી ધન છારી રાત બેઠીને આણીફા
તારી બારીમાં બતી બળે તે જોયા કરતીસે.

બંહુગીર—મારી પનોતી ધન! ભુલ્યા, તું સભગૃત રેહજે.
બધાં ઉંઘશે તેવા આ બારીમાંનો મારો દીવા બુઘ્નશે અને તે મારા
આવવાની સીગનલ.

ભુલ્યો—(સ્વગત) એ પેલું કાગદ કેણીફા મુકાયલું? (શોધેછે.)
(બહુમન આવેછે.)

બહુમન—બંહુગીર, એ કોણ સાથ વાત કરેછ?

બંહુગીર—એ તો ભુલ્યો છે, મારો વિશ્વાસુ ખારવો.

બહુમન—નકરે તારો ભૂત! તારે એણેજ!

ભુલ્યો—હે! હું જો છેઠનો એણો હોવું તો છેઠ મારા છરખો
લંગરો હોય. છરેવરના છોટા જેવા છોબતા છેઠનો હું એણો વળી
ખોરો હોવું?

બહુમન—મારી મતલબ કે તું તારા શેઠની પુઠ છોડતોજ નથી.

બંહુગીર—નહીં. એ મને ને હું એને કદી નથી છોડવાનો.
એની ગરીબ મા જીવી મારી દાસી છે. દસ વર્ષ ઉપર એ એક જી-
વાન ગયર છોકરો હતો. એમ સાથે રમતા હતા. એક દહાડે યુસાનો
માસ્યો મેં એને મારી અગાસી ઉપરથી નીચેના એવારાપર ફેંકી
દીધો તે દહાડથી બિચારો સદાનો ખોરો થયો તે મારે લીધે.

ભુલ્યો—જેજે હને? તેમાં છું? મારા છેઠ પર હું મારો જીવ
કાઢી લાખતોસું. અરે બહુમન, બાઈ તું છું જાણતોસું? જે ટાણે
હું મરવા છટેલો, તે ટાણે મારા છેઠે સ સ મહીના છુધી મારી કેવી
સાકરી કીધેલી. મારા બિસાના આગલથી જરા બહેરે? તો જરા નહી

અછેલો. ને મારા ઉપર ઘોર ઘોર જોવાડાં આંધ્ર પાડેલાં. અબર સે ?
તે દીથી મારું ધડ નાનું ને નાનું થતું સાયલું, પણ મારું દીલ મારા
છેટને વાછતે મોટું ને મોટું રહેલું. હડિયે !

જાંહગીર—ડાહ્યો ના થા ! હવે જા, બુદ્યા.

બુદ્યો—આ સાયલો. છાપ મેરખાન.

(આવારા ઉપરથી નદીમાં ઉતરી જાયછે.)

અહમન—જાંહગીર, હું એક વાત પૂછું ? મને અરેઅર કેહ
કે શીરીનને પરણવાનો તું ઉમેદવાર છે ?

જાંહગીર—એ પૂછવાનું શું કારણ ?

અહમન—કાંકે આપણે બે સગા છીયે, અને શીરીનના ખા-
રમાં કદમ્બ હરીફ થઈ પડીયે. તું જાણેછ કે શીરીન જેમ તારી
માસીની દીકરી તેમ મારી કાકાની દીકરી છે. હું તો એક સુસા-
ફર ભાઈ છું. મારા લશકરી નોકરીના ધંધાને સર આજે આહી ને
કાલે ડ્યાં છું. મારી લાંબી ગરહાલગીમાં મોટા ફેરફારો થઈ ગયા.
શીરીનનાં માતાપર માખાપ મરી ગયાં, તારા બાપ બખ્તવારજીના બ-
રજેરજી ચુલ્લી ગયા, અને શીરીન તેની બાપીકી દોલત સાથે તારાં
વીંધવા માતાજી બાઈઆઈના આશ્રય તલે રહીછ. મારી શીરીન
આંહી રહીછ તેથીજ હું તેને બામુદતે મળવા આવનારે પીતરાઈ
પણ આજ એક મહીનો થયો તારી આ સુંદર હવેલીમાં ઉતારાનો આ-
શ્રય પામ્યો અને તારાં માતાજીની મેહરખાનગી બરેલી મેમાનદારીનો
હું નસીબવાન થયો. વાસ્તે જેમ મારા ઉપરનાં તારાં હેશાનથી તેમજ
શીરીન ઉપરનાં મારાં હેતથી હું માયુંછ કે શીરીન વિપેનો તારો વિ-
ચાર મને અરેઅરે જણાવ. (બાઈઆઈ આવેછે.)

જાંહગીર—અહમન, મારો અરેઅરો જવાબ છુપ્યો છે. શીરીન
સાથની મારી સગાઈ વિષે તું મને પૂછેછ—

બાઈઆઈ—(વચે નીકલી આવીને) અને તેનો જવાબ હું
આપુંછ.

જાંહગીર—(સ્વગત) મારાં માય ! ડ્યાંથી ?

બાઈઆઈ—ભાઈ અહમન, હું જાણુંછ કે મારી શીરીન ઉપર
તે તારાં દિલમાં કાંઈ ઉમેદ બાંધીછ, પણ તે ફેકટ છે. શીરીન સાથે
તો મારા દીકરાનું નકી ગોઠવી રાખેલું છે.

અહમન— તેમ હેય તો સુખારક ! પણ બેઝમ્બી માફ કરો તો પુછું છું કે નંહગીર ઉપર શું શીરીનની અરેખરી ખુશી છે ?

બાઈઆઈ—જો મારો ધેરશોબિત સપૂત ! કોઈખી છોકરી એને જોય તો પછી પરણવા સારું પુછેખી કે ?

અહમન—પણ હું કાંઈ છોકરી નથી વાસ્તે હું પુછી શકું છું કે તમારી કાંઈ જૂલ તો નથી ?

નંહગીર—અચીત મારાં માયની જૂલ છે. હું જાણું છું કે શીરીનને મારી રતિભારખી દરકાર નથી. મારા કરતાં તો એ પુતલીને અહમન વધારે પસંદ છે.

બાઈઆઈ—નહી, નહી. તે નહીં બનશે. અહમન, તુને અમસો પોતીકો જાણી અરેખરો બેદ કહું છું. મારા બેહસ્તી અરજોર છ પોતાના ખોટા અરથોથી અપત્યારજીના ખાનદાનની ખાપીકી જાગીર એદલ છું અંકલેસરિયાને ગીરવી મુકી ગયાછ. શીરીન પાસે દોલત છે ને નંહગીર સાથે એને પરણાવી શીરીનની દોલતથી આ મારો વાડી વજીફ કરજના બોજામાંથી છોડવીશું. શીરીન ને નંહગીર અમપણથી સાથે ઉધરેલાં છે વાસ્તે અજાણાએને પરણાવીયે તેઓ વચે જે નવો ખ્યાર બંધાય તે—

નંહગીર—મુગાં રહો, માયજી, હું બધું જાણું છું. ખ્યાર વગર પરણવું ખોટું, પછી તે ખ્યાર તમે નવો કે જીનો કહો. એદલ અંકલેસરિયાના કબજામાંથી આપણી મીલકત છોડવવાની તો ખરી, પણ અગર શીરીન આખા સુરત શહેરને પોતાના ખીસામાં લઈ કરશે તો પણ તેના ખ્યાર વગર હું તેને પરણવાનો નથી.

બાઈઆઈ—જેવું અપત્યારજીનું ખાનદાની લોહી !

નંહગીર—અહમન, તારો ખ્યાર શીરીનપર હેય તો પરણજો. શીરીન તુને સુખારક છે ! (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—શું ? શું સુખારક છે ?

નંહગીર—શીરીન, હું તુને અરેખરું કહું. અહમનને—

બાઈઆઈ—નંહગીર ! નંહગીર ! ચૂપ રેહ.

શીરીન—કાંય માસી ? બિચારાને બોલતો અટકાવો છ કાંય ?

બોલરે જાંગલા !

નંહગીર—આપણો અહમન કેની તે—(એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—બાઈસાહેબ, એદલ અંકલસરિયો મળવા આવ્યોછ.

બાઈઆઈ—આત્યારે! રાતની વખતે! બેલાવ તેને! (ચાકર જાયછે.) એ પાપ ક્યાંથી આવ્યું? મુવો ખરો નહી પણ ગામડિયો ભર્યો! એકમારગી ભર્યાઓના આખરદાર નામને મુવો એબલગાડુ! મુવાની સાકરિયા જીભમાં સોમલ છે, ને ગરીબ ગેટાનાં ચામડામાં નાતરસ વર છે.

જાંહુગીર—સાહુકાર કોચીનો! અડધો વેપારી પણ પુરો જીગારી!

શીરીન—હું ઓળખુંછ મુવા ચોરને. મને તો એ કીચલમાંના લેવટાને જોતાંજ ખીણિક લાગેછ. માસી, મુવાને તમેજ રાખ મીઠું દેજો, તેટલાં અમે લોકો અંહી નદીપર ચંદની ધોરીએછ. ચાલ બહમન. જાંયુ, તુંખી અમારી સાથે આવ.

જાંહુગીર—જેનાથી તમે ખીણિછ તેની આગલ માયને હું એકલાં કેમ રાખું? શીરીન, બહમન, જાવો, ફરી આવો.

બાઈઆઈ—વારં જોવો, દૂર ના જતાં. (બહમન અને શીરીન જાયછે.) જાંહુગીર, તું શીરીનને એની સાથ છુટી ફરવા ના દે.

જાંહુગીર—હું ખરાં દિલથી ચાહુંછ કે તેઓ એકેકને દિલિા-જનીથી પસંદ કરે ને પરણીને મુખી થાય. (એદલ ચાકર સાથ આવેછે.)

એદલ—ભલે મયલાં! આ એક ગરીબડાની બેટ કબૂલ રાખો. થોડો ભર્યો ગુંદરપાક તમારે વાસ્તે લાયકોછ.

બાઈઆઈ—નહીજી, માફ કરો. મારા વર બેહસ્તી થવા પછી હું કોઈનું કાંઈ રાખતી નથી.

એદલ—ના, ના, રાખો. એ કાંઈ તમારે વરે નથી. એ તો બાઈને વરે છે. તાડના દારામાં બાઈને જરા ગુંદરપાક ખવડાવો કેં મજબને તરી થાય. મારા સમ, લેવો. માઈ લોઈ પીયે, માઈ ચારમનું બોટું ખાય, જો નઈ લેવો તો.

બાઈઆઈ—(ચાકરને) લઈજા બા, રાખ. (ચાકર લઈ જાયછે.) ભર્યા બાઈની પોંદોંસ આગલ આપણુ સુરતવાલાંઓનું નહી ચલે.

એદલ—(સ્વગત) વારે! તારો ઠસ્સો! નરી નવાખ સાબની બેગમ!

બાઈઆઈ—એદલજી શેઠ, કાંઈ આત્યારે તસ્દી લીધી? કાંઈ રાતે આવવું પડ્યું?

એદલ—આજી. મારી ગરજે આપવોછ. રાતે આવવાની બેઅ-
દખી તો થઈ, પણ જ્યારે પેટપર સાપ આવી પચડો તેવારે—

બાઈઆઈ—પણ છે શું?

એદલ—ભીડને લીધે આત અપટ્ટીમાં આવી પચડોછ—

બાઈઆઈ—વારું પછી?

એદલ—એંસી અબર રૂપીઆ મને કાલને કાલ ભરવા જો-
ઈયે. કાલે જો નઈ ભયરા તો બાઠાંની મારી મોટી જમીન મારા
આતમાંથી જાય. તમારી મદદ આપ તો ઉં તે રૂપીઆ ભરું.

બાઈઆઈ—મારી મદદ? શી રીતે?

એદલ—બાઈ, તમે તો વિસરમોલાં બહિ! તમારી જગીર પર
મારો ગીરવાનો અક છે, તેની મુદત ગીઆ મેર મઠનામાં પુરી થઈ.

બાઈઆઈ—તે આવતે મહીને અમે છોડવીશું.

એદલ—કાલને કાલ આપો તો કેવું? મને તો એંસી અબર
કાલેજ જોઈયે. કાલેખી આપવાના ને આવતે મઠનેખી આપવાના.

બાઈઆઈ—પણ મારાથી એટલું જલદી કરજ અપાશે નહી.

એદલ—ને મઠના રઈને કાંઈ આપશો? બેઅદખી માફ છે,
પણ તમે તો શીરીનબાઈના આઈતા પૈસાપર કોઈતું મારવાની રા
જોવાછો—

જાંહગીર—એદલજી, બોલો તે તપાશીને બોલો. તમેને શી
સત્તા કે—

બાઈઆઈ—જાંહગીર, જાંહગીર, થંડો થા. હમણા તો જરા પેલી
ગમ જઈને ખેસ. (જાંહગીર પછવાડે જાયછે.)

એદલ—બેટીઆપ ઉછાછલો! પણ બાઈ, તમે એવી આશામાં
છો કે જાંહગીરશા શીરીનબાઈને પણે અને તેના પૈસાથી તમારી જા-
ગીર મને મારગેજ છે તે છોડવશે, પણ તેમ નથી થવાનું. સુજમાં
રેશો, સુજમાં.

બાઈઆઈ—કેમ વારું? તમે વધારે જાણો કે હું?

એદલ—બેઅદખી માફ છે પણ તમે કાંઈ નથી જાણતાં. જાં-
ગીરશાને શીરીનબાઈ ભાવતી નથી ને જો ભાવતી આપ તો બૈરી
કરવાની જાંહગીરશાની રીત દુનિયાંથી ઉલટીજ છે.

બાઈઆઈ—એટલે? તમે ભેદમાં એ શું બકોછ?

એદલ—મેં ક્યું તે ખરું છે. જંગીરશા ખચારે ક્યસોછ ખીજ પોટીના પ્યારમાં. એ ખેતા વચે ખેડીઆપ એવા ક્યસોછ કે તમેનેખી કસાવશે અને સાથે મનેખી મારશે.

બાઈઆઈ—તદન જ્યુડી વાત છે.

એદલ—દાદાર આરમજ કરેને એ વાત જાણી આવે. પણ પેલી બાઈના કિનારા પર ખતી બજેછ તે જોઈ? તમારા દીકરાનો હોલો તો તાં પેડોલા છે, સમયજાં? તમારી શીરીનખાઈ જો જાણે કેતી કે જોને તેવણુ પણવાના છે તે બાઈ તો તમે બધાં ઊંઘમાં પયડાં કે રોજ રાતે ગેરમાંથી સડીને પેલી સાંખેની માજુબને મળવા નદી પાર કરી જાયછ તો એજ ખચારી શીરીનખાઈ એજ નદીમાં નખાવી દે.

બાઈઆઈ—અકસોસ! ત્યારે શીરીનને પરણવાની જાંહગીરની આનાકાનીનો ખરો ભેદ તો કેથો એ છે! અરેરે! જાંહગીર, અકલ કેમ યુમાવેછ! ને તેખી વળી કેવે ખારીક વખતે!

એદલ—હંખી તેજ કેતાતો, બાઈ.

બાઈઆઈ—એ ગામડિયણુનો ખ્યાલ એને હોડવો પડશે.

એદલ—કેમ જાયણું? જામીનગીરી શી? બાઈઆઈ, મને તો કાલને કાલ મારા અંસો અજર રૂપીઆ અપાવો, યા નહીતો કે જાંહગીર-બાઈ સાથે પરણીને પૈસા બરવા સારે શીરીનખાઈની સંધ અપાવો.

બાઈઆઈ—તે એટલું જલદી કદી નહીં બનશે. એદલજી, તમે અમારો નારા કરશે.

એદલ—તારે શું હં મારો નારા કરેં?

બાઈઆઈ—તમે જાણોછ કે મારીથી એકદમ રૂપીઆ અપાવાના નથી, વાસ્તે તમે મને ખામખા સતાવવા સારે હોતાવલ કરોછ.

એદલ—અરે! અવાજો પસેમાન! હં તમુને મારા જીવના કરતાં વધારે ચાહું ને તમે એમ શું બોયલાં? વાહેં ચાલો હં કેહું તેમ કરશે! મારાં લેણાનાં પેટાંમાં તમે પોતે તમારી પોતાની જામીનગીરી મને આપો, અને પછી હં રૂપીઆનું નામ નહીં લેવું.

બાઈઆઈ—એટલે? તે શું?

એદલ—નહીં સમયજાં? ખેઅદખી માફ કરો તો સમજાવું. તમારાં સારાંની વાત છે ને તેમાં મારેં પણ સારેં થાયછ. તમારા ખચારજીની મીલકત ઉપર મારો અક છે, તેને બદલે તમારી મોખત ઉપર જીંદગી સુત્રી મારો અક ખચારો ને હં લેણું માડી વાવું.

બાઈબાઈ—(અતિયંત ધિકાર સાથે) શું? તું દિવાનો બન્યોછ?

એદલ—આ, આ, હું તમારી ઉમેદમાં દિવાનો થયોછ ને તેખી આજ બપે વરસા થયાં.

બાઈબાઈ—બેઅદબ કુંગાલ, મારો દીકરો જવાબ દેશે ને લેશે. (હાંક મારેછે.) જાંહગીર!

જાંહગીર—(ધસી આવીને) જી, જી.

(શીરીન અને બહમન આવેછે.)

એદલ—કેમ શીરીનબાઈ?

જાંહગીર—કેમ માય? } (સાથે.)

શીરીન—કેમ સાહેબ?

બાઈબાઈ—(સ્વગત) શીરીનખી અહીં છે! એ ચંડાલ તેને પેલી વાત કહીને અને સર્વનું સત્યાનાશ વાલશે. (મોટે) કાંઈ નહી, છાકરાંમો, કાંઈ નહી.

એદલ—(શીરીનને) આવો બેન.

શીરીન—વારંજી. (બહમન, જાંહગીર અને શીરીન પાછાં જાયછે.)

એદલ—જુઓ બાઈબાઈ, અમે હું બોલું કહુંછ. તમે મારા સપાટામાં આવવાંછ. તમારા દીકરાનો ભેદ હું સિવાખીજા કોઈએ જાણ્યો નથી ને તમે જો રાજી થશો તો એ ભેદ મારી પાગડીમાંના ગાભા પેટે ઢાંચકો ને ઢાંચકો રેશે.

બાઈબાઈ—નીચ કુતરા! હું તુંપર ધિકાર સાથ થુકુંછ!

એદલ—તે તો હું બપે વરસા થયાં જાણુંછ. પણ તમારા થુકવાથી કાંઈ દીલનો ગા રજાયો નથી. અમણા તો હું રજા લઉંછ, જવાબ લેવા કાલે આવીશ તેટલાં વિચાર કરજો, ગોર કરજો, દરિયાકત કરજો. બેસોજી, (જાંહગીરને દૂરથી) સાચેબજી! (જાયછે.)

બાઈબાઈ—ઓ કમબખ્ત! જાંહગીર!

જાંહગીર—(ધસી આવીને) જી માય, શું છે? એ અંકલેસરિયો એદલ શું કહેછ?

બાઈબાઈ—ભાડાને કિનારે પેલી સામેની બતીનો ભેદ એ મને કેહવા આવ્યોતો!

જાંહગીર—ખરે! ત્યારે શું મારો ભેદ પકડાયો? આ માતા! શીરીન તરફ બેતમા અને થંડો રેહવાનું મારું કારણ તો તમે જાણું.

બાઈબાઈ—જાંહીર, તારી શુદ્ધી ક્યાં ગઈ? એ કુટ્ટી કોણ છે?

જાંહીર—આપાં ભાઈમાં એ “ભાલીબન”ને નામે વખણાવેલી છે. આપા ગામમાં એની તારીફ છે, અને એ ભાલી પણ એટલી ભલી છે કે જેઓ એને જોયછ તેઓ એને ચાહેછ અને જેઓ ચાહેછ તેઓ સઘળા એને પોતાના જીવનન જેવી ચાહેછ, તેથી એ સર્વના મોહમાં “ભાલી બન” થઈ પડીછ અને એજ અટકે ઓળખાયછ. એનું નામ ધન છે. એનો બાપ ગરીબ બિચારો તેહમુલદાર તાડીવાલો છે જેનો ધીકતો ધંધો સરકારની રાખતાઘડ્યો તલે તદન નારા પામ્યોછ.

બાઈબાઈ—એક તાડીવાલાની દીકરી! કાછરી વાલીને કામ કરતી ઉઘાડે પગી અંધારડી!

જાંહીર—માયજી, તમે બુલી જાવોછ કે આપણુ પોતે માથે દનાં કરજેદ છીયે અને આપણું અસલ વતન પણ નોશારીજ છે. ગમે તે છે, પણ અમે બે વચે ખરી મોહાયતે જોડે અંતર દૂર કીધોછ. મોહાયતે તેને મારા સરખી પઢિની બનાવીછ. ઓ માય! તમે તેની આખરને વગોવોછ તેમ મારી છતીપર લાત મુકોછ. મારી ધન તે મારું ધન છે. તેના ગરીમડા પ્યારનાં સુખને બદલે શીરીનના પ્રેસા ઉપર વેચાવાનું દુઃખ હું નથી લેવાનો.

બાઈબાઈ—વારું દીકરા! જેમ તારી મરજી! તું જે તે વાતે સુખી થાય તેમાં હું તો રાજી. બખત્યારજીના આનંદાનની તારી બાપીકી જાંહીરનો તું પાછો ધણી થાય ને સુખી થાય તેટલા વાસતે હું શીરીનને તારી સાથે પરણાવવા માગુંછ. તું તે ના પાડેછ તો તારાંજ સુખને વાસ્તે તારો બાપીકો વજીરો છોડવવાનો ખીજો એક ઉપાય જે આ એદલ બતાવી ગયોછ તે —

જાંહીર—શું? એ મારવાડીઓનો મારવાડી કાંઈ ઉપાય બતાવેછ? તે કપૂલ કાં નહી કીધો?

બાઈબાઈ—મેં તે નથી કપૂલ કીધો પણ હવે મને કપૂલ કરવો પડશે. તારે ખાતર તું મને તે કરજ પાડશે. તે આપણી મીલકત ઉપરનું માર્ગેજ રદ કરવા માગેછ તે એવી રીતે કે હું-હું-હું તેને પ-પ-પરણીને તેની ધણીયાણી—

જાંહીર—શું? તમે મારાં માય, તમે એ મુજી કંગાજને—

બાઈબાઈ—ચૂપ, ગડબડ ના કર, કુત્તેતી ના કર. આપણી જાંહીર તો માગનારના હાથમાંથી છોડવવી જોઈયે. તુને સુખી તો કરવો!

જોઈયે. અને તેટલા વાસ્તે આપણુ એ મા દીકરામાંના એકે પોતાની આપરનો ભોગ આપવો જોઈયે. તું શીરીનને પરણવામાં તારો ભોગ આપેલો સમજેછ તો નાચારીથી તારી ખાતર મારે ભોગ આપવો. તું હજી બચ્ચું છે, તારે આખો ભવ લેવોછ, મારાં વરરા હવે ભરાઈ રહેવા આચ્છાં, વાસતે હું-હુંજ—

જાંહગીર—નહી, મારી જ્હાલી માતા, હું ક'યુલ નથી કરવાનો. હું મારો ભોગ નથી આપવાનો, તેમ હું તમેનેખી ભોગ આપવા નથી દેવાનો. એ નાપાક નિદાખોરે જે પાપી જીભથી તમેને આ આપમાન કીધુંછ તે જીભને તેની જડમાંથી હું ખેંચી કાઢું અને—

બાઈઆઈ—ખેવઠ્ઠ નાદાન, કાલ રાત અગાઉ તો આપણુ ભી-ખારી થઈ પડીશું, આ મીલકતની જાગીરીથી ખાતલ થઈ રખડીશું. મુફલેશી અને ફજીયતી આ ઉંપર ઉપર એક બિહામણા ભૂત પેરે ઉભીછ તે કાલે ઘેરની અંદર આવશે. આખું ગામ બ્યાં નાલેશી કરશે ત્યાં તું કેટલાં જાણુની જીભ ખેંચી કાઢાડશે ?

જાંહગીર—ઓ માય ! મારી જ્હાલી માય ! હવે આપણે શું કરીશું ? શીરીન સાથનાં મારાં લખ તો કદીજ નહી ખને.

(બુલ્હો એવારને રસ્તે ઉપર આવેછે.)

બુલ્હો—છીત ! છીત ! કેટલા મોટા છાદે વાત કરતાં સો ? છીરીનબાઈને બધું હંબલાતું સે. તેવણુ અંહી આવેસ.

બાઈઆઈ—રખે આ ખારવાએ આપણો બધો ગભરાટ સાંભલ્યો હેય !

જાંહગીર—ચિતા નહી, માતા. મારા કોઈખી બિદ મારા પોતાના કરતાં એતા છુપ્યા હવાલામાં વધારે સલામત છે.

બાઈઆઈ—ઓ ! બિચારી શીરીન આવેછ ! હું તેની આગળ કયે નાકે ઉભી રહું ! હું તો જાઉંછ. દીકરા જાંહગીર, જો હજીખી રાત આપણા હાથમાં છે તેટલાં કાંઈ વિચાર કરજે. (જાયછે.)

બુલ્હો—છેટ, છેટ, હજી બાઈને બધી ખબર નથી સે હોંકે ? હજી તેવણુ જાણતાં સે નથી કે તમે તો માલીજનને પરણી મુકયા સો.

જાંહગીર—ચૂપ ! મારી એ મૂખાઈ મારાંજ મોહડાંમાં મારવા તુને કોણુ કેહેછ ?

બુલ્હો—બુલ્હો માખાપ. હું બુલ્હો.

જાંહગીર—અરે! મારી ફૂલવાન અને મગર માતા બ્યારે
ખરેખરે જાણશે ત્યારે કેવી દુખી થશે. અરે! હું ધનને એની વહુ
દાખલ રાખવાને એને કહીજ કેમ રાકીશ! ધન એક નોરાકરી ગો-
રાણી, જેની બાપા હલકી અને જેના ઉચ્ચાર ગામડિયા, જે બોલવે
ચાલવે આણધડ અને જે વાતચીતમાં જંગલી, તેને હું મારી મોહર-
દાર બાનુ દાખલ મંડલીમાં દાખલ કેમ કરીશ! અરેરે! મેં આ શું કીધું!

ભુલ્યો—અરે ના! ના! ના! છેટ, એ તેહચુલદર તાડીવાલાની
રીકરીને છું તમે આ મોટા મેહલની વહુ કરછે? તેના બાપને ધેરજ
રીક સે, તમારે ધેર તેને લાવછો રખે.

જાંહગીર—મુગો મર, ગધા! મારી પોતાની પરછોતર માહબૂબને
આડું કેમ બેઢેછ? વાંક બધો મારો છે. એનો શો વાંક? મારી ગરીબ,
નિર્દોષ, ભોલી, પણ ફરેશાતાની અસ્લતની અને પરીની સુરતની—

ભુલ્યો—ખુબધુરત? આજ છુધી એક એવી આરછી બનેલી
સે નથી કે જે ભોલીજનનું રૂપ પુરેપુરું બતાવી છકે. જો કદાપી આ-
કાંચના દેવાને પોતાને પરણવું હોય તો ભોલીજન કરતાં ખીજી પરી તે
લોકોને મળે નહી. એને મારી હોડીમાં બેછાડીને હું તમારે છાર નદીમાં
ફેરવતો સું તાણે માસલાંઓ એ પરકાછ જોવા નીકલેસ ને આકાછ-
માંથી પવન નીસો ઉતરી એ લાડલીના સુલકાં છાત લાડ કરતો સે.

જાંહગીર—બધો વાંક મારો, હું એકલાનોજ છે, ને હું એકલોજ
બધું ખમીશ.

ભુલ્યો—ને મારો વાંક નથી સે કે? હું છું નહી ખમું કે? અરેરે
છેટ, તારા આંછનું એકેએક ટીપું હું પી જાવું, ને તારી વિપત્તીનું છંધું
ઝેર હું ગલી જાવું, ને પસી મારી બોસીએ એક ધંટીનું પધ બાંધીને
તારાં છંધાં છંકટને મારી છાતે નદીનાં તલિયાંમાં ડુબાડું.

જાંહગીર—મારા નિમકહલાલ ભુલ્યા, જા હોડીપર. હું હમણા
આવી લાગુંછ. આજ રાતે આપણ પાર એલંગીને બોડે જઈશું.

(જાંહગીર જાયછે.)

ભુલ્યો—બધી મોહકાણ બાપ બેરામની સે. બસસા એલ અં-
કલેછરિયા, તું આ અછલી જાગીરને પસાવી દેવા માગેસની? પણ જોવું
બસસા સોર, તું મારા છેટના ને બાઇનો કેમ નાછ કરેસ? બસસા તારી
બોંછપર મારો છેટ આ છીરીનને પણછે ને ફર પણછે. છીરીનનું દિલ

તો પેલા ખમનું તરફ સે, પણ હું એને મારા છેટ છાતે પરણાવી આપાછ. (કાગળ શોધી કાઢીને) આ ! કાગલ તો મારી ટોપીમાં રહી ગયલું ! ધને મારા છેટને મોઢે આપેલું. મેં ધાણું ખાયલું પણ તે પાયલુંજ નહી. હવે તો એ છેટને કામનું નથી. કીક તાલ હાથ આવી. આ છેટનું છરનાયું ફાડી લાખું ને કાગલને ખીજાજ કામમાં લેવું. આવ બસ્સા એદલ, તું વીકરાલ વર સે તો હું મછતાન ગોષા સું. ને જોવું હવે તું જીતેસ કે હું ? (વાંચેછે) “ મારા જીગર, તારી ધનને કેમ વિસારી ખેડો ? “તુને દોડા નથી તે બે દિવસ બસે વરરા જોવા લાંબા લાગેછ. વેહલો “ આવી ભેટ, જ્હાલા, તારીજ ધન.”

(બહમન અને શીરીન ગાતાં ગાતાં આવેછે.)

ગજલ.

શું ખીલી છે ચંદની આ રલિયાતિ રાત,
સુશોભિત તાપિ યુગરાતની માત ૧.

ખિછાવ્યો નદીપર જડીદાર ફરસ,
રૂપેરી છે એપિત શોભિત ભાત. ૨.

રંગીલી રસીલી રાજધાણી સુરત,
પ્રકાશિત રચનાથી થઈ તું પ્રખ્યાત. ૩.

શીરીન—શું થયું ? બધાં ક્યાં જતાં રહ્યાં ? વખત થયો કે ?
પણ આપણે ઘેરમાં જવા અગાઉ, બહમન, તું મને કેહ કે તું આમ
એકવડિયો જોવા એકલો ક્યાં સુધી રહેશે ?

બહમન—એટલે, શીરીન ?

શીરીન—તું પરણવાની ઉમેદ રાખેછ કે નહી ?

બહમન—અલખત, એ ઉમેદ સહુને હોયછ.

શીરીન—કોણ સાથ ?

બહમન—કોણ સાથ ? વળી આરત સાથ.

શીરીન—પણ કેઈ આરત ?

બહમન—તે હું નહી કહું, શીરીન. મને ના પુછ. વખત આ-
વશે ત્યારે તું સહુથી પહેલાં જાણશે, પણ હાલ હું જુરો થવા આહતો
નથી અને તોપણ સાચો થવાની હીમત કરી રાકતો નથી.

(ઘેરની અંદર જાયછે.)

શીરીન—હું જાણું છું, એ મને યાદ છે. એ મધુર ખૂલખૂલની માયાએ મારાં જીવનમાં માણે બાંધ્યાં છે. જાંહેરીર મને યાદ તો નથી અને તેનો હાથ મને જોઈતો નથી. (જવા માંડે છે)

ભુલ્યો—(સ્વગત) ના, ના. તેમ નહીં બન્યું છે. (મોટે બહમનને બોલાવતો હોય તેમ) અરે છીત ! છીત ! છેટ, છેટ !

શીરીન—કોણ છે ? કોણને પૂછે છે ?

ભુલ્યો—હા, એ તો હું ભુલ્યો હોડીવાલો સું. પેલા છેટને છાર હોડી લાવતો સું. તેની નદીપર વાટ જોતો સું.

શીરીન—કીયો શેઠ ?

ભુલ્યો—એ બોલ્યોજ તો ! પેલા હવણા તમારી છાત વાત કરી ગયેલા તે ?

શીરીન—બહમન !

ભુલ્યો—હાલે, તેજ બહમનુ છેટ !

શીરીન—શું બહમન આવી રાતે નદીમાં ફરવા જાય છે ?

ભુલ્યો—તે કોણ જાણે ? પણ હું તો એટલું જાણતો સું કે રોજ રાતે કોઈવાર દહ, કોઈવાર છારદહ, કોઈવાર અગિયારને ટોકારે એને વડે હોડી લાવતો સું ને પેલી પારે બાંહે હાંકી લઈ જતો સું. બાઈ, તમે વાંછતાં છીએલાં ?

શીરીન—હા, કેમ ?

ભુલ્યો—જરા આ કાગદ જુવોની, (પેલાજ પત્ર દેખાડે છે) બહમનુ છેટના ખીજામાંથી પડી ગયલું. કાંઈ કામનું સે કે ? જો નકામનું હોય તો મારી તપકીર બાંધવા મને પાસું આપો. (શીરીન વાંચે છે.) (સ્વગત) જોવું હવે, એ છીરીનબાઈ બહમનુને કેમ પણતી સે ? જોવું બસા એદલ, તું મારા છેટની જગીરને કેમ લુટી લેસ ?

શીરીન—(સ્વગત) કોઈ પરબાડી આરતનો પ્યારપલ ! બહમનની પાસેથી નીકળ્યો ! આ ! એ કોઈ આરતની ઉમેદ વિષે હમણાજ બોલ્યો તે એ કે ? આ ! કેવી શોધ ! એના પ્યાર વિષે હું કગાઈ !

ભુલ્યો—બાઈ, હું જાણુંસ. પેલી છીકલેલ યઈ.

શીરીન—શીગનલ, શાની ?

ભુલ્યો—પેલી બાઈબણી બતી બજેની ? તે એક કુપડાંની બારી સે. એ બતી આંખો મારીને ધજારત કરતી હોયતી તેમ વખતે

દેખાતી સે ને વખતે જુળતી સે. તે જાણે કે પુસેસ કે આવાસ કે ? તારે આ હવેલીમાં બતી દીછતી સેની તે જવાબ દેતી સે. ના કેહવાની હોય તારે બતી એજ પરમાણે આંખ મારતી સે, પણ જે ટાણે હા કેહવાની હોતી સે ટાણે બતી જુળઈ જાય. બતી જુળઈ કે બહમનુ છેટ બારી કુદાવીને આવે ને હું મારા છેટને પેલી પારે હંકાડી જતો સું. હે! જુવો જુવો! પેલી બતી બોલાવતી સે. (બાઠાંની બતી એક વખત ફેરવેછે) એ એક ! (બતી ખીજી વખત ફેરવેછે,) આ બે ! (બતી ત્રીજી વખત) આ તયણ. હવે આ બારીમાંથી જવાબ જુવો ! (બારી ઉપરની બતી જુજવાઈ જાયછે.) જોયો જવાબ ? હવે છેટ આવેછે, નાહો ! નાહો !

શીરીન—ઉમો રેહ, બાઈ ! આ તં મને મિદ કહો તેનું ઇનામ લે ! (ફીચો આવેછે) અને હું એનો મિદ જાણુંછ તે બહમનુ શેઠને કેહતો ના.

ભુલ્યો—બહુ છારં. (સ્વગત) બહમનુ છેટને તો ખસીત નહી કેહવાનો.

શીરીન—કોઈના પગલાં સંભળાયછ. ખસીત એજ હશે.

(ધેરમાં જતી રહીને બારીએથી બાહાર જુવેછે.
જાંહગીર કાલો જમો એઠીને આવેછે.)

જાંહગીર—(હરસે) ભુલ્યા.

ભુલ્યો—તેયાર સું. (બેહ નદીમાં ઉતરી જાયછે.)

શીરીન—(બારી પરથી) હા એજ ! બહમનુજ ! અરે અફસોસ ! (અંદર જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

ચાંદની રાત. બાઠાંનો કિનારો. રેતીના ડુંગરા અને ઝાડો,
પેલી પારે સુરતનો દેખાવ. એદલ અંકલેસરિયો એકલો.

એદલ—બરાબર એજ. પેલી એઠીમાં બેસીને ભુલ્યાની સાતે બખ્ત્યારજીની અવેલીને એવારેથી નીકળેલો તે એજ. જાંહગીરજ. એની એ દીલદાર છે કોણ ? અબર કારવી જોઈયે. (હીજો અંદરથી ગાયછે.)

હીજો—“તરસાં છીયે તાડી વણરે, તરસાં છીયે તાડી વણ.”

એદલ—એ કોણ? એ તો પેલો પીડે પીડેનો ગરાક, છાકટો, લફંગો ધળે છે. તફાવેલી તાડીનું ગરીબ લઈને સાહકારીથી ચાલેલો કેવો!

(પછવાડે જાય છે.)

હીન્ને—(ગાતો ગાતો આવે છે.)

કુમરી—ખમાચ.

તરસાં ધીચે તાડી વણુરે, ટટલાટ અસહ્ય કેમ સહીચે. તરસાં.
તાડી તે માડીનું કુધ મરદાની, મહીયારી વાધણુ રે. તરસાં.
તાડી તે નાડીની તનદરોસ્તી, શાંત કરે તનમન રે. તરસાં.
સુખકારક એ સુકાળ વહી ગયો, આજ એ રૂપીચે મણુ રે. તરસાં.
ગામ ગમેરના રડે ગરીબો, ટાળો એ કાળ મહાજન રે. તરસાં.

એદલ—(આગળ આવીને) એ કોણ? ધળે કે?

હીન્ને—નહી, નહી. હું તો મારો બાઈ છું.

એદલ—અરે જારે! તુને આલયમાં નઈ કે?

હીન્ને—આલયેલો તેવારે પુછેલું હું કામ?

એદલ—બેટીબાપ પાધરો જવાબ તો દે. સલુકાર્થી વાત કરવાના પૈસા તો નથી બેસતા?

હીન્ને—પૈહા? તમે હાઉકાર મારવાડીઓને તો વાતે વાત પૈહા, અને આજ હુધાં.

એદલ—વારું આ તારા આતમાં શું છે?

હીન્ને—એ તો મારા બાપનો બચકો.

એદલ—પણુ એ બચકામાં શું બાંધ્યું છે?

હીન્ને—તાડીની ગાંહડી.

એદલ—ચોરેલું બાંકુ છે.

હીન્ને—ચોરેલું તો નહી પણુ તું છેલેલા ઉંદરના માથા જેવું બોડેલું બાંકુ તો અરે.

એદલ—ધળ, ધળ, તું ધારે છે એવો ઉં જુરો માણસ નથી.

હીન્ને—તે રહી રહીને હવે કહેલું હા બપનું?

એદલ—ગામના લોક ધારે છે તેવો ઉં લુચો નથી.

હીન્ને—નારે! લોકો ધારતાં છે તેવો નહી પણુ લોક નહી ધારતાં છે તેવો લુચો! ગામનાં લોક ધારે તેવો નહી પણુ હેરના લોક ધારે તેવો લુચો!

(બેસે છે.)

એદલ—હા, હું માતબર છું તેમ સમ્પી છું. તારી આલત ઉપર મને કેવી દયા લાયગા કીધીં! તું આ ઉજડ કીનારાપર એક રેતાલ ખોમાં જુપડું આધીને ઢારની આલતે એકલો રમ્યેલોછે. માંછલાં તે તારો ખોરાક ને તાડી તે તારે પીણું છે.

હીન્ને—નહીય ! એદલજી હેઠ, એ નહીયની વાત છે. તાડીનાં પીઠામાં જેવારે મારા મામા તેહમુલજી તાડીવાલાનો ધંધો ધીરેલો તેવારે હું તાડીનાં પીઠાંમાંથી “ નીપારે લેરે મોડે નીપરે ! ” એમ હીગણુપોરથી હુરત હુધી છુટક તાડી વેચેવા જતો ને હું પાંચ પેહે હુખી હતો. પણ રાંડ બે જણીએમ્મ મળીને મને કુખી કીધો, કુખી. (રડેછે.)

એદલ—કોણુ બે જણી ?

હીન્ને—એક તો રાંડ હરકાર આખકારીનો ધારો કાઢીએડેલી તેથી મારા મામાનો ને મારો ધંધો બંધ પડેલો.

એદલ—તે રાંડ કે ? હું મફત જે કોઈ આરત આસે.

હીન્ને—તે આરત નહી તો મગ્દ કે ? ગરીબ માણુહતી રીજી ને રીડીપર જે લાત મુકે તે મરદ હોય તોએ આરતજ નજણુવો. એક તો હરકાર રાંડીરાંડ હરખી —

એદલ—ને વારં ખીજી કોણુ ?

હીન્ને—ખીજી મારી ભાલીજન. તેનાથી હું ખરાબે હાલ થયલો. તેને પણવા મેં મારા બાળપણથી ધારેલું પણ મોટપણે તે મને નહી પચણુલી, તેના ગમના કુખ:માં હું આ હાલતે પોંહેચેલો.

એદલ—તે કોણુ વારં ? કાં રેછે ?

હીન્ને—એ આ ભાઠાંની તીરે ઝુપડાંમાં બતી બજેની ? તે.

એદલ—તે ? તે તો તેમુલદાર તાડીવાલાનું જુપડું ?

હીન્ને—તેજ મારો મામા ને તેની દીકરી તેજ મારા મામાની દીકરી ભાલીજન.

એદલ—પણુ હા, તાં તો બખતારજીનો જંગીર જાયછે, તેને શું જંગીરે ચખેલી છે ?

હીન્ને—(તને બોચીમાંથી પકડીને ટોચે પીસતાં) હું બોયલો ? મારી ભાલીજનની એ હી ગીનહ કરેલી ?

એદલ—આ ! માયરેરે ! માયરેરે ! હા, હા, મને છોડ ! હું માફ માગું ! હું બૂચલો.

હીન્ને—મારી બેઠન ધનપર મારે જન કુરખાન ! ફરી જો તેને બદ બોલેલો તો મારીને તું મુડદાલનો અડદાલો કાઢી લાખ્યા.

એદલ—હજ, મને શી ખબર કે તારી તે ખેસી થાય ? મેં બેઅદબી કીધી તેના બદલામાં લે આ પૈસા ને મને માફ કર. (પૈસા આપેછે.)

હીન્ને—બહુ હારે ! એક મારવાડી પાછેથી મારા બાપ જનમમાં આ પેહલાજ પૈહા મને મળેલા. એદલજ, કેહ, હવે મને તારે ગમે તે કામ કેહ.

એદલ—મને આનો બોલાસો કર કે આ ભોલીજનને તાં બખતારજનો જંગીર આવેછે ?

હીન્ને—હા, મળવા આવતો છે.

એદલ—પૈલા બુલ્યાની ઓડીમાં ખેસીને અરસે આવેછે ?

હીન્ને—હા, રોજ આવતો છે.

એદલ—તાં કોણ રખેલાં છે ?

હીન્ને—એક તો મારે મામે, બીજો તો મારી ધન ને ત્રજી જીવી.

એદલ—જીવી ? આ ઓડીવાલા બુલ્યાની મા ?

હીન્ને—હા તેજ. તેને મારી ભોલીજનની ચાકરીમાં રાખેલી. બચારી મારી ધનિ એકલી પરેલી, મા મરી ગયલી, જુઠો બાપ મરવા તલક થયેલો, તો ધન આગળ કોઈ મતીખ તો જોઈયે. તે ઉપરથી બખતારજના જંગીરે જીવીને તેની ખીજમત હોંધી આપેલી—

એદલ—જંગીરને અરસે ?

હીન્ને—હાજ તો. બચારે જુઠો બાપએ જીવીનો પગાર કીકાથી લાવે ?

એદલ—અં ! તારે તો તેનો મને બધો પત્તો આપે તો તારું દલદર જાય એટલી દોલતથી ઉં તુને નીઆલ કરે. (પૈસા આપેછે.)

હીન્ને—હા ! આ હું તહીંજ ચાયલો ! હું કાલે તમને મળાહ. મારી વાટ જોજો. હાયબજી.

એદલ—સાચ્ચબજી, તું મને નીમકઅલાલ રેશે, હજ, તો ઉંખી મારું વચન પાયલા વગર નથી રેવાનો. (જાયછે.)

હીન્ને—ખારાં પાણીએ મોહ ધોધને વાટ જોતો ખેડી રેહજે, બચ્ચા દુકર ! એ મારી ભોલી ધનનો ભેદ જાણવા માગે, પણ હુંજ તુને ભેદ આપાહ કે ? કદી નહી. તેને જંગીરે “રાખેલી” એ બોલ હાંબજતાંજ મારું લોહી એમુજીનો જીવ લેવાના ખૂનપર ઉછાલા મારવા પડેહું.

તાકાત હું કે મારી જનને “રાખેલી” કરી દેહ? અમે ગામડિયાં ગરીબ
 તો અરાં, ભાલાં તો અરાં, પણ દાનવનાં પાક ને દામનનાં ચોખ્ખાં
 છીયે. મારી ભાલીજન તો પયણીને હુખી થયલી. જાંહ હુધી જાં-
 હગીર હેઠ તેને પયણું નહી, તાંહ હુધી મારા મામાએ તેને મળવા
 દીધેલી નહી. મારા ટેમલા મામાનો જવાબ એકજ “જાંહગીર હેઠ, તું
 “મોટા છે તે તારે ઘેરના, ને અમે ગરીબ છીયે તેમાંજ મોટાં છીયે.
 “અમે ગામડિયાએને તમે મોટા લોકના દીકરાએથી એધ પનાહ રાખે.
 “તું મારી દીકરીને આહતો હોય તો પયણુ. તારી પયણુ બાયડી દાખલ
 “તેના લખનો લેખ કર ને પછી મારી ધન તે તારી દોલત.”
 અંતે એ પોયરો પયણો, તેવારે મારી ધનિનો ધણી થયેલો ને મારી
 ધનિ તેની ઈમાનદાર બાયડી થયલી. હું તે દાહાડનો ધડભાંગ થઈ
 ફરું, પણ મારી ધનપર મારો હતવચની ચાર અરો છે તેથીજ તે
 તેના પૈદાદાર માટીને પણવાથી હું ખુદી છું. મારી ધન હુખી થાય તેના
 ખ્યાલમાં હુંજ જાણે હુખી છું; ને જેમ રાતના તારા આ ગામની
 ચોક્કી કરે ને જેમ તાપી માતાનાં પાણી બાઠાંના કિનારાને ફરતાં ફરે
 તેમ હું મારી ધનની ચોક્કી કરું ને નેગેબાનીમાં ફરું. મારી ધનના
 ગુણુ આખા ગામમાં ગવાતા છે. હું તેની ખુખીના ગરબા જોડી
 આપું ને ગામના લોક તે ગાતા છે. (ગાયએ.)

ગરબી—દેશ.

ભાલી-બાઠેલીના ગીત નિત ગામ ગાધયે રે,
 સહુ કે જણની પ્રીત જીતી ગાર જાધએ રે.
 રૂપ ગુણમાં અતિ ઉંચ રંક વરણુ પોખાધ એ રે,
 ગરરી ગામની ગણણી જોઈ હરખાધયે રે.
 રાજકૂલ મહાલય દીપે કરે જો સગાધ એ રે,
 ધનનું ધાન નિજધામ સુણશે વડાધએ રે.
 વણુ ધનમાલ ધરું સંતોશ ધનિની ખેરખાધએ રે,
 ધન હોય પાસે તો ધનમાલ નવ આછીયે રે.

હો! હો! પેલી હોડી પાહે આવેલી. જાંહગીર હેઠ મારા મામાને
 ઘેર આવી પુગે તે અગાડી મારે તીક્ષ્ણ પાંચડું જોધયે. ટેમલા મામા

ખિચારને તાડી વગર ઉંધ આવતી નથી છે, ને તાડીની ઠાંસને વરે કેવી મારી વાટ જોતા ઝોલે. આહા! જે ધણી રોજની ખાંડી ખાંડી તાડી વેચતો ને ગરીબ યુરખાને તો મફત પાતો તે આજે પોતાની એકેક ઠાંસને વરે મારા જેવા રઝલતા પર ઢલવળતો છે.

(ગાતો ગાતો જાય છે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

ભાટું. એક કંગાલ મુપડાંની માણેલો ભાગ. એક ખારી, એક ખારણું. ખારીએ ફાળુંસ ઠાંગેલું છે તેમાં દીવા બળે છે અને ધન ખારીની બાહાર જોતી ઉભી છે. એક બાજુએ જીવી એક સગડી ઉપર ખોટાંની સીક ભુંજે છે. બીજી બાજુએ તેહમુલદાર બાગેલી યુરસી ઉપર ઝુંપે છે. એક જીનું સ્ટાંડ, એક ખખડી ગયલી ટેબલ, વગેરે.

તેહમુલ—શાં થયો? હજુ મારે હીજને કેમ નાંહી આયોં ફેશિ. ઉંબચોંભી બળીને મે પડ થાયે તો. હીજને નહી આવયે તો તાડી કેમ આવયે? ને તાડી નહી આવયે તો ઝોંધભી કેમ આવયે? ને ઝોંધ નહી આવયે તો રાતભી કેમ જાયે? વખતે મારી દીકરી જાંણતી હોયે. ધન, ઝો! રોરી ધન!

ધન—(બાપ તરફ ફરીને) જી, જી, કોઈ મને કહ્યો?

તેહમુલ—ઝોલો આયોં કે?

ધન—નહી, હજુ તો હોડી ધીમે ધીમે આવેછ.

તેહમુલ—ચાલ જા, આજે એ શીંગનપોર ગીયોં કે શો? આવયે તેટલોં તો મારોં ગલોંતો કાકરોં ચેપટાઈ જાવોના.

ધન—તમે કાનને વાસ્તે પુછોંછ, બાવા? જીભચયોં મારોં જોંગીર કેતી?

તેહમુલ—અરે નહીરે! હું તો મારોં હીજની વાટ જોઉંછ.

(હીજને તાડીનું ખાંડું લઈ આવે છે.)

હીજો—અરે આવેલો, આવેલો. નામ દેતાંનીવાર. મામા, આજે તો એવી ચહડાઉ તાડી લાવેલો કે એકજ ઠાંસમાં ચેહરા ફેરફાર થાહે.

ધન—શૌં? સહડાઉ તાડી? વાય! વાય! મને સહડાઉ તાડી પીવાનો મારો નંગીરનો હુકમ નથી. હું તો નહીં પીવાની મીઠી હોયે તોજ પીવારા. પેલો મારો ધણી અપ્પરિહાં એય આવી લાગશે.

હીજો—ધની! તારા ધણીના ભાર પયડા! શન, સહડાઉ તાડીની ખુખી તારો બાયલો ફેટીઓ હું હમજો? મીઠી તાડી પીવાની હોય તો પાણીમાં ખાંડ ડાહવીને કાં નથી પીતો છે?

ટેહમુલ—અરે શૌં? તાડી માંધી યાદીતો યાદી પણ આગળના નેવી સહડાઉ તાડીની હવે કોં મળેછ? આદાયજીએ અજીરોં પેદા કી-ધાં પણ તેની શીપણીનાં પોણીમોં ખાંડ ભેલીને સીપેછ કે શૌં? નહી તોં કે શુરતની ધરતીજ ખાંડની બનાવેલી હોયે?

જીવી—અરે છેટજી, હું કહું તે છાંબલો. ધનને સહડાઉ તાડી પીવાનો નંગીર છેટનો હુકમ સે નથી, ને ધન તેના હુકમ પરમાણે સાલવા કેહતી સે, તો એક કામ કરો. એ સહડાઉ તાડીને ગોળ નાખીને મીઠી તાડીનો ખરેશ કરીયે--ને મોટા છેટ પીયે તો.

(ઉંખચું કાડવના વાટકાઓમાં નાખીને લાવેછે.)

ટેહમુલ—મારે કબૂલ છે. શાત વખત કબૂલ છે. મને મારી એક ટારા લેવા દેવો. (હીજે ઘડિયું લાવીને આપેછે) ને પછી તમે ગોળ ને મરી નાખીને ખરેશ બનાવો.

હીજો—તે હું બનાવાનો.

જીવી—નહી એ મારાથીજ બનછે.

ધન—બધો રહ્યો. લાવો હું એક ચટાકામોં બનાવારા.

ટેહમુલ—(ઉંખચું છોલી ખાતાં) હું કહું? તમે ત્રણડે જણ બનાવો. એમોં તો કેટલોં શિખવાનોં છે. જીવો આવો (સગડી ઉપર એક હાંધું મુકીને) હીજ, તું તાડી લાવ. (હીજે લાવેછે) એ તાડી તે અરક, જંદગોંનીની હીમત તે એ. હવે જીવી, તું મરી લાવ (જીવી મરી લાવેછે) એનોં નાંમ તે જીવનો તીખારા. ને મારી ધન, તું ગોળ લાવ. (ધન ગોળ લાવેછે) હું, એ તે આપણાં શંસારનોં મધ, જીવનો મીઠારા. એ ત્રણ સાથે મળે ત્યારે જેમ ખરેશ તેમ આપણોં જંદગોંની શવાદદાર થાય.

જીવી—(બુજેલી સીકના સોટા લાવતાં) બાપા, છાંબલે કે? મારા ઘીકરાને વડે થોડી તાડી રાખછો કે? જોવ, મારા પોયરા બુધ્યાને છે-ટની હોડી હંકાડી લાવતાં કેટલી થાક લાગતી સે?

હીન્ને—મામા, તમે હાથે હાથી મિહાલ આપેલી. આ ડોહી જીવી કતી તે રાત જાણે નકરે તીખું મરચું, પણ આ મારી મીઠી ધન તે જીવતરનું મધજ જો!

ટેહમુલ—ઘીકરી ધન, જો મારા ભોંતેજને! હું હજીખી કેવોં આહોંછ કે, જે ધણી તુને પોતાની બૈયર કેહતોં રામચાલ, તેનોં કરતોં તું મારોં આ ભોંતેજને પરણી હોતે તો કેવોં શારોં!

ધન—શોં? મારો વર જીભરાયોં કોઈ મારેથી રામતોં નથી. મરેરે! મારોં જંગીર મારે વરે મગરોર છે.

હીન્ને—એમ કે? તે હરમાતો નથી કે? તું પયણી તેવીજ હા-હરે ગીથેલી કે? તારો વર તુને પોતાના મેહલમાં લઈ જતો તો ડોહો થયો પણ તું હાત પયણેલા તેની છુપાવી રાખેલું, ને તોએ વળી કેહ કેજે હરમાતો નથી! અરે શરી ગારી, તું ભાલી તે ભાલીજ જો!

ધન—તો! જો વાય! મારોં વર મને શોં આહતોં નથી કે? મારી ઉપર દુરામેનનોં જીવ પરોણ કાડી આપેછ. એ તો જારે હું ગોમડોંતી બોલી બોલુંછ ને ગોમડોંતી કાતી કોમ કરુંછ, તારેજ મારોં વર મદઈ ચીરડાયછ. પણ હવે નારાકરી બોલી હું કોં ધણી બોલુંછ? હું કોંમખી કોં ધણોં કરુંછ? આલશુ તો બેશી રહોંછ, કે બરાબર મોટે ઘેરની શુધરેલીમાં અપું.

હીન્ને—કામ નહી કરે તે હુધરેલાં કે? પાડતી કાતી બેહીને ધાન ખાયા કરે તે મોટાં કે?

ધન—જીભરાયોં મારોં વર મને કેવી શુધારેછ! હું તદન શુ-ધરી જરા, પછી અખઈ રહ્યોં મને શારારે લઈ જશે.

હીન્ને—અરે બયલો તારે હુધારે! પણ જો, ધના, તારા વરને કેહ કે તારો મોટો હુધારો તેને ઘેર લઈ જાય ને તુને આણીકાજ રાખી જાય. અરે! દાદારજીએ તારી જોડ કાં નહી બનાવી, કે તારી નકલને તારો પૈહવાલો માઠી લઈ જાત ને અહલ ધનને હું પયણતે? પણ તારી ખીજ જોડ ઘડવાને ખુદરતના હોનીનો જીવજ કેમ ચાલત? એ તો તુનેજ એવી બનાવી. બહુ એકજ! ખીજ કોઈ નહી હો!

ધન—અરે હીજ! મારા બાઈ દાખલ તો મને કેવોં આહોંછ!

હીન્ને—તો નહીં ચાહું કે હું? તું ઉપરની મારી ઉમેદ તો ટુટેલી પણ મારો પ્યારખી ગયલો કે? તું ભાલીના ભરથાર પરાયો થયો પણ તારા ભાઈ દાખલના હક માણેથીભી હું ગયલો કે? ધન! ધન! તારેજ થકી હું માંડે ખીલીમોરા ગામ, માંડે ખાપીકું ઘેર, મારા માખાપના પે-હા ને મારો હુતારનો ધંધો છોડીને આંહી વરણના વરહો વેર આવી પડેલો. પેલા રેતીના ટેકડાપર માંડે ગોફારોકું ઝૂપકું છે, તીકાથી હું પયડા પયડા તુને નહીં તો તારાં આ છાપડાંનેજ જોઈને હજુરી પડકું. ખેન ધન, મારા એકાંત ગોફામાં તારે વરે મારાં આંજી પાડવાથી ભાયમાં ગાહ ઉગેલું, ને મેં એટલું રડલું કે જો રડતાંનાં આંજીમાં ઝેર હોત તો આ ગામમાં ગાહનું એક તણખું જીવવા પામત નહીં.

ધન—ગરીબ ખચારોં મારોં હીન્ને. તુને એટલી ખચર નહીં કે હું તો પરણેલી હતી?

હીન્ને—નહીજ તો. મારેજ વાંક થયલો કે મારી ઉમેદ મારા દિલમાં રાખી છાંડેલી, ને જેવારે મામાની હાતે હું વાત કરવા આવેલો તેવારે મેં તો જાણ્યું કે તું તો આ જાંહગીર હાત પચણી ચુકેલી. પણ તું જાણે કે? તું પચણીને હુખી થઈ એમ જાણ્યું તે દહાડથી હુખી હુખી થયલો. તારાં હુખમાં હું ખુડી, મારો ખાદાખ ખુડી.

ટેહમુલ—દીકરા હીજ, આપણે ગરીબ છતાં મોટાંનો વેહવાઈ થકને આપણે મોટો થયો. મોટે ઘેર હું દીકરી આપવા નહીં ગયોયો પણ મોટે ઘેરનો જમાઈ આપણો ઘેર શાધતો આવેયો. તેને શાત વખત કાલાવાળા કરાવીને મારી દીકરી આપી, ને તેભી મારી ખાતરી કરીને કે એ વણવેહવાઈ મોટો છે પણ મોખેદ છે. મેં પોતે આશિર્વાદ શા-રીને હકદાર લગનમાં ખાદાખને ખાર જોડોં બોધી આવ્યો, એટલોજ નહીં, પણ એજ લગન ખરેં ને ધન તેની ધણિયોણિ તેની જોંભી-નગીરીમો જોંગીરની પાથેથી તેની રાહી રાય લેખ લખાવી લીધો. કાંય દીકરી ધન?

ધન—એ હારે મરેં. તે લેખ મારેં જીવની કોંની રાખેલો છે. પણ તે કોઈ કોંમનો નથી જો. જીભરાયોં મારેં જોંગીર મને ખેયર ગણેછ તેને શાહ તેનો પ્યારજ મોટી જોંભીનગીરી છે.

જીવી—લે સાલ ધન, વાત જાંબલતાં જાંબલતાં બહી ઝુપણ આવતી સે. કાંઈ ગામના ગીત ગા કે વખત જોવાઈ જાય.

ધન—વાય વાય જીવી ! હું શેકીયાનોં ધણીયાણી પાસે ગોમનોં
ગીત કો ગવડવેછ ? મારેં જોગારે નોં કહેલું કે ગોમડિયાની હલકી
બોલીમાં ગીત નહી ગાવો. હું નથી ગાવાની.

જીવી—તે છું છેટિયાને પયણી એટલે બાપીકી બોલીને ધિ-
કારછે કે ? લે જો !

ટેહમુજ—હોરી આવ રોરી, હું તાડીમોં તારી રાલોમતી લેઉંછ.
જરા આવ ગોમડોની ચોખી તાડી ટારા. (ધન તાંસે તાડી પીચેછે)
જેમ આપણી ગોમની તાડી ચોખી ને મીકી છે, તેમ આપણો અ-
રાલ નોરાારી વતનની મીકી જીઓંત તારેં મોહમોંથી જાય નહી ! ચોખો
નોરાકરો શરોદ તારેં ગલાંમોં ખખડે નહી ! ને ચોખી નોરાકરી
વકાદારી તારેં જીગરમોં ખુટે નહી ! તું મોટોં રાશરેં વાશરેં ભા-
ગવજે પણ નોરાકરોં બાપદાદાથી રામતી નોં.

જીવી—છાંબવડું ? સાલ હવે ગા. જો ! તારા છુધરેલા માટીનાં
ધીંછકાલનાં ગીત નહી હો ! આ ભાઈના ગામડિયાં ગીત ગાજે ! હહવે !
(ધન ગાયછે, બીજાંઆ ઉચંકી આપેછે.)

ગરબી—પીલુ બરવા.

બેલને ગલે તે બાંધી ધાંટરડીરે,

સમજે તે રાને કાજ ?

ધણીને પછાડી ઝાડે વાછરડી,

હોય તેને શી રે લાજ ?

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થિતિમાં.

મધુર વાગેછ મારી વાંસલડીરે,

સોને શું વધે અવાજ ?

સુજણની આશિરા દેવી આંતરડી

નું ગંધા ઉદરમાં રાજ.

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થિતિમાં.

વેઠ કરે વહિતરી આકરડીરે,

તેને સુનેરી સો સાજ ?

કુજનો સિંગાર સજતી ગામરડી,

છાજે શું તેને તાજ ?

સહું છે સુખિ સૃજત સ્થિતિમાં.

જાંહગીર—(અંદરથી) જીવી! જીવી!

જીવી—છેટ આયવા સે હો! છેટ આયવા! (ગભરાટ.)

ધન—ઝો મરેરે મારો જોગલો! હવે શો કરો! તમે બધોને જોશે તો વન ને વાદળ તોડી પાડશે. હીજા, તું જા. જીવી, તું બધો ઉંચો નીચો કર! જલદી! જલદી!

ટેહમુલ—ચાલો ચાલો! બધો જણ ચાલો! નહી તો નકોમો મારી દોકરી શાય છીટો કાહડશે.

(ગભરાટમાં સઘણું ઉંચકી નાખીને ધન સિવાય સઘણાં જાયછે. તાડીનું ઘડિયું ઉંધું વળી જાયછે. ઉંખરિયાંના ઉંખરા પગે અથડીને બાગી જાયછે. જાંહગીર બુલ્યાની સાથે આવેછે.)

ધન—ઝો મરોરે! ઝોવરાઈ જોઉંરે, જોગીર!

જાંહગીર—ખીસ! ખીસ! રાત ઝોવારણા શાન્તી લેછ! ધન, તારા નાશાકરા ખોલ ને અંધારડાની રીતભાંત છોડી દે. પણ શું છે? એક પારધીની જલમાં સપડાયલા શિકારની પેડે તું ખાહિછ કેમ?

ધન—વાય વાય. (સુધારીને) ઝો નહી, વાય વાય નહી. પણ જોગીર, હું કો ખીહુંશ. નહીરે વાય.

જાંહગીર—શો ગંધારો! બધો ઝોરડો તાડી તાડી વાસ મારેછ. નરં જાણે પીડું! ઝોરડો તાડીએ ધોયો કે શુ? અંહી કોણ હવું, ધન?

ધન—કાન? ઝોવાય કોઈ નહીરે! જીભરાયો મારો બાપ હુતા ને અખઈ રહ્યો મારો હીજો હુતો.

જાંહગીર—શાખાશ! શાખાશ! એક ગામડિયો ખોટો, એક રખડો છાકટ તે મારી ખેરીના સાથી!

ધન—મારો ગરીબ પીતરાઈરે મરો! તેની હાલત પર મને કેવી દયા લાગેછ! તેની એ હાલત મોરંથીજ થઈછ જો. જોગીર, આપણે ધણ્યો કેની તે અગાઉ હીજનો મારી ઉપર કેવો ખ્યાર હુતો?

જાંહગીર—ખાસી મજેની વાત, ધન! મારા સરખાની ધણિયાણી કેવા શોભિતા ઉમેદવારની મને યાદ આવેછ.

ધન—વારં નહી તો નહી! જીભરાયો તમોને એ ગમતો નથી તો હું એને ના કેહવાશ કે એ ઝોહ નહી આવે. હું ના કેહવાશ તો એ નહીજ આવશે એવો એ મને આહેછ.

જાંહુગીર—ચાહેછ? એ ભુએ મરતા ભીખારીની તાકાત શું કે તુને ચાહે?

ધન—આવાય? હવે શો કરે? જીભરાયો તો આજે દહવારેજ કરતો આયોછ! જાંહુગીર, મારો જાંહુગીર.

જાંહુગીર—(નકલ કરીને) શું શોગીર! જાંહુગીર નથી બોલાતું કે!

ધન—આ હારે મરું! હું બોલાશ, બોલાશ.

જાંહુગીર—(ખીચ પાડીને) બોલાશ! બોલાશ! બોલ જોઉં? જાંહુગીર.

ધન—(શુદ્ધ બોલવાની શખ્ત ટેશર કરતાં પાછું જમનું તે-મજ બોલેછે) જ-જ-જ-જાંહુગીર. મરેરે! મુવો નહી બોલાતો તે? પણ હું બોલતાં શિખાશ, હોં મરું. મારો જાંગલો?

જાંહુગીર—શું? શોંગલો શું? હું કાંઈ શોંગલોખી નથી ને ઢાંગલોખી નથી.

ધન—લે શાલો હવે કોઈ શારી વાત કરે.

જાંહુગીર—શાલો? કોણના શાલો? અરે “ચાલો!” ચ બોલ, ચ.

ધન—ચ-ચ-ચ-ચા-શાલો. મરેરે! કાંન જાણે મુવો કાંને નો-શાકરી બોલી જીદી બનાવી!

જાંહુગીર—કાને નહી નાકે!

ધન—પણ જોવ તો ખરો! મુવો બધોએ એકજ બોલી કાઢી હોતે તો કેવો શારો!

જાંહુગીર—(સ્વગત) એ નહી સુધરે! કદી નહી સુધરે! અ-ફસોસ! એવી એકને હું મારી ખેંચર દાખલ કેમ બાહાર લાવીશ! અરે! હું કેવો ફસ્યો! એ મારા દરબજા કરતાં ઉતરતી સાથ પરણવામાં મેં કેવી નાદાની કીધીછ! દરબજામાંજ ઉતરતી, પણ કેવી ખુબસુરત! કેવી બલી! કેવી બોલી અને નેક!

ધન—શું છે, મારો ધણી? તમે મુજબોછ કેમ? કાંઈ જીવને શારો નથી?

જાંહુગીર—કાંઈ નહી, કાંઈ નહી, તુને દલગીર થવા જેવું કાંઈ નથી.

ધન—એટલે? શો રામજી? એની તે શો માયની?

જાંહુગીર—માયની? માયની નહી, ખાપની. અરે મીનીંગ! અર્થ! બોલ અર્થ.

ધન—અથ-અરર-અથ-અથર-અરરરથ. (નિરાશ થાયછે.)

જાંહુગીર—ધન, જ્હાલી ધન, હું તુને એક વાત કહેવા આ-
બોલ. આવતી કાલથી આપણાં લગન છુપાવવાની જરૂર રહેશે નહી.
(ધન ખુશી થાયછે) કાલે હું એક ભીખારી થઈશ. (ધન ઉદાસિન
થાયછે) મારાં માય રખડતાં થશે (ધન રડેછે.) અને તે સઘળી
ફજીયતીમાં બખ્તવારજીનો ખેટો કેવી ખાપડી લાવ્યોછ તેની કોઈ દર-
કાર નહી કરશે.

ધન—આ વહીરે માય! ભીખારી થાયરે તમારે મારોનો મોં-
ગતો કોઈ મદદી હોય તે! મારે ધનેતર ધણી! મારે લીધે તમારે
મોંન મરતખો આજે થાય તે કાંઈ હું નહી શોખું જો, નહી શોખું.

જાંહુગીર—તું શોખે નહી તો ખીજું શું કરશે?

ધન—વાયરે વાય! તમે મને આલખતો નથી, જોગીર? જીવો
મને ફરીથી તમારી ખેયર દાખલ બોલાવતો નો. આપણે પરણ્યોછ તે
એકખી મનીખને કહેતો નો. તમારે ઘેર મને લઈ જાજો પણ
હું આકરડી થઈને આવશ ને તમારી ગોલોમગીરીમોં હું શુખી યાશ.
હું ખીજો કોઈ મોગતી નથી. બસ, મને એટલોજ હક આપજો
દે દૂરથી ને દૂરથી તમારો હરાતો એહરો મને જોવા દેજો ને તેટલોજ
શુખપર હું શુગર્જો કરાશ.

જાંહુગીર—તું ભાલી તે ભાલીજ છે, જ્હાલી ધન! હું આખો
ઉઘાડી રાખીને તારી સાથ પરણ્યોછ ને તેના પરિણામે વેડવાને હું
બંધાયલો છું.

ધન—ને તે શો પગિણોમ?

જાંહુગીર—ભીખારીપણું, બુખમરે, એજ. તુને મેં કહેલું છે
ધન, કે આખાં ગુજરાતમાં સહુથી લખપતણ એવી એક કુંવરી સાથ
હું અદરાવાને હતો. જો તેની સાથ હું પરણ્યો હતો તોજ મારા ઉપરનું
એ આકત ટલતે. આજે મારાં કમનસીબ માયે મને આપણા વચેનો
બેદ પુછ્યો અને તે મારી માતખર મસિયાઈને પરણીને સુખી થવા
મેં આજેજ ખુશી ના પાડી.

ધન—અરે ફીટર ! ને તેહોણે શો કહ્યો ?

જાહગીર—કેહ શં ? મારી વ્હાલી માયનું તો મોતજ નજાવું.

ધન—નહી, નહી, જોગલા, હજીભી કાંઈ ઉપાય નહી યાય ?

જાહગીર—મારા હાથમાં ઉપાય કાંઈજ નથી.

ધન—છે, હજી એક ઉપાય છે, જોગીર.

જાહગીર—તું શું કેહછ તે હું સમજુંછ. પણ મારાં જીગર, તારી સામે તે ઉપાય લેવાને મારી છાતી કેમ ચાલે ? તુને યાદ છે ધન, કે આપણુ પરણ્યાં ત્યારે તારા બુદ્ધા બાપ સિવા એકજ જણુ આપણા જગનનો શાક્ષી હતો અને તે તારા બાપની સાથે મળીને આપણને આશિર્વાદ સારનારો મોખેદ ખિચારો મેહરવાનદાર હતો. તે તો મરી ગયો અને તારો બાપ સિવા ખીજને કોઈ શાક્ષી નહી હતો.

ધન—બુદ્ધો ?

જાહગીર—બુદ્ધો બાહર હતો, તે આપણા જગનના આશિર્વાદ નજરે જોનારો શાક્ષી નહી હતો. તે આપણા જગનની વાત જાણેછ પણ તે તો મારી પક્ષનો છે. તોપણ મારા પાક કોલની જમીનગીરીમાં મારો જખી આપેલો લેખ તારી પાસે છે.

ધન—(પોતાના ખીસામાંથી કાહડી બતાવીને) આજ કે ?

જાહગીર—હા, એજ ધન, જો તુને મારી મોહનતાનાં ખવિત વચન ઉપર વેહમ આવતો હોય તો રાખ સંભાલીને એ લેખ તારી પાસે. મારા ગરીબડાં છાપરાંના આશ્રય ઉપર એ લેખ તુને હક બસ ક્ષેછ, પણ તે કરતાં મારાં જીગરનો આશ્રય શું તુને વધારે વ્હાલો નથી ?

ધન—છે, મારો ખાવંત, તારો જીગરની આગળ એ કાગળનો ચીઠ્ઠોની ખિસાદ શો ? તારે ગમે તો લઈ લે, જોગલા. પણ શો તું એથી સુખી થાયે ? તારો માય મને માફ કરશે ?

જાહગીર—માફ કરે ? અરે તેવણુ તુને કુવા દેશે, તુને કુલ ગુંકશે, તુને પોતાના જીવ કરતાં વ્હાલી ગણશે !

ધન—ને તું, જોની ? તુંખી કોઈ ખીજને જીગર કરતાં વ્હાલી ગણશે કે ?

જાહગીર—કદી નહી. મારી મનોહર ધન, તું શું એમ ધારેછ કે પોતાનાં લોહી કરતાં કીમતી આ તારા ભોગ પછી હું તારી જરૂ નીચપણે નચુણે થઈશ ? નહી.

ધન—એમ છે, ત્યારે તો મારો જીવ, મારાં જીવર, સહુ તુને આપી દેવું. જીવર જોન જોગીર, લે આ લેખ અને ફાડી નાખ.
(જાંહગીર લેયછે. હીજો ધસી આવેછે.)

હીજો—નહી અને! નહી અને! જો એ લેખ ફાડી લાયજો તો એમ જાણ કે મેં એને મારી લાયજો.

જાંહગીર—કંગાલ કુતરા! તું અમારી વાત સાંભળવા એંહી બરાયલો હતો?

હીજો—અલખત! મેં ધારેલું કે કાંઈ ટરકટ છે. તારો આરો બુધ્યો એલે ખાયજો હંતાધને હાંબલવા ઉમિલો તેવારે હું આ ખાયજો ઉમિલો.

ધન—ને તુંએ શો અમારી બધી વાત શોંભલી, હીજ?

હીજો—હાજ તો. મેં બેલેબેલ હાંબલેલી. ધન, એ કાગળ પાછું લે. એ લેખ ફાટવાથી કાંઈ હોગંદ ફીટવાના નથી. કોઈ ખીજાંની પોરીને ઠગવાની આ વાત થાતી છે. પણ તે ખિચારીને ફાંદમાં લાખવા ધન, તું તારા ધણીને મદદ દેહે? આ પોયરે તારી હાત પચણેલો, ખોદને ખાર હોગંદ આવેલા, તે ખીજાને પચણીને જુઠા હોગંદનો ગુનેહગાર થાહે, ને તે ખીજા એની હકદાર ખોરત લેખે નહી પણ રખેલી રાંત ઘખલ ગણાહે. જો તું એની ખાયડી હોય તો તે એની રખેલીજ ગણાય, ને તે બધું હા કાજે? પૈહા, નીચ પૈહાને માટે? ધન એ ખીજાને પણહે પછી તું તારા વરને ચાહવાનું બંધ કરહે કે? નહી. મારી ઉપર વીતેલું તેથી હું જાણું કે તું તેથી નથી, પણ તે વખતે તારે ખાર તે વિભિચાર ગણાહે.

ધન—અરે નહી! નહી! એમ નોં બોલ.

જાંહગીર—ચંડાલ, છાકટા, ભીખારી, તું કોણ મને ડહાપણની શિખામણ દેતાર?

હીજો—હા બાઈ, હા, હું છાકટ છું. હું રખડતો ભીખારી છું. તોએ આ પરી હુરતની પોરી ધનનું ધાન ભાંજનાર તો હું નથી. જો તારી ઉપર જાન ફાડી લાખે એટલી તુંપર ખુરખાંત છે તેને તું એક પૈહાવાલી પુતલી પણવા ખાતર જો દગો દેવા માગે, તો હું ધડીબર ફાંડીને લાકડે બટકતો હોવું તીકાથી પણ કેહવાનો કે, હે! જાંહગીર, હું ગમે એવો પાપી પણ તારા કરતાં ભલો છું.

જાંહગીર—કીક છે. ધન, ધર આ તારું ચીકડું ! (લેખ જમીન ઉપર ફેંકી દેયછે.) બ્યાંસુધી આવા લુછાએને તું ઘેરમાંથી કાઢડશે નહી ત્યાંસુધી તું મને આ ઘેરમાં ફરીથી જોશે નહી. (જતો રહેછે.)

ધન—જોગીર ? મારો જોગલા ! મને સુકીને નો જ.

(ફસડાઈ પડેછે. ટેહમુલદાર અને જીવી આવેછે.)

હીજો—ખેવકુક છોકરા, તું હું એમ ધારે કે તું મોટ ઘેરને છે તે હાર પૈસાદાર પોરીને પછુવા આ તારી ગરીબ બાયડીને દગો દે-હે ? ધૂલ પડજો એવા મોઠા લોકો ઉપર ! ભટ્ટ પડજો તમારા એવા પૈદા ઉપર !

ધન—હવે મારો શં થાયે ? આ ખોદા !

ટેહમુલ—હા દીકરી. ખોદાને યાદ કરવાનોજ તારો વખત આવેલોછે. હીજ, શુખડ લોખોં ને અરદીખેહસ્તનો પાતરોં લઈ આવ. (હીજો જાયછે.) ધન, ધન, તોં શં નોદાની કરવા જતીથી ? એ તો સાહેબે જોયોં કે હીજએ વગે પડીને તારી ખરાબી અટકાવી. (હીજો આતશ વગેરે લાવેછે.) લાવ એ લેખ. (હીજો લાવી આવેછે.) ધન, તું વોંકી વળ ! (ધન આતશ આગલ ઘુંટણ મડીયે પડેછે.) લે આ શુખડ લોખોં ને મુંક પાક અરદીખેસ્ત ઉપર. (ધન તેમ કરેછે) હવે ખોલ મારી સાથે ! હે ! પાક દાદાર હોરમજદ !

ધન—હે ! દાદાર હોરમજદ !

ટેહમુલ—પાક પરવરદેગાર !

ધન—પાક પરવરદેગાર !

ટેહમુલ—પાક આદરખુરજીન આદર ફરાનોં મને કરામ છે,

ધન—પાક આદરખુરજીન આદર ફરાનોં મને કરામ છે,

ટેહમુલ—મારી ખેહસ્તન માયનોં મને કરામ છે,

ધન—મારી ખેહસ્તન માનોં પાક રવોંતનોં મને કરામ છે,

ટેહમુલ—મારા જૈક બાપની ખૂજગીનોં મને કરામ છે,

ધન—મારા જૈક બાપની ખૂજગીનોં મને કરામ છે,

ટેહમુલ—મારોં વરનોં વરદાનનોં મને કરામ છે,

ધન—મારોં વરનોં વરદાનનોં મને કરામ છે,

ટેહમુલ—કે મારી પાક દોંમોંતનોં આ પવિત્ર પુરાવો,

ધન—મારી પાક દોંમોંતનોં આ પવિત્ર પુરાવો,

ટેહચુલ—હું જીવું જોગો તો સુધી,

ધન—હું જીવું જોગો તો સુધી,

ટેહચુલ—દિવસે કે રાતે, જાગતે કે ઝાંધતે,

ધન—દિવસે કે રાતે, જાગતે કે ઝાંધતે,

ટેહચુલ—મારે જીવની કોની જાલવી રાખું,

ધન—મારે જીવની કોની જાલવી રાખું,

ટેહચુલ—ને મારી છાતી આગળથી કદી ખીશાડું નહી,

ધન—ને મારી છાતી આગળથી કદી ખીશાડું નહી.

(આ છેલા બોલ બોલતાં ધન ચીસ પાડી
મેશુદ્ધ થઈ પડે છે અને પડે પડે છે.)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

તાપીના કીનારાનો એક ખીજો ભાગ.

જાંહગીર અને ભુદયો

જાંહગીર—અરે! હું કેવો મૂર્ખ બન્યો! અરે! મારાં નસીબને નડતારી આ નાદાનીમાંથી નીકળવાનો કાંઈજ રસ્તો નહી મળે.

ભુદયો—છેટ, છેટ, તસને કાંઈ બલાપો સે. છું સે તે મને કહે. બધ મોંમાંથી એકજ બોલ કાઢો ને હું મારો જીવ કાઢી લાખાછ.

જાંહગીર—મારું દુઃખ મોટું છે, ભુદયા. ધન સાથ પરણતી વખતે તે મને છુપ્યો વાચ્યો પણ હું કેવો કમબખ્ત કે મેં તારી સલાહ માની નહી! લાચાર! જે થયું તે તો થયું. તે રદ કરવાને ઉપાય નથી.

ભુદયો—કેમ નહી? ધન સાથે તો ઉપા થાય. તેજી વાળી તે ગાંઠ તેજ તોડ.

જાંહગીર—તે કેમ બને? હું જો ધનને પડતી મુકું તો બિ-
ચારીનું કેવું બુદ્ધિ થાય!

ભુલ્યો—ને આ તમારી પાયમાલી થાતી સે તેનું કાંઈ નહીં ?
ધનનું હોઈતું હું ને ગીર્જા છું? એ તો એટલા દીવછબી તમારી બા-
યડી થઈ તેમાં કમાઈ ને છુપી થાઈ, પણ તે જાહેર હું તમે બધા
દી તેને બાજુ રહેછો કે?

જાંહગીર—ભુલ્યા, એ બાદાને બાર બંધાયલી ગાંઠ કરાંથી
નહીં દુટે.

ભુલ્યો—હં! હં! જીવે દોંગ ને ઢંકેલા! બાયડી તે છું? કાડવની
હાંધી, એક ભાગે તો ખીજી લાવીયે. ફલની ડાંખલી, છુગંધ હોય
તાંહછુધી વાપરીયે, કરમાય ને લાખી દોજીયે.

જાંહગીર—મારી ધન તો મારી ખુશી રાખતે પણ—

ભુલ્યો—ને નહીં તો છું? હું ઉપા બતાવું. મને એક છે રૂપૈયા
આપો ને હું આ ધનને નદી પાર કરી બાકીને હજીરથી ખંભાતને
દરિયે તમારા મારગમાહેથી એવી આધે મુકી આવું કે ફરીથી તમારું
તે નામ નહીં લેય.

જાંહગીર—ગધેડા, હજી મારી સહી સાચનો લેખ તેના હાથમાં
છે. મારાં પેહલાં લગનના તે પુરાવા છતાં ખીજાં લગન મારાથી થાયખી ?
શું હું બે બાયડી કરું? મારી પેહલીને બેવડા થાઉં? ખીજીને દગો દઉં ?
અને મારાં બચ્ચાંને હરામનાં કરાવી જાઉં ?

ભુલ્યો—એમ સે ટાણે ખીજી રજીતો બતાવું. જેમ તમે પગમાં-
ના આ જોડા વાવરોસો તેમ બાયડીને વાવરવી. જેમ પેહરોખી તેમ કા-
ઢાબી, ને જો ચોંટી જાય ને ના નીકલે તો સુરી લઈને આરપાર એક
કાપ મુકીયે કે રજીતો આવી જાય.

જાંહગીર—એ તું શું બકેછ ?

ભુલ્યો—હું એજ બકતો સું. મને પૈછાબી નથી જોઈતા. બજ
હુકમ આપો—કેમ, તે પુસો ના—ને જીવો કે ભોલીજનનો રજીતો કેવા
છેલમાં કરી આપુંસ. બજ, એને બતાવવા જાહેર મને તમારી એક
એધાણી આપો. તમારો ગાંઠ વાલેલો રમાલ આપો ને હું—

જાંહગીર—(તેને ટોટા પીસીને નાખી દેતાં) ચંડાલ ! એક કો-
મલ બિચારી નાજીક પંથની ઉપર ધાવકી હાથ ચલાવવા માગેછ ?

ભુલ્યો—અરે મુવોરે ! મારી લાયખોરે !

જાંહગીર—જા, નીકલ અંહીથી. દૂર થા. તારું કાલું કર ! મેં આ જાંજલ હાથે કરીને માથે હોરીછ તો તે મારે વેઠવી જોઈએ. શું મારી ખેયુનાહ મોહરદાર ઉપર હું જરાખી જાસતી યુજરવા દઉં ? જો એકજ જાગર મારા ઉપર પાક મોહાતમાં દોડેછ તેને હું બંધ પાડું ? જો નરમ ચરામો મારી કદરદાનીમાં વેહછ તેમને સુકવી નાખું ?

ભુલ્યો—છેટ, છેટ, માફ કરો ! મેં કાંઈએ ઈજા કરવા ધારેલી નહીં.

જાંહગીર—સાંભલ, ધન મારી હકદાર ધણિયાણી છે. તેને તારી શેઠાણી દાખલ માન આપજે, પણ તેને વાસતે એકખી વાંકો ન ખાલ્યો તો યાદ રાખજે કે ફરીથી ખીજો હરફ આચરવાને તું મારા હાથ ઉપર જીવતો રહેવાનો નથી. સંભાલજે ! (જાયછે.)

ભુલ્યો—હાય ! હાય ! કાતું કાયપું, બસા ભુલ્યા, તું ભુલ્યો ! છેટના હુકમ વગર હું મારી ગુલે ગુલાબ જેવી છેટાણીને અલવલ નહીં આવવા દેવું, પણ છેટનો હુકમ થાય અને જો પેલા રમાલની એધાણી મળે તો પસી જાંહનમના ગારમાંભી ગબડી જવા નહીં ખીહું. એ પોરી ધને જાડુ કીધેલું, જાંહગીર છેટ પર જાડુ કીધેલું ! (ગાયછે.)

લાવણી.

ધન્ય ધન્ય ધન તારું જાડુ, નજરબંધ નેણનું સાહું

તારું ધનંતર મનંતર ધાડું, ધનવંતનો અંતર કાહડું

વરા કીધો ધણીજ ધનાઢય,

જરા લીધો વરનો નિરબય,

વહુ થઈ તું સુખી આનંદમય,

જાગર પર પામી તું જય,

ચાલ ભલી, નૂર વળી, નેક મળી,

એજ સંસાર મધનો લાડું ધનવંત ધન્ય

તું નાની મોટમાં પરિચય,

થયું સુખ ઝુપડાંમાં ઉદય,

પ્રેમનો ખાલે પાતી મય,

તારું ચોખું સદય હૃદય,

એજ તોણા, એ કોટલ, એ તાવિળે,

વર વશીકરણ પીછી ઝાડું ધનવંત ધન્ય

પ્રવેશ ૨ જી.

અપ્પારજીની હવેલીનું એક દિવાનખાનું. શીરીન બારીએ બેઠી છે.

શીરીન—(સ્વગત) અહમન, બેવફા અહમન ! મારા તરફ ખરી મોહબત બતાવીને પેરી ભોલીબન પુઠે બઠકશે એવી ડગાઈની મેં તારાથી વફા રાખી નથી. આહો ! આગમાં બેડો બેડો ઝુંપેછ. (મોટે) કેમ છો, અહમનજી શેઠ ?

અહમન—(અંદરથી) સારી પેડે, બાનુ શીરીન.

શીરીન—(સ્વગત) હું તુંને સારી પેડે પિછાણુંછ, વેંડલ વન વાઘલાં ! (મોટે) રાતે ઉંઘ આવીતી કે અહમન ! (સ્વગત) એણે આખી રાત કેતું જાગણ કીધુંછ તે એની આંખમાંની ઝુપણ જ બતાવી આપેછ.

અહમન—(અંદરથી) હું તો ઢારની પડે ઉંઘાયોછ.

શીરીન—અને તોપણ ઢાર કરતાં વેહલો ઉઠયોછ ? (સ્વગત) હું ધારૂં કે તું ઉંઘ્યોજ નથી કે ઉઠવું પડેજ નહી. (મોટે) વારું તું પાછો ક્યારે આવ્યો ?

અહમન—(અંદરથી) પાછો આવું ? હું ગયોજ ક્યાં કે પાછો આવું ?

શીરીન—(સ્વગત) એ બાહાર ગયોજ નથી ! જે ધણા વર્ષ બાહાર કાઢાડે તેને મનસે બાહર તેજ ઘેર ! દેશદેરાની આરતોના તાપથી એને તડકો લાગેલો ને ભ્યાં ગયા ત્યાં ઘેરજ ગણવાની ટેવ પડી ગયલી. (અહમન આવેછે).

અહમન—હું તો પેલા બિચારા જાંહગીરને નદીની પેલી પારથી પોતાની હોડીમાં હડસેલા ખાતો આવતો જોવા બેઠો હતો. પવનનો સમો આવતો વખત સમો હતો.

શીરીન—પણ પેલી પાર જતી વખતે તો પવન પુકનો હતોની ? એ તો આવતી વખતેજ બારી પડ્યું, પણ જતી વખતે તો ધણું મજનું લાગ્યું, નહી વારું ?

અહમન—તે તો બિચારો જાંહગીર જાણે, કે જે મોડી રાત્રે નદી એડવામાંજ મોજ સમજેછ.

શીરીન—ને તું, બહમન ? તું વાત કરતાં શરમાઈને નીચું કાં જોયછ ? તારામાં હીમત હોય તો મારી સામું જો.

બહમન—સામું જોવા તો હું ઘણું ચાહુંછ, શીરીન, પણ તારી રૌશન પેશાનીનું આકૃતાપી નૂર મારી આંખોને દીપાવેછ. આહા ! આપણે એકેક સામું જોઈયેછ તેટલામાં કેઈ જાદુગર આપણને પથર બનાવી દેય અને આપણ તેમના તેમજ એકેકને જોતાં સદા થંબ થઈ જાયે તોપી હું તુને જોતાં ધરાઉં નહી.

શીરીન—એટલું બધું ? વારં ત્યારે, બહમન, તું શું ધારેછ, કે અગર જો એક જણ બે બાનુઓના ઉમેદવાર હોય ને એકને વિચાર દિવસે ને બીજાને રાત્રે વિચાર કરતો હોય તેનું શું થાય ?

બહમન—શું થાય ? વળી તેણે બેહુની આશા છોડવી. બીજું શું ?

શીરીન—વાહરે ! રમતા જોગી ને લટપટ પંચી !

(જાંહગીર પછવાડેથી આવેછે.)

બહમન—મધુરી શીરીન, મારી શીરી સાકર, તારાં બેદી વચ્ચેનું હું સમજતો નથી, પણ હું એટલુંજ સમજુંછ કે મારાં ખુલાં દીલની પાક ઉમેદા સંધી તારી પવિત્ર ઉમેદવારીમાં સમાયલીછ.

(જાંહગીર નીકળી આવેછે.)

જાંહગીર—અને હું તેનો જામીન છું. શીરીન, મારો શુષ્પન માત્ર કે બહમનનું હેત તારી ઉપર જીગરના ઉડા ઝરામાંથી જોસ મેળવેછ અને એજ તારો બખ્તવાર હાથ લેવા લાયક છે. શીરીન, હું તુને ખુશી આતરી આપુંછ, અને તેપી બહમનની હજુરમાં ખાદાને હાજર નાજર જાણીને આપુંછ, કે તું મારી સાથના તારાં બંધણથી મુજબતી દેખાયછ, તે બંધણમાંથી, મારી માનવંત બેહુન, આજ પછી તું મોક્ષી છે અને આજ પછી તુંને ખીજો બરતાર પસંદ કરવાની પુરતી મુખત્યારી છે.

શીરીન—જાંહગીર ! જાંહગીર !

જાંહગીર—નહી મારી પૂંજની પુતલી, મને સાંભલી લે. તારી અને મારી વચે એક મોટા પથર આવી પડેલાછે, અને તેથી તારી ઉમેદ મેં છોડી દીધીછ, તેમ તે પણ મારો ખ્યાલ છોડી દીધો હશે. એ શી હરકત છે તે મારી શરમીંદગી વચે હું તુંને કહું તે કરતાં તારી

ખુશાલી વચે તું પોતેજ સમજી જશે. શીરીન, જહાલી શીરીન, તુંને મારા કરતાં વધારે બાયગરાલી બરતાર ઉપર હક છે.

(જાંહગીર અચપ્રત્ય જતો રહેછે.)

શીરીન—પથર અને હરકત ! એ શું બકેછ !

અહમન—એ પોતાની ખસ્તેખુહારી વિષે બોલેછ, શીરીન. બિચારો પાયમાલીના છેક કિનારા ઉપર આવી લાગ્યોછ અને વધારે દુઃખ ધરવા જોગ એ છે કે પોતાની એ ખાનખરાખી એને ગર્હ કાલ સુધી માલમ નહી હતી.

શીરીન—પણ શાની ખુહારી ? મારા પૈસા છે કેની ? મારા પૈસા એ લોકોને બચાવશે. મારાં માસીએ મને પાલી પોષીને મોટી કીધીછ. મારા આ મસિયાઈ ભાઈએ અચપણથી મને બેહન કરતાં વધારે આ-હીછ. વાસ્તે બ્યાંસુધી મારા અંગપર છેલું વસ્ત્ર રહેશે ત્યાંસુધી મારાં એ માસીને કે તેના કુટુંબને હું ગરીબાઈનાં દાંત ખમવા નહી દધશિ.

અહમન—પણ તું બુલેછ, શીરીન. તારી દાલત ઉપર તું એકલીનું કાંઈ ચાલે નહી. તારા આપના વશિહત પ્રમાણે બ્યાંસુધી તું પરણે નહી ત્યાંસુધી તારી દાલત ઉપરની માલિકી તુને મળે નહી.

શીરીન—ત્યારે હું એકદમ પરણીને મારી માલિકી મેળવીશ. અને પછી મારાં માસી અને તેવણના સપુતની સેવા કરીશ. અને તેટલા વાસ્તે, વારં અહમન, હું પુછું તેનો મને જવાબ દેશે ?

અહમન—હા.

શીરીન—સત્તધર્મ અને પાક ઇમાન સાથે ?

અહમન—મારી પાક મોહબતના કસમ લઈને.

શીરીન—તું પાક મોહબતની પવિત્રાઈ સમજેછ કે ?

અહમન—ખરાં દિલથી, મારી શીરી સાકર. તું શું એમ સમજેછ કે જે જગરમાં તારાં જહાલાં નામે વાસો કાઢેછ તે જગરમાં હું કાંઈ પણ અપવિત્ર ઉમેદને દાખલ થવા દધશિ ?

શીરીન—હા. હું એમ ધારતીજ નથી, પણ જાણુંછ અને માનુંછ.

અહમન—આ ખાદા ! મારાં વફાદાર દિલને આ કેવો જખમ !

શીરીન—(નોરાકરાંની નકલ કરીને) એ તો આલોં તારો નો-રાકરોને તોં જાદને પુરા કે જગરનોં જખમ તે કેવો હોય ?

અહમન—એટલે? હું કાંઈ સમજતો નથી.

શીરીન—પેલી ત્રણ વખતની સીગનલ. “તમે આવોશ કે” એમ પુછવા પેલી ત્રણવાર ફાણસા બતાવે ત્યારે અંહીવાળું ફાણસા એક વાર બતાવીને કાઢાડી નાખે એટલે “કે હું આવુંછ.”

અહમન—એ તું કાંઈ નાટક બાટક કરેછ કે શું?

શીરીન—નહી, એ “ભાલીબન” ની વાત છે. એ તો તમારી નોશાકરી ધનનું નાટક છે.

અહમન—ત્યારે શીરીન, મારે વિષે મારા યોતાના કરતાં તું વધારે જાણેછ. તું તારાં બમતાં મગજમાં કાંઈ ગલતાઈ ઉપર લુલાવો ખાયછ.

શીરીન—નહી, નહી. મેં તે ફાણસા અને દીવા બતીના આળા નજરે નજર જોયાછ.

અહમન—અને તોપણ તે આળાજ! શીરીન, તારા આ વેહમ ઉપર મને હસવું આવેછ; કાંકે તું સર્જીડ બેવકૂફ બનીછ. મારાં અંતઃકરણના ખીલારમાં એક ભમરે જાણશે નહી. હોય તો સાબિત કર.

શીરીન—અને જો સાબિત કરું તો?

અહમન—હું તારો નહી. પણ જો તું સાબિત નહી કરે—

શીરીન—તો તું ખરો.

અહમન—કબૂલ છે. જોકે હમણાં સહવાર છે તોપણ મારી સચાઈની સલામતીમાં હું નાસતા ઉપર શરાબ નોશ કરુંછ. (જાયછે.)

શીરીન—અને હું તારી બેવકૂફીને નજરે જોયેલા પુરાવો લાવવા મારી મેજે છુપી જાવું ભાલીબનને મળવા. એક સ્ત્રીને નહી છાજે એવી હામ હું ભીડુંછ. પણ મારા હવે પછીના આર્વિદની સચાઈ શોધી કાઢાડવાને એ એક પવિત્ર તીર્થ હું સમજુંછ. એ મારું જ કામ છે અને હું નહી કરું તો ખીજું કોણ કરે? મારા ભરૂંચી બલદની જોડી મને ઝપાટામાં બાડે લઈ જશે અને ઝપાટામાં પાછી લાવશે.

(જાયછે. બાઈઆઈ અને જાંહગીર આવેછે.)

બાઈઆઈ—કેમ, જાંહગીર? હવે શો જવાબ?

જાંહગીર—માતા, હું નાચાર છું. લાઈલાજ છું. મારું દિલ અને મારો કોલ હું ખીજીને આપી ચુક્યોછ, તેના તરફ બેવકૂફ યા બેવચની થઈ શકતો નથી.

બાઈબાઈ—અફસોસ ! દીકરા, મારી હુંદગીની જેહેમતોનો આ બદલો ! મારા જીવની ઉમેદોનું આ ધનામ !

જાંહગીર—બલાપો કરવે શું યવાનું છે, માયજી ! છાપો પડી, ચુકયો ! હવે સહુ થઈ રહ્યું !

બાઈબાઈ—છોકરા, હું મારે વાસતે કુખી નથી, પણ તારે વાસતે કુખી છું. મારે દીકરે એક મીસકીન, મુકલેશ, હલકી, અબણ, ગામડિયણને પરણીને પોતાનું નામ ડુબાડે તે કરતાં દુરામન મુવેલો બલો. જાંગલા, તું પસતાયે. આ એક અંધારામાં ઉધરેલી અંધયાર-ડીને પરણીને પછી બ્યારે મોહ્યતનો મીકારા ઘડી જશે ને નવી બાયડીનો પ્યાર જીનો યથે ત્યારે “આ મારી બાયડી” એમ કુનિયાને દેખાડતાં તું શરમાયે. તેની નોશાકરી ખોલી તારાં અમીરી દિલને જખમ કરશે, તેની ગેરસલુક રીતભાંત સાફ તું તેને મંડલીમાં બાહાર લઈ જતાં લજવાયે. લોકો તારી બાયડીની આતર વુને હસશે અને પેહલાં તારી લાજ પાછળથી ધિક્કારનું રૂપ ધારણ કરી જીને તું પરણવા અગાઉ આશીર્વાદ દેશે તેને પરણ્યા પછી તું શરાપ દેશે.

જાંહગીર—ઓ માતા ! બસ કરો ! મારાથી નથી ખમાતું !

(ખુરસી ઉપર ફસડાઈ પડે છે.)

બાઈબાઈ—અરે પણ બિચારી મારી શીરીન ! તેને કેવા દગો થશે ! આ નિરાશાથી તેના કેવા હાલ થશે ! શેહેરનાં લોકો તો તેને તારી ધણિયાણી દાખલ અત્યારથીજ ગણતાં આવ્યાં છે.

(એક ચાકર આવે છે.)

ચાકર—એદલ અંકલેસરિયો આવ્યો છે.

બાઈબાઈ—તે જવાબ લેવા આવ્યો હશે. ખોલાવ તેને. (ચાકર જાય છે) જાંહગીર, નોક જવાનો આ વૃખ્ત છે. હજીખી કેહ. તેને શો જવાબ દેવું ?

જાંહગીર—તેની નીચ માગણી એકદમ ના પાડો. તેનાથી થાય તે કરવા દેવો.

બાઈબાઈ—અને તેનું પરિણામ ! ભીખ માંગતાંખી નથી આવડતું કે આપણે ભીખારીના ધંધાથી પેટ ભરીએ. તારી ગામડિયણ બાયડી કામ કરીને કદાચ કમાણી કરી લાવશે પણ તેની આગમચ આપણે માટે માગતાં લેહણાનું બંદીખાનું તો છેજ. તારી આતર હું

એદલની માંગણી કબૂલ રાખીશ. તારી બાયડીને રૂઢવાનું ધેરખી તો જોઈશ? એદલના ધેરમાં તારી ગામડાંની બાયડી ઠીક ડેકાછે પડશે.

(એદલ અંકલેસરિયો આવેછે.)

એદલ—બાઈ સાએબ. સાએબ મેરખાન, જંગીર બાઈ. આનંદ તો છે? હું મારી અરજના જવાબ સારે વાવદા સર આવેલો છું.

બાઈબાઈ—એદલજી, તમારી માંગણી ધિક્કાર બરેલી છે, પણ અમારી લાચારી આગળ અમે લાઇલાજ છીએ. તમારી જખર-દસ્તી ઉપર મને વિચાર કરવાની ફરજ પડીછે અને—

એદલ—તમે વિચર કયરો એ ગાયુ ઠીક કયરું અને તમે મારો આત કબૂલ રાખો તે—

જાંહગીર—(તેના ઉપર ઉછલીને) શું? કાલું કર તારું, નીચ કુ-તરા! મારી માદર તરફ, મારી નેકબખત માદર તરફ જરા નજર-રખી કીધી તો તારી આંખો ફેડીને તારાં નેણ ટુપી કાઢાડીશ.

એદલ—અરે શેક! મોઢું તપાસો.

જાંહગીર—તું જાણ કે બારીએથી ઉંચકીને ફેંકી દેવું?

(આકરો દોડી આવેછે.)

એદલ—આ ચાયલો. મને જવાબ મયલો ને આવે ઉં એદલ અરજોખી માં વચન બજાવીશ, ઉં કાલે પાછો આવીશ. (આકરને) શીરીનબાઈ છે કે?

આકર—નહીજી. તેવણ બેલની શીગરામમાં બેસી કેથે બાહાર ગયાંજી.

એદલ—ધાસતી નહી. કાલે બરાખર આજ વખત તમે મને આ ગેરમાં પાછો જોશો. (આકરો સાથે જાયછે.)

બાઈબાઈ—કાલે બખતયારજીની આ બુલંદ હવેલી અદાલતની ટાંચથી નાજરના હાથમાં જશે અને હું સુરતના કીલામાં બંદીખાને પડીશ.

જાંહગીર—માતા, ધીરજ રાખો. બાદપર સજુરી રાખો. શું દુનિયામાં ગરીબો જીવતાં નથી?

બાઈબાઈ—મારી હૈયાતીમાં હું તુંને બીખારી વેશે કેમ જોઈ રાકીશ? જાંહગીર, તું નખોદ વાળવા બેઠોજી.

જાંહગીર—માયજી, મને માફ કરો, હું તદ્દન લાચાર છું. ય્યો ! હજી તો બધું તમોને કહ્યું નથી, મને પડતો નાખો. મને જરા વિચાર કરવા દેવો. (નયછે. બાઈઆઈ જવા માડેછે, પણ બુલ્હો આવેછે.)

બુલ્હો—(પાછલથી હાંક મારીને) છીત ! બાઈ ! છીત !

બાઈઆઈ—એ કોણ ?

બુલ્હો—એ તો હું બુલ્હો હોતો સું. નામે બુલ્હો સું પણ કામે બુલ્હો નથી. મને બધી ખબર સે બાઈ, ને હું દુખી સું.

બાઈઆઈ—તુ શું જાણેછ ?

બુલ્હો—હું કહું ? પેલી બોલીજનનતા હાતપર ફછતી વખતે મેં છેટને બહુ વાલેલા.

બાઈઆઈ—શું ચેટલો બધો ફસ્યોછ ? શું ત્યારે વાત બેહકીછ ? શું એ દુકતીના હાથમાંથી એ છુટો નહી થાય, બુલ્હો ?

બુલ્હો—નહી હું થાય ? પણ એ પોરી એને બહુ બાજી રહેલી તે ? ને છેટનું દીલ પોસું પયકું તે મોહની લાગેલી. બાકી ખીજે જેવા હોત કતી તો એ પોરીનો રછતો કરી લાખત.

બાઈઆઈ—હજીખી કાંઈ રસ્તો બનશે ? પૈરા ખર્ચતાંખી શું કાંઈ નહી બને ?

બુલ્હો—હો ! નહી હું બને ? છેટ માનતા નથી. મેં છેટને ક-હેલું કે એક છપાટામાં એ પોરીને ડેકાણે પાડી આપું. કોણને પડીસ, કે ધન કીકા ગઈ તે પુસેભી ? છવાયકે છેટ પોતેજ જો જાણે તો મારો જીવ લેય.

બાઈઆઈ—પણ એ દુકતી જશે ?

બુલ્હો—હો ! આ બંદો મુકી આવે તો બધ કેતી ? પણ છેટ મને પોતાના રમાલની એધાની આપે તો હું કરું. તમે લાવી આપછો બાઈ ?

બાઈઆઈ—રમાલ શાનો ?

બુલ્હો—એ પોરીએ એક રેછમી રમાલ પોતાને હાથે ગાંઠ-વાલીને છેટને એધાણીમાં આપેલા ને એ રમાલની એધાણી હું લઈ જઈને બતાવું કે એ પોરી મારી છાતે છેટને મળવા હું જેણીકા લઈ જાવું તેણીકા સાલી આવે. એ રમાલ મને લાવી આપો ને પસી હું આપ બાઈના છોગંદ લઉં કે આજ પસી ભોલી જનન મારા છેટનું નામ નહી લેય.

બાઈઆઈ—રમાલ લાવતાં શી વાર? ઉભા રેહ. હું હમણા લાવુંછ. (જાયછે.)

ભુલ્યો—પેલી છીરીન અગાઉથી ભોલી જનને મળવા ગયલી. તે ગાલીએ જઈ પોંસે તેની અગાઉ હું હોડીએ જવાછ ને કાંઈ ભુલમ બાલમ નહી થાય તે હું ભુલ્યોજ જોવાછ. ભોલી ધન મારા છેટના માર્ગમાંથી આવે જાય, છીરીન પેલા બમનુને ધિક્કારે, ને મારે છેટ છીરીન છાત પયછો એ મારું કામ સે. (બાઈઆઈ પાછી આવેછે.)

બાઈઆઈ—(સ્વગત) મારા દીકરાની જરા આંખ લાગીછ તેટલાં આ રમાલ તેની પાસેજ પડજો હતા તે ઊંચકી લાવીછ. (મેટે) લે મારા દીકરાની આ ધધાણી; અને આ પૈસાખી છે, તે આપીને તેને કાઢાડ! (રમાલ તથા પૈસા આપેછે.)

ભુલ્યો—એ રમાલ છેટે આપેલો કે?

બાઈઆઈ—તારા માગવાથી હું લાવી.

ભુલ્યો—ટાણે છેટના વિસાર ક્યરે! તેવણ હવણા તો એ ધનને પોતાથી દૂર કરવા ના કહેતાયા.

બાઈઆઈ—તેનું તારે શું? તુંને તો આ ધધાણી મળી?

ભુલ્યો—હાજી. ને હવે હું મારું છુજીઉં કરાછ, હું ધનને રહ-તામાંથી કાઢાછ.

બાઈઆઈ—હા. હા. મારા દીકરાને રૂસાવનારી એ પીડાને દૂર કર. એ પાપને અંહીથી પટાવ. પૈસાથી તે પાર પડશે.

પ્રવેશ ૩ જો.

બાઈ. ટેહમુલદારનાં ઝુપડાંની બાહારનો દેખાવ. ધન કસતી વણતી બેઠીછે. જીવી વાસણ માર્જેછે.

જીવી—૨ડ ના, ૨ડ ના! ધન, સાલ બસું ના થા!

ધન—(૨ડતી) એહોન વધતો આવવાનો જો! જીભરાયો મારો ધણી હવે વધતો આવવાનો.

જીવી—આમ હોય? પોતાની પયની અછતરીને કાંઈ આમ તજ દેવાનું સે!

ધન—મેં હીજ પાસ કાગદ લખી મોકલ્યાં, તો નહી તેનોભી
જવાબ મળે કે નહી હીજે મળે.

જીવી—કાગદ? છાનું કાગદ?

ધન—મારેં ધણી મારેં થકી મદદ મુજબજ તેહોણને ધીરજ
દેવા મેં લખ્યોંછ. ઓ! હું મરેંરે મારેં જોગીર!

જીવી—સાલ, સાલ, સેડાં ના કાહડ.

ધન—અરે પણ મેં કોંહ નોં કહ્યોં? ગમે તો મને તજ દેની,
મારેં પરાણ. ઓ! હું મરેંરે મારેં જીવના હાર! તોં શુખી થાય તેમ
કરે મરેં!

જીવી—એ છું બકતી સે? ધન, કાંઈ અકલ સે કે?

ધન—જેરે જીવી. મને કેહ, અખર્ધ રહ્યોં મારેં ખોવંન મને
કેહ કેને હું એહોણના દુરામનનોં નસીબમોં નડારા. એહોણના શુખમાં
હું આડ આવી જે જીવી! હું જે નહી હોવું તો એ જીભરાયોં શુખી
યાય. મુઠરે હું અવડ! જીવી, મારેં મોત આવે તો કેવેં રારેં? મારેં
વરનોં રસ્તામોંથી જાઉં ને મારેં એ જીવ પરાણને ધીરજ આવે.

જીવી—ગાંડી! ગાંડી! એટલી વારમાં વરવહુ પયણીને થાકી
ગયાં? પણ ધન, તું એમ ધારેસભી કે તારે માટી એવો ખેંધમાન હોય?

ધન—નહીરે વાય! નહીરે વાય! મારેં વરને કાંઈ કેહતી નોં
જે જીવી, નહી તો તારા ડાળા ધરીને ખેંચી કહાડારા. જીભરાયોં મારેં
વર કાંઈ ખેંધમાન નથી. ધનનો ધણીજ ધનનું ધાન રાખશે.

જીવી—હવે કેવી ડાહી! નકારેં યાય તોભી છારંજ માગીયે.
સાલ, હવે જરા હજ ને હજી ખુછીથી જરા મારી આગળ ગીત ગા.

ધન—(ગાયછે.)

કુમરી—કહયાણ.

છીયે સુખી ઝુપડ વશી,

દ્રવ્ય માલની ન ફાલ, કે જંજાલ ના રે કશી. ટેક.

ગરીખી જીવતરમોં,

ના કુદાકુદી ધમોંધમ ના પડિયે ધસી. છીયે.

ઉઘોગી રાનસારમોં,

લોભી છળ કપટમોં ન જોયે ફસી. છીયે.

મેનત આપણી છે મોજ;

ઉદ્યોગ આરશ મણિ જાણે જો ધસી.

છીયે.

અંગ રૂપાણું નિરોગી,

માતિ ત્રિલ કાઠિ ખીલે હાડકાં કશી.

છીયે.

જીવો—આહા! જાણે એ ગાતી સે ટાણે એના છાદ છાંબ-
જવા પંખેરાંઓ ડાંખલીએ ડાંખલી સૂપ ખેછી રેહતાં સે, ન આડા ખડ-
ખડ ખડખડ કરીને કાનમાં હરેછે હછતાં બંધ પડી જતાં સે. એના
ગીતના મીઠાછથી બધી હવા મીઠી ખછખેથી તર યાતી સે, ને એ ગાઇને
સૂપ ખેછતી સે ટાણે હવામાં એવું તો કાંઈ સુપસુપાટ રેહવું સે—

ધન—એ પેલાં શોખખેથી કાન આવેછ? ગાત્રી રસ્તાં જાણી
ઉભી રખાવેછ ને ઉતરીને આપણો તરફ આવેછ. એ કોણ બેરોં છે?
(શીરીન આવેછે.)

શીરીન—(સ્વગત) “ભાલી જાન” એ કે?

ધન—બેરોં, કાનને પૂછેરા મરોં? તમે કાન?

શીરીન—મારું નામ શીરીન છે.

ધન—મારોં નામ ધન છે મરોં.

શીરીન—આય ગામની અલખેલી જો ભાલી જાન કેહવાયછ
તે તમે કે?

ધન—ને તમે શેહરની અલખેલી શીરીન કેહવાયછ તે જીભરોંયોં?

શીરીન—(સ્વગત) કેવી સુંદર!

ધન—(સ્વગત) કેવી નખરોંયાજ!

શીરીન—આપણે એકેકનાં હમનખર્દ છીયે.

ધન—કાન? કાન? હારેમન બલદ? હરમોંનનોં બલદ છે?

શીરીન—હરીફ! હરીફ! દુરામન!

ધન—આવારોં! દુરામન કાન મુવોં?

શીરીન—હું તમારી દુરામન છું.

ધન—હૈં? આ વહીરે માય! દુરામનથી તો નોંશી જાઇયે જો.

શીરીન—ઉભી રેહ ખાઇ, ઉભી રેહ. હું દલગીર છું કે હું તારી
હરીફ છું. કાં કે તું તો ખરેજ ખારને લાયકની પુતલી છે, ને તારી મેં
અદેખાઈ કીધીછ તેથી હું પસ્તાવો કરેછ.

ધન—અરે નારે માય નોં ! શું કોંમ પરાતાવો કરોછ ? મેં કોઇનું અગાડયું નથી.

શીરીન—આ અક્ષર તું ઓળખેછ, બાઈ ? (કાગળ બતાવેછે.)

ધન—હાજી. એ મારેં હરફ. એ નોમું તમારા હાથમોં કેમ આયોં હોશે ?

શીરીન—હું બધું જાણુંછ. તારાં કાણુરાની નિશાન મેં કાલ રાતે જોઈ. એ નિશાન ઉપરથી મેં તેને આવતાં જોયો. અને તે બેવ-કાની મારી તરફની બેવકાઈ વિષે મારી ખાતરી કરવા હું પોતે જાતે આવીછ.

ધન—બાઈ મનીએ એમ આવવું ?

શીરીન—મારી ચુપ્ત ઉમેદની તલાશ હું ખીજાંને કેમ સોંપું ? અને કોણને સોંપું ? મારા કોઈ માખાપ, બાઈ બેહન નથી. જેના ઘેરમાં હું રહુંછ તેનાથી જેને હું ચાહુંછ તે છુપ્યો છે. માટે મારી મેળેજ હું તલાશ કરવા આવીછ. પણ ભાવી ધન, તુને મારી નજરે જોયા પછી હું અરેં દીલથી તુને ચાહુંછ.

ધન—ઓ દરેર ! આ મરી જોજોર !

શીરીન—આજ પછી આપણે હરીફ નથી. કાંકે જેને હું ચાહતી હતી તે તુને ચાહિછ માટે તેને હવે હું ચાહતી નથી. હું તેને ધિક્કારુંછ, અરેં જીગરથી ધિક્કારુંછ.

ધન—શાં બોલ્યોં ? તું તેને ધિક્કારે ! આ તું મરેરે ધરાની લેનારી ! ઘેર બેઠાં મારેં ધરે લેવા આવી ? મારેં ધરે પખારીને આપોરે તુને !

શીરીન—તાઘન, તું સમજતી નથી. તારો ચાર તુને સુખારક છે !

ધન—ચાર !

શીરીન—હા. તપાસજે, ધન કે તે તુને નાહક કાંસમાં નાખે નહી.

ધન—ફેંરામોં નાખે ? કાને છોં ? નહી, નહી. તે તો જીભરાયોં મારેં વર થાય. મારેં પરણ્યો આવન ? તે મને ફેંરામોં નહી નાખે.

જીવી—(ધનને સ્વગત) હંમ ! ધન ! હંમ !

શીરીન—શું ? તારો પરણ્યો આવિદ ?

ધન—(સ્વગત) મુઠરે હું ! મેં શાં કાચોં કાચોં !

શીરીન—તું તેની ધણિયાણી છે, ધન ?

ધન—(ધસુપસુ) હા, નહી, હારેજી. અરે નહીરે વાય ?

શીરીન—તું ગબરા ના, મારી જ્ઞાણી બેહન. તું અરેઅરે કેહ.
હું કોઈને કહીશ નહી.

ધન—મરેરે ! હું તો નહી કેહવાની હતી જો, ને કેહવાઈ ગયાં !
(બુધ્યો પછવાડેથી આવેછે.)

બુધ્યો—(સ્વગત) હાય ! હાય ! આ તો મારી અગાડીની આ-
વેલી સે. રમે કાંઈ ભરમ ફાડી દીધો હોય !

શીરીન—હું નથી માનતી, છોકરી, કે તે ખુલાં દીલથી તુને
પરજો એટલો ધમાનદાર હોય. તારાં લગનની શાયેતી શી છે ?

ધન—(લેખ કાઢાડી બતાવેછે) જોવ આ લેખ ! મારો લગનની
એ જોમીનગીરી. (જીવી અને બુધ્યો બંને ધસી આવેછે.)

બુધ્યો—ધન ! ધન ! વસન આપેલું બુલતી સે ! (લેખ શીરીનના
હાથમાંથી ઝુટાવી લઈ ધનને પાછો આપતાં) તુંએ આતછપર લોખાન
મુકીને હોગંદ આધેલા કે એ કાગલિયું કોઈને દેખાડવું નહી.

શીરીન—અરે આરવા ! તું અંહી !

બુધ્યો—હઉવે !

શીરીન—ધન, તારી નેકીને ધન છે. અરે ! તારી પવિત્રાઈ-
ને શાખાસ છે. તારી પાક દામાન ઉપર બદગુમાન લઈ જવા સાર હું
તારી માફી ચાહુંછ. મોટાંએ ગરીબોને પોતાથી હલકાં ગણેછ, પણ
આજે મારી આતરી થઈછ કે ગરીબ ઘેરમાં એવાંબી ગોહેર વસેછ
કે જોએની મોટાંના ઘેરમાં અરેઅર નવાઈ છે. હું એટલીજ અરજ
કરુંછ, બેહન, કે હું અંહી આવી ગઈ તે બહમનને કેહતી ના, અને
બુધ્યા, તારી ચુપકીદી તો પૈસા ખરીદ કરશે.

(બુધ્યાને પૈસા આપી તથા ધનને ભેટીને જાયછે.)

(જીવી તેને મુકવા જાયછે.)

ધન—(બુધ્યાને) બહમન ! એ કાન બહમનને સાર ખોલી ! હું
તો તેને આજખતીભી નથી !

બુધ્યો—એજો છેટનું નામ દીધેલું કે ?

ધન—નહી. બસ મને કેહ જે બહમન આગળ ખોલતી નાં.
બુધ્યા, મારાથી એની આગળ લગન કપૂલ કરી દેવાયેંચ !

ભુલ્યો—પણ જાંઘીર છેટનું નામ તો દીધું સે નથીની? તો છું? જોતી બાઈ, એ બહમનને પણવાની સે, ને તું બહમનનેજ પચણી સું એમ એ હમજતી સે.

ધન—આ વાય! તેયારે તો શારોજ થયો કે મારો વરનો નામ એ જાણતી નથી. બાળાશો કરવાનો વખત આવે તો મુધી એ ભરે-મમો ને ભરેમમોજ કુટાવા દેજે. (જીવી પાછી આવેછે.)

જીવી—દીકરા બુલ્યા, આજ અતારે તું કીકથી આવેયો? છેટ વગર એકલોજ કેમ આવેયો?

ભુલ્યો—હું તો બિલીયાઈ પાછ કામે આવેલો. છેટનું કામ સે.

ધન—હંકે? જીભરેયોએ મારો કાગદનો જવાબ આપ્યો હશે.

ભુલ્યો—ના. મને તો છેટ માહરૂથીજ કેહતો સે.

જીવી—પણ આજ કાંઈથી સે. બુલ્યા, આજ તુને છું થાતું સે? તું તાડી જેવો શોકો કેમ સે? તારી આંખ લાલ સોલ કેમ સે? તે આજે દાર પીધેસ?

ભુલ્યો—(સ્વગત) આજ પીધેલો હોયું તો બહુ છારે.

જીવી—પણ બુલ્યા, તું બીતોસે! તું ધુલેસ કેમ! આ દીકરા! મારા દીકરા! કેહ તુને છું થાતું સે?

ધન—હોવે જો બુલ્યા. આજે તું રોજના જેવો રંગીલો નથી. તું બોલતો કેમ નથી? મારો જાંગીરના મદધને કાંઈ થાયો તો નથી? તેમ હોન સારી કોની તો છે?

ભુલ્યો—પણ હું કેમ બોલું? વાત અરેછેની સે તો આ મા થતી બીછે તો બોલું કની? જાતી જીવી. તું જા.

જીવી—હું જાતી સું. પણ મુવા તું છારે સે?

ધન—

ભુલ્યો—જીવી, હમણા તો જા.

જીવી—આ સાલી. પણ મને કેહતી મુવા. દીકરા થાઈને માને કેહતો સે નથી. (જીવી જાયછે.)

ભુલ્યો—ધન, તેણીકા તો નખોદ વલી ગયું. બખતારજી વાળા-આનું તો આનુ અરામ થયલું.

ધન—આ બુલ્યા! એમ નાં બોજરે!

ભુદયો—નહી ખોલાઈ તે કાંઈ નહી થવાનું સે? તારે જાહે-
ગીર ઠાર માસ્યો જાહે, ને તે તારે લીધે. તું છાત પચણો તેથી.

ધન—અરેરે! ભુલ્યા, મને મારોં વર પાસે લઈજા.

ભુદયો—તે જાહેજા આવેલો તો. જો ખાઈ, તને તારો માટી
થતો ખોલાવેસ. (રૂમાલ ખતાવેછે) આ તેની આધાની! ખરી? સાલ
હેવે ત્યાર થા મારી છાતે જવા.

ધન—પણ મારોં જોગીર મને કોં ખોલાવેઈ?

ભુદયો—પુલના આ પારના સેડાપર. પુલનાં પેહલાં ભુગલાની
હેઠલ. તીકા આ હોડીમાં બેઠીને આવેઈ ને તેણીકા તુનેભી હોડીમાં
લઈ જવાની.

ધન—આરે? હમણેજ?

ભુદયો—નહી, રાત્રે છાત વાગેને જાઈશું. રાત અંધારી સે,
સંદ્રમાં મોડો ઉગેસ તે વખતે ખરાખર તુને ખોલાવી સે.

ધન—આ મારોં જીભરાયોને મળવાનો રાત આરે વાગશે!
ભુલ્યા, દાદાર હોરમજા મારોં વરને શુખ આપે તેની કુવા રાત્રે હું
અદાયજીની અંદગી કસ્યા કરારા ને રાત વાગતે તુને અંહી પાછી મળારા.

ભુદયો—પણ જો ખાઈ. કોઈને આ કેહવાનું નથી હોં! જો કોઈ
જાણે નહી!

ધન—આ વાય નહીજા તો! તું ને હું વણોં ખીજોં કાત જાણશે?
(જાયછે.)

ભુદયો—આ! આ મને છું યાતું સે? આ આખાં અંગમાં
અગત છાતી બલતી સે! આ મા! આ માટી જીવી!

(જીવી દોડી આવેછે.)

જીવી—આ આવી, મારા દીકરા! ભુલ્યા, તું ને છું સે? કેહ
તારી માને.

ભુદયો—જીવી, મને કાંઈ તાલનું લખલખું ભરાઈ આવેલું.
આ! હું બેભાણ થાતો સું. મને જરા તાડી પાછને આજ્યાર કર.

(જીવીના ખોલામાં પરેછે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સુરત. તામીના કિનારા ઉપરના સરકારી પાર્કની આહારના રસતો.

શીરોન—(ગભરાટમાં આવેછે) અરે! હવે શું કરું? આ સર-
કારી આગમાંના જનાવર વાધથી ખીછીને મારી શીગરામના બલદિયા
ગાડી સુધાં લઈ નાહા. હું તેમાંથી કુદી પડી, હાંકનારો તેપરથી ઉડી
ગયો, તે શીગરામની પછવાડે દીલ્હી દરવાજાના રસતા તરફ નાડો, ને હું
અંછી આવી. સાઈં થયું કે પુલપર બલદિયા ઓડ્યા નહી, નહીતો કે
ગાડી સુધાં કદાચ તેઓ નદીમાં ચાલ્યા જતે. પણ વળી સાઈં થયું કે
બાઠાંથી પાછી કરતાં અકસ્માત થયો. જો જતાંજ કળ થઇ હોતે તો
હું ભાલીજનને મળી કેમ શકતે? અને હુઆ બહમન વિષે જે બય
બરેલો ભેદ મેં શોધી કાઢાયોછ તે હું કેમ શોધી શકતે? અરેરે બે-
વફા બહમન! મારા જીગરનાં હોતને આ બદલો! કંગાલ છોકરા!
તુંને અમારાં ઘેરમાં આવીને ઉતારો લેવાને હજી તો એક મહીના થયો
નથી, તેટલાં તો તું ગામડે ગામડાં ફરી વળ્યો ને ભાલીજનને પ્ર-
ણીખી ચુક્યો! અને હજી તો તારા નાપાક હાથ એ પાપથી ભીંગેલા છે
તેટલાં તું વળી મને ડગીને મારી સાથ લગનની પેવંદથી જોડવાના
ખીજાં પાપમાં મને ફસાવવા માગેછ. હું ખીહતીતાજ! દેશ પરદેશ
ફરનારના એજ હાલ! મુસાફર બાઈ, ભ્યાં ભ્યાં જતો હશે ત્યાં એકકં
આરતને પરણ્યો હશે. કેવો બય બરેલો અકસ્માત! ને તે કરતાં આ
કેવી બય બરેલી શોધ!

હીજો—(અંદરથી) હે કીકલા! કીકલા! હેત! આ તારી બાઈ
આણીકા છે. (હીજો આવેછે.)

હીજો—બાઈ પેલો તારો ગાલ્લીવાન તુને હુંડ.

શીરોન—તે ગાડીને સલામત પાછી લાવ્યો કે?

હીજો—ગાલ્લી તો લાયકો. પણ બલદિયા ડરેલા ડોભેલા નહી,
ને વળી આણીકા આવીને નાનપરાં ભણી, તારા અંગલા ભણીજ ના-
ડેલા. હું મજેના બલદિયા! આપાદ ઘેરનો રહતો લીધેલો. માણહો ર-
હતો બુલીને ઘેરની આહાર બટકે તારે આ જનાવરો પાધરાં ઘેર બય.

બાધ, તારે પણ ઘેરે જાવું હોય તો ચાલ મારી હાતે. તારે ગાલ્લીવાન કીકલો મને કહી ગયલો કે તુને હંભાલીને તારે વજીરે લઈ જવી.

શીરીન—મારી વાડી ઘણી દુર છે. તું મને કેમ લઈ જશે, બાધ?

હીન્ને—જો મને ચાર પગ હોત તો તુને મારી પીઠપર બેહાડીને લઈ જાત. તોએ બાઈ તુને ગમે તો તુને મારા માથાપર બેહાડું, તુને ગમે તો મારી આંધે બેહાડી લઈ જાઉં.

શીરીન—જરૂર નહી, બાધ. તું મને રસતો બતાવશે તો હું ધીરે ધીરે ચાલી જઈશ. પણ સખર. સામેથી કોણ આવેછે?

હીન્ને—એ તો બાધ તારીજ ગાલ્લી પાછી આવેલી. પણ તે હાં-કતો કોણ છે? આ હો? બખ્તવારજીનો જંગીર! લે તારે તો બાધ તારે ઠોકણું લાયયું. (જંગીર આવેછે.)

જંગીર—શીરીન, તું ક્યાં ગઈતી? માયજીએ તુને શોધવા મને મોકલ્યો. રસ્તામાં તારી શીગરામ આવી લઈને બલદિયા ના-હસ્તા જોઈ હું ગભરાયો. બિચારા ગાડીવાન કીકલાને પગમાં વાગુંછ. તેને ઘેર મોકલ્યો અને બલદિયા મને જોઈ ઉભા રહી ગયા તેમને હાંકીને તારે વડે હું ગાડી લઈ આવ્યો.

શીરીન—જંગીર, આગમાંના વાઘને જોઈને આપણા બલદિયા ચોંડ્યા. સાહેં થયું કે તું આવી લાગ્યો. બિચારો આ ગરીબ ગામડિયો મારી મદદે આવ્યો, તેની સાથે હું ઘેર ચાલતો આવતો હતો.

હીન્ને—હઉવે. હાલ મેરબાત, જંગીર હેટ. હાં થયું કે તમે મને મયલા. હું તમારે ઘેરેજ આવતાંયો તેટલાં આ બાઈની ગાલ્લીને કળ થયાથી ઝંહીજ થાયજો.

જંગીર—હીજ, તારી લાયકી છે. પણ શું તું મને શોધાતોતો?

હીન્ને—હાજી. તમને આ કાગદ આવવા આવેલો.

(કાગદ આવેછે.)

જંગીર—કાગળ! (લઈને સ્વગત) મારી ધનનો કાગળ છે. તેની મીઠી મોહબતનો પેગામ. (વાંચેછે.) “મારા જીહાંત વરણના “જંગીર, તું મને કહી સિધાચો કે હું તારી ખરાબીનું સુળ છું “ત્યારથી મારી જીંધ ને ભુખ, માંહેં એન ને સુખ મેં ઝાહી દીધાંજ.

“હું તારા સુખમાં આડે આવવા આહતી નથી, અને અગર જો તું
 “આજે મને આવી મળશે નહીં તો આજની રાત પછી તુને દુઃખ
 “દેવા સારું તું ફરીથી નહીં જોશે—તારી ઇમાનદાર ધન.” બોલી!
 નાદાન! શું તું જીવપર કરવા માગેછે?

શીરીન—(હીજાને પૈસા આપતાં) બાઈ તુને તસ્દી પડીછ તે માફ
 કરજે ને—

હીજો—હરત હરતી અલખેલી હીરીન હાથ વાત કાઢી તેમાં
 તજદી હાની? એની તજદી રાજ આપજોની ખેહન. (જાંહગીરને) બાઈ
 હાથ, જાતો છું. હાથજી. (જાયછે.)

શીરીન—જાંહગીર, હું તારી તકશીરવાર થયલીછું. હું મૂર્ખ બ-
 નીછ અને નાદાન છું કે આપણુ વિષે માસીજીએ રાખેલી મુશદમાં
 હું ચૂપ રહી તુને ગેરઘનસાફ કરતી આવીછ. પણ આજે મેં બિદ
 ખાલવાનો ઠરાવ કાઢીછ. કાલે તેં મારી મરજી વાપરવાનું મને છુટા-
 પાડ્યું બખજીયું તે તારી લાયકી હતી, પણ તેના બદલામાં મારી મરજી
 એટલીજ વાપરુંછ કે તારો હાથ કપૂલ રાખવાની ખુરાબખતી માસીજીને
 આજે હું કેહેવા માગુંછ.

જાંહગીર—શીરીન, તું હજી પુરેપુરું જાણતી નથી.

શીરીન—મને જોઈયે તે કરતાં મેં વધારે જાણ્યુંછ. હું તુને
 સાફ કહુંછ કે તું મને તારી પોતાની વીરધ સમજાવવા આવશે તે હું
 હવે નથી સાંભળવાની.

જાંહગીર—પણ મારી આખર તું નથી જાણતી, શીરીન.

શીરીન—તે હું જાણવા માગતીજી નથી. ખીજાઓની આખર
 તપાસતાં હું પુરતી ધરાધછ. જાંહગીર, વધારે વાત ના કર ને જો બ-
 ન્યું હોય તે બુલી જા.

જાંહગીર—હા શીરીન, હું ચાહુંછ કે હું બુલી જાઉં. ઓ! સુ-
 પકાદી જો હસ્તીની નીસ્તી બનાવી શકે તો હું સદા ચુપકીદો રહું.
 (તેઓ જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

રાતનો વખત. ગડગડાટ અને વીજલી. બાઠાનો નદી કિનારો. સામી પારે સુરત. કિનારા ઉપર રેતીના ડુંગરા અને ઝાડો. નદીમાં એક હોડી તરતી છે. ધન આવેછે.

ધન—બુલ્હો કોં હોયે? મારેં આવન પાસ મને લઈ જવા આંહ મને મળવાનો હતો. તો? હોડી તો તૈયાર છે પણ આ કેવી બિહો-મણી રાત! આ માય! વીજલી કે નરો જોણે બપોરિયા! આ બુલ્હા! (બુલ્હો આવેછે.) બુલ્હા, શોં છે? કેમ, તું બીહો કેમ?

બુલ્હો—(તાઢે ઠડઠડતો) હી! હી! હી! હી! જોડે તાડી ઘણી માધી મળતી સે તોભી એક ઘડિયું બરી તાડી એક ઠાંછે પીતાંભી તાઢ ભાગતી સે નથી. સાલ ધન, તૈયાર સે કે?

ધન—પણ બુલ્હા, તું તો ધુજેછ?

બુલ્હો—મને ગડગડાટનો ભે સે. આ વાદલ ગાજતું સે ને મારેં ગાત્રે ગાત્ર ઢીલાં થાતાં સે.

ધન—પણ તોફાન નરમ પડે તોં લગીણ થોભીયે તો?

બુલ્હો—ને તેટલે તુફાન વચધું તો? તું સાલ. જે રહતો કાયપો. તે ભલો. જંહગીર વાટ જોતો હોછે.

ધન—ત્યારે તો વેહણો ચાલ. મારેં જંગલની દોવાથી આવોં ઈજત માય આપુણે સંભાલયે.

બુલ્હો—ને જે તુફાન રહછે તો જરાવાર આપણે પાસા ઉતરી પડીછું. કેમ, સાલીયે કે?

ધન—હા. જામરોંયેં મારેં આવનને મળવાના ખ્યાલથી મને કેવી ધીરજ વલેછ. પણ આજે કાન જાણે શું છે કે મારેં પેટમોં એક જતની ફાલ પડયા કરેછ. મને કાંઈ રામજાતું નથી.

બુલ્હો—(સ્વગત) મને જામજાતું સે. (મોટે) બાઈ, ટાહેલું કચેરા કરેસ કે સાલેસ?

ધન—હા, ચાલ ચાલ. પણ બુલ્હા, તારા પગ લપેરા આવ્યછ.

ભુલ્યો—એ કહુંસની કે મનેભી કાંઈ છેતાને ઘેરેલા. મારું ગ-
લુંજ બહુ છુકાતું સે. તાડી પીવું પીવું ને અંગમાં બોખાર ને ગલામાં
છોખાર લાગેલી. (વર્ષાદ પડેછે.)

ધન—અરે! પણ આ તો વરસાદ વરશેછ, ભુલ્યા!

ભુલ્યો—ફિકર નહી. હોડીમાં છેટનો મોટો ઝભા સે ને સત્રીભી
સે. સાલ બેહન.

ધન—રાંબાલજે ભુલ્યા. મોટાડી ચીકણી થયલી છે. તારા પગ
નથી ઠરતા. તું આજે શાવધ નથી. તો આંવાં તોફાનમો હોડી કેમ
ચલાવશે!

ભુલ્યો—સાકટો હોવું તેજ છારું. આજનાં મારાં કામને વાછતે
મારે સાકટોજ થવું સે.

(તેઓ હોડીમાં બેસેછે. ભુલ્યો હાંકી જાયછે. ગડગડાટ
અને વીજલી. હીજે ગાતો ગાતો આવેછે.)

પીલુ—કુમરી.

હીજો—નદી કિનારે લાગી હરે, હેકિની, હેજતે હો. નદી.

મધુર પવન વાતો, થંડ થંડ મંદ મંદ,

કેવી કુદરતિ મેહર. હેજતે હો. નદી.

ધડિમાં ઉઠતો ધુંધવાટો મુસવાટો,

રૂઝો કુદરતિ કેહર. હેજતે હો. નદી.

શિતલ વાય વા ધૂમ તુફાને,

ધૂળયે ગામ શેહર. હેજતે હો. નદી.

હા. હા. હા. આજની રાત્રી તે મારી અરી રાત્રી! જેમ મે-
ધળો વરહે ને વાદળ ગરજે તેમ મને હૂર છૂટે. ગાજ! મારા બાપ કરું,
ગાજ! ને મારાં ઝૂપડાંમાં હોમતી જોધયે તેની ગરજ તારી ગરજનાથી
હાર! મેધળા, તું જો તુફાનમાં વરહે નહી તો યુક્ષમાં વાત હુંકોણી હાત
કરું? આ વખતે પેટ ભરતી તાડી જોધયે. તાડીના બંધ ફરનાગનું તે
ખોદા હું બહુ કરું! એ તો હાઈ થીલું કે મને હીરીનખાઈએ આજે પેલા
આપેલા. હજી તો પેહલી રાત્રી દેખું, પેહલાં હીગણપોર જઈને ચહ-

ડાઉ તાડી લાવું ને પછી મારા ગુફામાં આવીને ઐકલો ઐકલો મઝા કરું. જરા લાંબું તો પડશે, રાત અંધારી છે ને રહતામાં ચોરચોર મ-યલો તો? હારી જાઉં આવી. મારી નાની બંધુક આજે મને કામ લાગશે. મારી એ કરાખીન રોજ રોજ હાફ કપરા કરું ને વાપરતો તો છે નથી. આજે તે લઈ જાવું મારી હાતે, ને જો રહતામાં કોઈ ચોર મ-યલો તો આ બંદાની બંધુકે તેને હરેલ હોપ કોઠું ભોપ કરીને પોંદતો કરી આપાહ !
(ગાતો ગાતો જાય છે.)

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સુરત. તાપિ ઉપરનો હોપ ધ્રિડજ. પુલ ઉપર છે. નીચે નદી વેહ છે. પુલનાં બે આરકાંની વચે રેતીનો ખેટ છે. બુલ્હો ધનને હોડીમાં બેસાડીને દૂરથી હાંકી લાવતો જણાય છે.

ધન—તું મને કોં લઈ જાય છે, બુલ્હો?

બુલ્હો—ખીહ ના. મને રહતો માલમ સે.

ધન—પણ મારે જોગીર કોં છે?

બુલ્હો—આ પુલની હેડલના ખેટ ઉપર આપણને મળવા કહેલું. હમણા આવતો હો છે.

ધન—તો લગીણ આપણે થાભશું કે? (હોડી ખેટ આગળ આવે છે.)

બુલ્હો—સાલ, આ ખેટપર ઉતર, બાઈ. જો પગ છમાલજે. સટકી જાય નહી.

ધન—મને એ જગ્યા નહી ગમતી. આ ખેટ તો કોઈ મુવેલાંની કપ્પર જેવા લાગે છે.

બુલ્હો—તુને કહુંસ કે ઉતર ! હોડીમાં ધામટ થાયસ ! વેક વેહલી.

ધન—પણ બુલ્હો ! બુલ્હો ! તું એમ શો કરે છે ? તુ મારી સાથ એમ તોણાધને કાંય બોલે છે ?

બુલ્હો—તું ઉપર સહડ તો ખરી, પસી તુને કહું. (તેને ખેટપર ઉતારે છે.) હવે છાંબલ, જો હું તુને કહું, તું આમ ધુજ ના, પણ છાંબલ.

ધન—તું બોલની, હું રોબલું છ. હું કાંઈ બેદરી નથી.

ભુલ્યો—ધન, જાંહગીર છેટપર મારો કેવો પ્યાર સે, જાણેસ ?

ધન—હા, તું વફાદાર છે.

ભુલ્યો—એકવારે હું જીવાન, ખુબધુરત, ગખર સોકારે હતો. મારી મા જીવીના જીવજ હું હતો. આજ એવો બિહામનો થયોસ કે તુને મારી બણી જોવાખી નથી ગમેસ. તેનું કારણ છું, જાણેસ ?

ધન—હા. મને મારો જોગીરે કહેલું.

ભુલ્યો—એ તેનું કામ સે. મારા આ માઠા અવતાર એનાથી થયલા સે. પણ તે અગાઉ હું એનો પરમાણીક મિતર હતો અને તે પસી પણ મારી ઈમાનદારીએ મને એની છાત ખાજી રાખ્યા. એણે મારી ઉપર પસવાડેથી ઘણી ભલાઈ કીધેલી ને આજ હું એની છાત એવા વસનથી અંધાયલો સું કે જો એ મારે લોહીનું એકેએક ટીપું માંગે તો તેભી હું કાઢી આપું.

ધન—એ મરે મારે જોગીર ! કેવો ભલો ! ને ભુલ્યા તું કેવો ખુનીયાદ મનીખ !

ભુલ્યો—જો ધન, મોહરથી મરે ઢરે કરવાનું બહુ સેહલું સે. પણ પોતાના વસનથી કરીને ખતાવે તે વધારે. જે દીએ મને છેટે અગાધી પરથી નદીમાં લાખી દીધેલા, તે દીએ હું સાહાતે તો એને છરકારમાં ઘછડી લઈ જત, પણ મારાં વેર કરતાં મેં એનું છાર સાહીને માફ કીધો ને એની છજામતી છાર મારી ગેરછલામતી થવા દીધેલી. એ તે વફાદારી ! તું તેમ કરછે ?

ધન—હુંભી મારે જોગીરપર મારે જીવ પરેણ કાહાડી આપારા.

ભુલ્યો—હું બાયડો સું, પણ તું તો બાયડી સે, તેની પયણી બાયડી સે. તારા માટીબણી તું તો વધારે વસનથી અંધાયલી સે, તો તું તેનું કેહણ નહી કરછે ?

ધન—તેહોણ જેમ કેહ તેમ કરવાંતૈયાર છું. કાન મુલું નાં ફેહછ ?

(ભુલ્યો પણ ખેટ ઉપર ચહડછે. હોડી ધીમે ધીમે દૂર ધસડાતી જાયછે.)

ભુલ્યો—(તાણથી) વારે તારે ધન, મને પેલું કાગદ આપ !

ધન—(ગભરાઇને) કીયોં કાગદ ?

ભુલ્યો—પેલું તારા લખનું ખત. તારી પાછે તપાછીને રા-
ખેલું સે તે આપ.

ધન—તે? તે તો મેં કોઈને કદી નહીં આપવાનો શોગંદ લાધેલા.

ભુદયો—જો તારા વર અને તેનાં ભવિષ્યની વસે એ કાગદ નડતું સે. એ કાગદ તેનું નખોદ વાળતું સે. હું કહુંસ કે તે મને આપ.

ધન—હું આપતે. પણ આ! તે નહીં આપવાનો મેં કલિજ હડહડતો કસમ આધોંછ.

ભુદયો—આપ! બહ મને આપીદે!

ધન—અરે! મારી સુવેલી માયનાં, મારો જીવરગ આપનાં, મારો આવનની જીવાનીનો, મારો પાકદામાનનો મેં કસમ આધેલાછે!

ભુદયો—હું તો એ ખત લેવાનો! તે થકી હું તને અંહી લાયવો સું.

ધન—તારે મારો જોગીર મને આંહ નથી મળવાનો કે?

ભુદયો—નહી. તેજોજ મને મોકયલો સે કે આ ખત તારા કનેથી લાવવું. મેં તુને એના રમાલની એધાણી ખતાવી. સાલ લાવ જલદી, પેલી હોડી સુઠી જાયસ.

ધન—ભુલ્યા, તુ મને મારો આપ પાસે લઈજ, હું તેહોણને શમજવીને શોગંદની માફી આહું ને પછી એ લેખ આપી દેવું. તેજ મને આજે પેલી શીરીનનો દેખતો એ શોગંદની યાદ દેવાડીછ.

ભુદયો—નહી. એ તું મને આપે નહીં તો હું તુંને પાસી લઈ જવાનો નથી. તું આપેસ કે નહીં. (ધન સાથ રગડ અને અંચતાણ થાયછે.)

ધન—આ ભુલ્યા! હું મરી જશ.

ભુદયો—કાઠ તારા ખીછામાંથી.

ધન—અરે! તે હવણો નહીં આપું. ઘેર જઈ આપારા.

ભુદયો—નહી! લાવ.

ધન—અરે! પણ ખત લેશે તોભી હું જીવતી રહેવારા તો સુધી એની ખેરી તો ગણવારા.

ભુદયો—તારે જીવતી ના રહે! સાલ મર! મરીજ. નિકાલ લાવ. (તેને નદીમાં નાખી દેવા કરેછે.)

ધન—આ! હું સુધરે! આ! મને મારી નોં નાખ! આ કોઈ આવારે! (ભુલ્યાને ચપટ વલગી રહેછે.)

ભુદયો—તારાં ખતને લઈને નદીને તક્ષીએ જા.

(તેને હડસેલો મારી નદીમાં નાખી દેયછે. ધન એક ચીસ મારી નદીમાં પડેછે, પણ પાછી ઉપર આવેછે અને ખેટને વલગી રહેછે.)

ધન—અરે મને બચાવ ! હું આપોંછ ! મને બચાવ !

ભુદયો—નહી. હવે નહી. હવે તો મરેલીજ બલી.

(ખેટ ઉપરથી તેનો હાથ ખેંચી કાઢી ખોચીમાંથી દાખીને તેને નદીમાં પાછી નાખેછે.)

ધન—આ ખોદા ! આ જોંગીર ! જો—(ડુખી જાયછે.)

ભુદયો—(વાકો વળીને જોતાં) મુઠ, ગધ, ડુખી હવે ! આ ! (તેજ વખતે ખંદુકનો ખાર થાયછે. તેના ઢબકારા સાથે ભુદયો ગોલાંટ ખાઈને નદીમાં ગબડી પડતાં) આ ! મુવો ! મુવો !

(હીજો ખંદુક સાથે પુલની ઉપર ઢાડી આવેછે. ગડગડાટ અને વીજલી.)

હીજો—(પુલ ઉપર ટીંગાઈને) અરે હું છે ? હું છે ? (કામલાને મથાણે ચઢીને) મેં તો કોઈ ચોર હમજીને ખંદુક મારેલી. પણ આ નદીમાં તડકડીયાં કોણ મારતું છે ? બચ્ચા હીજા ! કોઈનો જાન બચાવવાનું પુણુ લે. (કામલા ઉપરથી ઉતરીને નીચે આવતાં) આ ! તો કોઈ આરત છે ! કોઈ પારહણ છે ! (ઉપરનાં લુગડાં ઉતારતાં) હાય ! હાય ! કોણ ? આ કપડાં તો ધનનાં દીઠે ! આ ધન ! મારી ધન ! મારી જાલી બેહન ધન ! આ તું કીફા આવી પડી ! હું આવેલા તને બચાવવા !

(ખેટ ઉપરથી નદીમાં નખાવી દેયછે. તરતો દેખાયછે. ડુખડી મારીને પાછો ઉપર આવેછે. ધનને એક હાથમાં ઝાલતો ખેટ તરફ તરેછે. એક હાથે ખેટ પકડેછે, ખીજા હાથમાં તેની બગલ તથા ખાંધ વચે ધનનું ઉપલું અંગ બેશુદ્ધ હાલતમાં છે. પદડો પડેછે.)

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

બાહું. જીવીનું ઝુપડું. અંધારી રાત. એક દોરડીની ટુટી આ-
ટલી ઉપર બુલ્યા સુતેલો છે. જીવી તેની આગળ બેઠી
બેઠી સીવેછે.

બુલ્યો—(ઉંઘમાં) લાવ ટાણે તે લેખ ! કાઢ જલદી !

જીવી—(ચોંકીને) હાય હાય ! મારે દીકરો છારો દાહરો ને છારી
રાત આ લવારી લઈ બેઠેલો. હવે છું કરાછ ! બુલ્યા ! બુલ્યા ! (તેને
જગાડવા જાયછે) તું ઉંઘતો સે કે જાગતો સે ?

બુલ્યો—હં ! હં ! (જરાવાર થોભીને) આપ ! આપેસ કે નહી ?

જીવી—એ નહી ઉંઘેલો કે નહી જાગેલો ! છું કરાછ ! (પાછી
કામે બેસેછે.)

બુલ્યો—(ઉંઘમાં) જો તારો ટોટો પીછાછ ! ટાણે આપીદે ખત !
તારા ખીજામાં સે ! તું ચીછો પાડેછ તેથી કાંઈ વળવાનું નથી ! જ.
મરી જ ! મર ! (જાગી ઉઠીને) આ મા ! જીવી ! માડી, તું કેણીકા સે ?

જીવી—કેમ બુલ્યા ! મને હાંક મારી, દીકરા ? (પાસે આવેછે.)

બુલ્યો—જીવી, ગલાનો કાકડો છુકાઈ આવેલો ! જરા પાણી પા !

જીવી—દીકરા, તને તાવ બહુ સે. (પાણી લાવતાં) આ ! જાણે
આગના ભભુકા ! લે, પાણી પી ! પાણી પી !

બુલ્યો—(પાણી પીને પાછો પડી જાયછે) અરે ! માથામાં તો
ટણક મારેસ ! આ ! મને છુવા દે માડી ! મને છું કામ જગાયરો ! રાત !

જીવી—તું તારી મેળેજ જાયગો બુલ્યા, તું ઉંઘી ના જ.

બુલ્યો—કાં ? ઉંઘવા દેરે, રાત !

જીવી—અરે ! પણ ઉંઘમાં તું ફાટું ફાટું ખડતો સે. જાયગાજ
કરની કે લવારી બંધ પડે.

ભુલ્યો—(ઉંઘમાં) સાલ ! લખત આપ ! વેહલી થા ! જો તને મારી લાખાઈ હો ! નહીં તો આપીદે !

જીવી—હં ! હં ! હં ! પણ કોણે કેહસ ? મને મારી લાખેસ, મુવા ? અત છનું મોગેસ ? હું કીકથી લાવું ? ભુલ્યા ! ભુલ્યા ! એ છું બકતો સે, મારા દીકરા ?

ભુલ્યો—(જાગીને) માડી, હું બકુંસ ? છું બકુંસ ?

જીવી—તું તો મારી કને લખત મોગેસ ને મારો ટોટો પીછવા મોગેસ. મુવા કીયા આપદાદા લખત મુકીને મરી ગયલા કે હું લાવું ?

ભુલ્યો—નહી, નહી. એ તો હું ઉંઘમાં બકુંસ. જીવી, જરા પાણી પારે ! રાત પાણીનીભી વાણ કરી મરેસ ? (પાણી પીને) પણ મા, અંહી મને કેટલા દી થયા ?

જીવી—દહ દી થયા તું અંહી પયડોસ. સેલા વરછાતની રાતે વા વળેડાંમાં તું ફછડાતો ફછડાતો લોહીથી ઝઝરતો ને પાણીમાં તર-ખોળ આવેલા.

ભુલ્યો—હા. હા. મને જાદ આવી, મા ! એ ગલું છુકાઈ જાતું સે ! પાણી પાતો !

જીવી—(પાણી લાવી આપતાં) તુને છું થાતું સે, ભુલ્યા ! તું મને કેહતો સે નથી !

ભુલ્યો—તુને છી ગરજ ? જો હોય તે ! મુગી મર !

જીવી—તું ભીતો સે, મારા દીકરા ! તુને કોઈએ મુક મારેશી ! કાંઈ બાહારનું સે !

ભુલ્યો—કોણ કેહસ ? હું ભીહુંસ ?

જીવી—નથી ? તુંએ મારા આ ઝુપડાંમાં સુપાઈ રેહવા કાં મોગેલું ? તું અંહી સે તે કોને કેહવા કેમ નથી દેતો ? તુંએ તો કીકા વૈદનેભી તેડાવા ના કહેલું ?

ભુલ્યો—ના, ના. કોઈને કેહતી રખે ! એ મારે માથું ફરેસ. મને ધરતો, માડી ! મને ધર ! કીકો વૈદ આવીને છું કરવાનો ? પણ માડી, આ દહ દહાડામાં મને કોઈ પુસવા આવેલું ?

જીવી—કોઈ નહી. જાંઘીર છેટ આવેલા, ખીજા કોઈ નહી.

ભુલ્યો—જાંઘીર છેટ ! પરમેશ્વર તેને છુખી રાખે ! અરે, વળી અગન બળેસ !
(જીવી પાણી પાવાનું ચાલુ ગયું છે.)

જીવી—છેટ તુને પુસતો આવેલો. તુંએ ના કહેલું તેથી હુંએભી ના કહેલું કે મેં તો ભુલ્યાને દીડાજ નથી. અરે ભુલ્યા, ભુલ્યા ! તારાં બાયગજ ફુટેલાં ! આજ તુંને કાંઈ તડકો પડવાનો દી સે. આજે તારા છેટ અખ્યારજીના બંગલામાં કેવી ધામધૂમ સે, ને તું અંહી પયડો સે.

ભુલ્યો—ધામધૂમ ! છીદને !

જીવી—પેલી છીરીનખાઈ છાતે જાંહગીર છેટના વેહા સે.

ભુલ્યો—વેહા ! અંતે પયણેરા કે ?

જીવી—કાલે વેહા સે. કાલેજ.

ભુલ્યો—ને ખિસારી પેલી ધ-ધ-ધ-ધન ?

જીવી—ધન ? કીકા સે ? ધન ખસારી તો ગેઈ ! ભુલ્યા, ગરીબ મારી ભાલીજન તો મરી ગઈ ! (રડેછે.)

ભુલ્યો—જીવી, મારી આંખો દુખેસ. આ દીવો કાઢ ! મારી છાંપેથી એ બતી ઉસકી લે ! મારાથી ઉજલું જોવાનું નથી. (જીવી દીવો ઉંચકી લઈને પછવાડે મુકેછે.) સાલ મા, હવે ધનની વાત કર.

જીવી—હુંએ જાણેલુંજ રે ! કે એ પોરી દુહમન નહી જીવવાની. છેટપર પ્રીત એની સાતીમાં એટલી બધી દાખેલી કે તે ગુંગલાઈ જતી ને હુંએ ધારેલુંજ કે પ્યારના ભારથીજ એની મમાઈ ખપાઈની સાતી દખાઈ જવાની ! હાય હાયરે ! ધન ! હુતી તો પોરી ભાઈાંની પણ કેવી મધુરી હુતી તે એનો માઠી યતો છમજેલો નહી ! ઘોટે ઘેરે પયણીને ખસારીએ છું છુખ જોયું ? તે થાને તો ભલું થાત કે તે હીજને પયણી હોત ! પણ ભુલ્યા, છાસું કેહ, એ ગુજરી તે દીએ એના માઠીએ તારી પાછે કાંઈ કેહવાડેલું તે છું હુતું ? તે એ તે દીએ સુપાવેલું, પણ આજે તો કેહ ! તું એવી છું અવડ વાત લાવેલો કે તે ખસારીનું દિલજ ભાગી ગયું ? ને મારી છાતે એક છુકન ભાલી નહી ? પણ તેજ રાત્રે ખસારી સાલી ગઈ ને પસી ખીજે દહાડે પુલની હોડે નદીમાં ખસારીની સાડી તરતી આવી. મેં પોતે જોઈ જો ! આ ! મારી નજરે નજર એ ધનનું તે લુગડું પાણીપર તરતું જોયું ? તે આપલાત કરી મુઈ. તે તો તાપીને તલીયે દટાયલી, પણ જે સુવાંના જીલમે તે ખસારીને જીવપર કરવાના અંત છુધી ધછડી કાઢી તે પાપીને તાપી માતા પુસજો ! ને મારી એ ભાલી છેટાણીનું વેર તે સુવા અધમગર લેજો ! મા વગરની પોરીરે ! મારી મા વગરની પોરી ! ખસારી ! ધયડો ખાપ તે દીથી રાત ને દાહડો રડયા કરતો સે. ને

ગુલાબ જેવા ખસાંમાં છંધે જીવ બરેલા તેણે અસખસ જીવપર કરવાથી ખસારે બાપ જીવ વગરનાં ખોખાં છરખો ઘેલા બનીને દમકતો કરતો સે. (અંહી જીવીની નજર બુલ્યા ઉપર પડે છે જેને તે ખેશુદ્ધ થતો અને ગુંગલાતી છાતીએ કઠણ દમ ખેંચતો જીવે છે.) કેમ બુલ્યા ! હાય હાય ! વળી છું થીયું ! અરે એ તો મરી જતો સે ! એ બુલ્યા ! દીકરા બુલ્યા !

બુલ્યો—મેં કે ? હુંએ ? નહી, નહી. મેં મારી લાખી નથી ! તું જીવું ખોલેશ ! છેટે રમાલની એધાણી મોકલેલી ! કીફ ગયો ? તે રમાલ કેણીફ મુકાયલો ?

જીવી—વળી એ બકારો કરતો સે !

બુલ્યો—અરે છેટ ! છેટ ! આ તારી એધાણી ! આ તારો રમાલ ! એ પોરીને તારા વાટમાંથી કાઢવા હુંએ તુને કેહેલું, તુંએ મને રમાલ એધાણીમાં આપેલો.

જીવી—બુલ્યા ! એ છું બકેસ ?

બુલ્યો—એ કરમ મેં કેમ કીધેલું તે હું તને કહું, મારા છેટ. પણ તું હજી ના ! મને ધુનરાં સુટેસ કે તું હજેસ ! ધને મને ખત નહી આપયું. મેં તેને આસકો મારીને નદીમાં લાખી દીધી. એ પોરીનો જીવ ધણો સીવત જો ! પોરી તો કમર છુધી પાણીપર પાસી આવી. મેં મુડી દાખીને પાસી મહી કુખાડી. તે ગઈ હવે. એ તારે રહતે પાસી આવવાની નથી.

જીવી—હાય હાયરે ! કેથી ધનને તો આણે મારી લાખી રખું ! ને હવે તેના પાપમાં એખી મરવા છુતો સે ! બુલ્યા ! એ છું કીધું ? એ બુલ્યા ! મારા દીકરા ! ખોલ તો ખરો.

બુલ્યો—હું મરી જવુંસ. મારી કોષ દવાદારખી કરવું નથી સે ! મને કુતરાને માતે મરી જતો લાયખોસ !

જીવી—નહીરે મારા બુલ્યા, નહી. હવે છું કરું ? કોષ મળે નહી. કોણને તેડી લાવું ? કોઈ આપોરે ! એ કોષ આપોરે ! કોષનેખી પકડી લાવું !

(ગભરાટમાં દોડી જાય છે.)

એદલ—(અંદરથી) અરે જીવણાઈ ! એ જીવીખાઈ !

(એદલ અંકલેશરિયો આવે છે.)

એદલ—કોઈ મળે નહ. જાં જાવું તાં સમસાન. પેલા ટેમુ-લદારના જીપડાંમાં ગીચ્ચો તો તે કુખી જુદો પોતાનું કુખ રડવા કોણ જાણે કાં ગીચ્ચો! ઇન્નેખી મયલો નહી. ને વળી બુલ્ચોખી બુલો પ-યડો. તેનું ડેકાણુંજ નહ મળે. ઉં બખ્ત્યારજીની અવેલીમાં પેલી શીરીનખાઈને મળવા ગીચો તાંથી મને ધકા મારીને ખાર કાયડો. મેં બાઈઆઈ પર માફીનો કાગળ લયખો તે ઉંગાડવા વગર મને પાછો મોકલ્યો. શીરીનના પૈસા મને ભરીને વજ્રકા ઉપરનું માંડે ગીરવી ખત છોડયવું ને અવે શીરીનનાં લગન બાઈઆઈની ઉતાવલથી જંગીર સાથ નકી થયાં. પેલી ભોલીજાનના મુવા પછી જંગીરે લગન જેમતેમ થોભાયવાં પણ દસ દારાથી વધારે એની માએ થોભવા ના પાયડું. અવે જંગીરના વેઆ નકી થયા ને ઉં તો રખડતો ક્યરા ક-રૂંછ. (બુલ્ચો ઘોરેછે) એ કોણ? કોઈ ગોરૂંછ! (દીવા લઈને આગળ જાયછે) એ તો બુલ્ચો છે!

બુલ્ચો—(ઉઘડાં) ડાકટરને બોલાવો! ડાકટરને બોલાવો!

એદલ—બુલ્ચો અંધ છે. સંતાયલો છે. બેજાંની તાથી બક-બક કરેછ. કાંઈખી નવું જીવું નીકલી આવે ખરું. આ! કોઈ આ-વેછ. અવે તો ખેતર કે સંતાઈ જાવું. તમાશો શો થાયછે તે જોવું તો ખરો. (સંતાઈ જાયછે. જીવી ટેહમુલદારને તેડી લાવેછે.)

જીવી—બુલ્ચા! બુલ્ચા! આ વેદ આવેલા સે, દીકરા.

બુલ્ચો—(આંખ્યો ઉઘાડીને) ડાકટર? કેણીકા? એતો ટેહમુલદાર સે.

ટેહમુલ—ભાઈ બુલ્ચા, તું ખીલ નો. શો થાયછ તે મને ટેહ. તારી દકીકત સોંભલીને હું આચોછ. મારી દીકરી તો મુઠછ, પણ તું નહી મરજે. બચ્ચાંની આગળ માખાપે જાવું જોઈયે.

જીવી—મરૂં મારે ખાપો! જીવીનો તું તો જીવ જો મરૂં! મારે દીકરીખી કેવો ઇમાનદાર ને સાસો ને ભલો—

બુલ્ચો—ના, ના. જીહું ના બોલ, જીવી. ટેહમુલદાર, માફ કરજો. તમારી દીકરીનો હુંએ જીવ લીધોસ. ધનને હુંએ મારી લાખેલી.

ટેહમુલ—હૈ! શું! (હિભત ખાઈને.)

જીવી—હાય રે! હાય! તે ખિસારીએ છો ધનો કીધેલો?

બુલ્ચો—તે મારા જંગીર છેટના છુખની વસે આવેલી ને છેટના રજતામાંથી મેં તેને નડતી આપે કીધી.

ટેહમુલ—રો? જોગીરે મારી દીકરીને! જીવલેવાનો તુંને શોખોયો?

ભુલ્યો—હું ઉપર રૂમાલની એધાણી મોકલી. એટલે એ એધાણી લઈને મારે ધનને ડેકાણે પાડવી. મેં તે કયરું. મેં તેને તત-ત-તાપીના તલિયાંમાં લાખી દીધી. મેંજ તેને—તેણે મને પેલું લખનું ખત ના પાડેલું—મેંજ તેને—તેને— (રડછે.)

જીવી—(રડછે) ભુલ્યા! રૂ ભુલ્યા! તેં છું કયરું!

ટેહમુલ—અરેરે નખોદ! આ કમખખતીને વારાતે હું કોં જીવતો રહ્યો!

ભુલ્યો—મનેભી મારાં પાપની છળ થઈ. જેવું મેં ધનનું ખૂન કયરું તેજ ધડીયે મારુંભી ખૂન થયું.

ટેહમુલ—ખોંત થયો? તું તો જીવેછ, ભુલ્યા?

ભુલ્યો—ના, હું મરોસ! મને ગોલી લાગીસ. હું મરી જાઉંસ.

ટેહમુલ—ગોલી લાગી! કેમ લાગી? કાને ગોલી મારી?

ભુલ્યો—તે કોણ જાણે? ભગવાનેજ મને છળ કીધી.

ટેહમુલ—એ ખચીત હીજનો કોંમ હોયે. મારી ધન ગુજરી ગઈ ત્યારથી એભી કાન જાણે કોં ભરાઈ ખેડોછ. મારી ઉપરનો આવા ગજબમો મારો એ બોણેજ મારી પાથે આયોજ નથી. એણેજ ગોલી મારી હોયે, તેથીજ એ ભરાઈ ખેડો હોયે. જીવી, તું તારા દીકરાને હવણાં તો શંભાલ. એને ધીરજ આપ. ચાહે કરી પા. જરા શારવાર કર, હું એકદમ જોઉંછ હીજના જીપડાંમો. જોઈયે તોંથી કાંઈ વધારે સમાચાર મળેછ? તોંથી આપ પાછો આંઉંછ. (જતાં જતાં) અરે જોગીર! જોગીર! મેં તારી આજીજીને બોંહયે મારી દીકરી તુને પરણાવી તેનું આ ફેજ! આ ખોદા! આ મારી અસરાફ દીકરી ધન! તું કોં જાઈ પડી! (જાયછે.)

એદલ—(પછવાડેથી સંતાયલો છુપ્યો આવી.) ભુલ્યાને એકરા મેં બોલેબોલ લખી કાયડો છે. ને આવે ખખત્યારજીતી બાઈઆઈ, જોવું તું તારા દીકરાને આજે પરણાવાની ખુશાલી કેમ ભોગવેછ! જોગીર! તે મને અપમાન કયરું તો આજે તારા રંગમાં ભંગ નઈ કરું તો મારું નામ એદલ અંકલેસરિયો નઈ. (છુપી રીતે સડી જાયછે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સુરત. બખ્ત્યારજીની હવેલીનું દિવાનખાનું. બાઈઆઈ,
અને બહમન બરાકરી લેખારામાં.

બાઈઆઈ—એમ કાંય બહમન? આવી ખુશબખ્તીના વખતમાં
તું અમારું મકાન તજી ગયો તો હવે અમારું ગરીબ વતન પણ તજી
દેવા માંગેછ ?

બહમન—બાઈ, મારી રીજમીટ કાલે કૂચ કરી જાયછ અને
તેની સાથ મને એટલું જલદી જવું પડશે એવી મને વકી નહી હતી.

બાઈઆઈ—ત્યારે તો બાઈ બહમન, તું આજનો દહાડો અંહી
રેહ તો મેહરબાની, કે જેથી મારા જાંહગીરનો જરા જીવ વેરાય.

બહમન—શીરીનની સંગતમાં જાંહગીરને પુરતું સોહવાઈ જશે.

બાઈઆઈ—શીરીન જેવી એક દોલતવાન સાથની પોતાની
શાદી જેવા હિગામમાં જાંહગીર કાંઈ અણમનિયો બની ગયોછ. આજ
દસ દિન થયા તે પોતાની અદગાયલી ઓરતને, જહાલી માને—અમે
સર્વને દૂરનાં દૂર રાખેછ. લગન તે કાંઈ મોડો બનાવ હોય તેમ તે
ગોયા શોક લઈ ખેડેછ. રાતેજ બાહાર નીકલેછ અને તેખી એકલો.
દિવસે એવો બરાઈ બેસેછ કે ક્યાં ગયો તેની ખબરજ નહી મળે.
એવા વખતમાં, બાઈ બહમન, તું એની આગળ જોઈયેછ.

બહમન—બાઈઆઈ, તમે જાણોછ તો ખરાં કે તે દહાડે
શીરીને તમે સર્વનાં દેખતાં મને વગર કારણે અપમાન કીધું ત્યા-
રથી તમારે ત્યાં રેહવું મને કેવું બારી પડયુંછ. ત્યારથી મને આ
આલીશાં મકાનની મેમાનદારી તજી દેવી પડીછ અને આ શેહરખી
મને એટલું અકારું થઈ પડયુંછ કે આવતી કાલે અંહીથી એકદમ કૂચ
કરવાનો હુકમ મેં ખુશી સાથ ક'બૂલ રાખ્યો. હું અંહી રહીશ તો શીરીન
પણ મને જોઈને ખુશી થવાની નથી.

બાઈઆઈ—નહી, નહી. શીરીનને પણ કોઈ રીજવનારા સોખ-
તીની અગત છે. તું અમોને છોડી ગયો, બાઈ બહમન, અને મારા
જાંહગીરને અદરાવાનાં શીરીનને કપડાં પેહરાયાં તે દહાડાથી તે પણ

બદલાઈ ગઈ. એ આગળના જેવી હસતી ખેલતી રહી નથી. એ બલિયલ ને ચીહીરડાઉ થઈ ગઈ અને બધાં સાથે અમર્યાં છીટાં થાયેલ.

શીરીન—(અંદરથી) યુંગી મર ! મને સાંખો જવાબ ના દે.

બાઈબાઈ—હું ! જેવું કેની ? આપા સાથે વહડેલ.

(શીરીન સુંદર પોરાકમાં આવેલ.)

શીરીન—માસીમાય, કાલે વરણીમાં પેહરવા સાર તમે મારે વડે આવો શોભિતો પોલકો કરાવ્યો કે ? બહોરે ! (ફેફા દેવલે.)

બાઈબાઈ—શીરીન ! શીરીન !

બહમન—મને તમારાં આ સુખારક મકાનમાં પાછો આવેલો જોવાથી તમે દલગીર થયાં હશે, શીરીનબાઈ !

શીરીન—નહીજી. તમે આવ્યા તો બલે આવ્યા.

બહમન—(સ્વગત) એ અંદરખાનેથી કુખી છે. મને સુકી દહને પસ્તાયલ.

શીરીન—(સ્વગત) એ કેવો કીકો પડી ગયોલ ! હવે કેવો શરમાયલ.

બાઈબાઈ—હું જાહેને જાંહગીરને અંહી તેડી લાવું. (જાયલે.)

બહમન—હું તો બાઈબાઈને છેલી વાર મળવા આવ્યોલ, તેટલાં વગર રજાએ તમારી સુલાકત થઈ ગઈલ તે માફ કરજોજી.

શીરીન—ફિકર નહીજી ! તમે મને મળવા આવવાનું માન આવો એમ મેં ધાર્યુંજ નથીજી.

બહમન—શીરીન, જાલી ખેલેન, હું કાલે આ શેહર છોડી જાઉંજ અને તેથી આછેલી અરજ કરુંજ કે બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજો. મારીથી તારું કાંઈખી દીલ કુખાયુંજ એમ ભૂલે મેં જાણ્યું ત્યારે મેં એવી શી ચાલ ચલાવી તે પુછવાને પણ હું થોભ્યો નથી અને હું એકદમ ઘુને દૂર કરી ગયો.

શીરીન—હાજી, અને એક ખીજીને પણ સાથે દૂર કીધી. તે અને તમે ખેલુ સાથેજ ગેય થયાંજી.

બહમન—ખીજી ? તે કોણ ?

શીરીન—હશે કોઈ. મને ના ખોલાવો.

અહમન—નહી, પણ તુને હું ખેલાવવા માગુંછ. શીરીન, અ-
પવિત્રાઈનાં કાળાં કલંક સાથે હું તુને છોડી જવા માહતો નથી.

શીરીન—એ તમારે પોંજણ તમે આગળ ખેલતાતા, અહમનજ
થેઠ, ત્યારે હું માનતી હતી, પણ તમે કેવા ખેઈમાન દગલખાજ છે
ડાકટર સાહેબ, તે હવે તો હું શિખીછ. સમભ્યા કે સરજીવન અહમન ?

અહમન—શિખીછ ? કોણથી ?

શીરીન—તમારી જૈરીથી.

અહમન—મારી જૈરી ?

શીરીન—પેલી ભાલીજન. પેલી ખુબસુરત ગોરાણી, જેને પર-
ણીને મારીથી છુપાવવા તેને તેના આપના ઝુપડાંમાંજ તમે રેહવા
દીધી હતી. હવે પતરી ના જ તું, અહમન. એક બેવકાઈમાં ખીજું
જુડું ના ઉમેર. તું ના કેહથે તે નહી ચાલથે. હું તે આરતને પોતાને
મળી આવી હતી અને તેણે પોતાને મોહડે મારી આગળ કપૂલ કીધું હતું.

અહમન—શીરીન, જરા ધીરજ રાખ. એ તદન ખોટી વાત છે.
કાંઈ બયંકર ભૂલ છે.

શીરીન—ભૂલ તો ખરીજ તો ! પણ તે મારી નહી. તારી
ભૂલ થઈછ, અહમન, અને કદાચ તું તેને માટે ખરાં દીલથી પ-
સ્તાતો હથે.

અહમન—ભાલીજન મારે વાસ્તે કદી એમ કેહ નહી.

શીરીન—લાવ તેને મોહડે મોહડું, અને પછ તેને મારા દેખતાં.

અહમન—હું તેને આજખું તો ખચીત મોહડે મોહડું મેળવું.

શીરીન—તે નહી તો તારા ખારવાને પુછ. તેણેજ મારી આ-
ગળ એ વાત પેહલી કહી.

અહમન—ખારવો ? મારે ખારવો તો કોઈ નથી.

શીરીન—હજી જુડું ખેલેછ ! વારં આ કાગલ વાંચ. (ધનનું
આગલું કાગળ બતાવેછે.) એ કાગળ તો ખરું કે ?

અહમન—એ કોણનું છે તે હું કાંઈ જાણતો નથી. મેં એ
જોયુંખી નથી.

શીરીન—નહીજ જોયું તો ! એ તારા ખીસામાંથી પડી ગયું તે
તે નહીજ જોયું. તું જોતે તો વળી એ કાગળ મારા હાથમાં કેમ
આવવા દેતે ? (નંદગીર આવેછે. શીરીન ખીસી જાયછે.)

બહુમન—જાંહગીર, આ કાગળ તારું છે વારું? એ અક્ષર તું
ઝાળખેછ?

જાંહગીર—(ગભરાઈને) હૈં? ઝા! અરરર! (કાગળ સંતાડેછે.)

બહુમન—(સ્વગત) એ તો કેથી ઝેની મોહકાણુ છે અને શી-
રીન તદન મને ગળે પડેછ. પણ જો હું ના પાડુંછ તો બિચારે
જાંહગીર ફસેછ.

જાંહગીર—શું છે, બહુમન? કાંઈ શીરીન રીસાયલી છે?

બહુમન—જાંગલા, મારાથી શીરીનનું ઘીલ કુખ્યાયુંછ અને હું
ઝેટલીજ છેલી અરજ કરવા ઉભાછ કે તે વાત એ વીસરી જાય, ફ-
રીથી તે વિષે બોલે નહી, અને તારી આગળ એ વાત કેહ નહી.

જાંહગીર—હું તે જાણુવા નહી માગીશ. શીરીન, તારા પ્યારા
પીતરાઈની ઝેટલીખી અરજ તું કબૂલ નહી રાખશે?

શીરીન—હું તે વીસરી જઈસ. ખીજું શું?

બહુમન—મોટી મેહરબાની, અને હવે હું રજ લેઉંછ. જાંહગીર,
છેલી સલામ. (જાંહગીર સાથ જાયછે.)

શીરીન—કાલે મારાં લગન છે, પણ આજથી હું કુખિયારી કેવી
નાસિપાસ છું! જેને હું એક વખત પરણુવા માહતી હતી તેને મુકી
દઈ જેને મેં માહેલો નથી તેને મારે પરણવું પડેછ. બહુમનને હું
માહું કે નહી માહું પણ એ ખીજુનો થયો ઝેટલે હવે હું ઝેની થઈ
શકુંજ નહી. કાકાના દીકરાને પરણુવા જતાં માસીના દીકરા સાથ પરણી
જવાયછ એખી ક્રીસમતના બેલ. (જાયછે.)

પ્રવેશ ૩ જો.

બાહુ. નદીને કિનારે હીજાના ગોશાની બાહાર. સામી પારે
મુરત. દૂરથી કામાદારના ઝાવારા ઉપર બપકાદાર રા-
શની દેખાયછે. ટેહમુલદાર લંગડાતો આવેછે.

ટેહમુલ—ઝા દાદર! ઝા જમાના! આ જફ મારા ઉપર શા
વાશતે ગુજરી? ચાલતો ચાલતો મારે દમ ધુંટાઈ આયોંછ પણ
અંતે હીજને મુપડે આવી પુગો. મારા ગરીબ, વિધાસુ, ઈમાનદાર
બાજીજની મીસકીન બવકુટિ, જેને મુપડાંતો કરતો ગુફાનો નોમ

વધારે લાગુ પડતોં આપોંછ. ઐ અંદર હોંશિ કે? હોવો જોઇયે. ખા-
રણું અંદરથી બંધ છે (ડોકેછે) હીજ! હીજ! નહી જીવાખ મળે!
(ફરીથી ડોકેછે) હીજ! ઐ હીજ!

હીજો—(અંદરથી) ઐ કોણ છે!

ટેહમુલ—હીજ, તું અંદર છે કે?

હીજો—(અંદરથી) ના, હું અંદર નથી. હું તો બાહાર ગયેલો.
(હીજો અંદરથી આવેછે) ઐહો ટેહમુલ મામા! ઐ મારા બુજરગ
ખાખા! (તેને ભેટેછે.)

ટેહમુલ—હીજ! હીજ! તું કોં છે? આટલોં દિવસ થયોં
તું કોં છે?

હીજો—આ હું! અંહી દેખું તે હું!

ટેહમુલ—પણ તું મારી પાસે કાંય નહી આપોં? આ પહાડ
જેવોં મારોં દુઃખમોં તું આપો દિલાશો દેવા આપો, હીજ! અંતે થા-
કાને હુંજ વુને શોધતો આપો! વુને શો હુતોં મારા દીકરા? મને તો
લાગોં કે વુને કાંઈભી દુઃખ હોયો! નહી તો તું મને મળ્યા વગર રહે
નહી. ઐ હીજ! (રહે.) મારી ધન તો મુઠ, પણ તેની સાથે તેજ
દહાડેથી તુંભી મને તજ મારોં ગમતોં જખમમોં એકલો નાખી ગયો?

હીજો—મારા જઠકિ મુરખી, તારા બુઢાપામોં તારા ખખમોં
દુઃખ લખેલું ઐહે તે કધી નીકવાનું છે? ધીરજ રખ મારા બા-
પા, ને રડવું બંધ કર. કેહ મને ખરે, મામા, અતારે, રાતની વેળા વુને
આવવાનું કારણ હું પયડું?

ટેહમુલ—હું વુને કાંઈ અગતની વાત કેહવા આપોછ. તું
અંદર ચાલ.

હીજો—અંહીજ વાત કરોની. અંદર ના જવાહે.

ટેહમુલ—કાંય?

હીજો—અંદર અંધારે છે, દીવો નથી, ને મારી પાહે દીવાના
પેહા નથી.

ટેહમુલ—ચેરાગ રોશન કરતોં કેટલી વાર!

હીજો—પણ અંદર ગરમી બહુ પડહે.

ટેહમુલ—હીજ, તું મને ઉડવેછ! આ ફાટમાંથી મને અંદર
ઉજેરોં જણાયછ. ચાલ, અંદર ચાલ.

હીજો—પણ બાવણું બંધ છે, ને કુંચી તો હું માંહી મુકી આવેલો.

ટેહમુસ—પણ કોંચી બારણોમાં હોયે તો તોંથી મળશે. કોંચી અંદર રાખીને બાહાર કેમ આવે ?

હીન્ને—હું રોજ એમજ કરતો છું. હું બાહાર જતો તેવારે બારણાને માફીથી ચાવી દઈ જતો કે ચાવી બાહવાય નહી.

ટેહમુસ—હીન્ન, હીન્ન, તુંબી આવ વખતે મારાં દુશ્મન યાચો! અંદર કાન છે ? કાંઈ ગડબડ સંભલાયછ.

હીન્ને—એ તો ઉંદર ખખેડું કરતો છે. (બારણું અકાડીને) ચૂપ રેહ ! હાત હસ !

ટેહમુસ—વારં હીન્ન, મને ખરં કેહ ! પેલા બુધ્યાને તેં ગોલી કાંય મારી ?

હીન્ને—હૈં ? હું મુચો ! તમને કોણે કહેલું, મામા ?

ટેહમુસ—તેણે પોતેજ.

હીન્ને—બુધ્યાએજ ? તમે તેને મળી આવેલા કે ?

ટેહમુસ—હું પાધરં તેની પાથેથીજ ચાલી આવોછ.

હીન્ને—કેણીકથી ? છેક હેઠલથી ?

ટેહમુસ—હેઠલ ! કોં ? કાનની હેઠલ ?

હીન્ને—હેઠલ. આ નદીને તલીયે. તમે તીક્ષ્ણ જઈ આવેલા ? બુધ્યા તો તેણીક ગબડી મુવેલા. તે તો બછતે બરાયેલા. એક કુમલા જીવને મારી લાયખા પછી તેનો ખીજે કેણીક ડાગ લાગે ?

ટેહમુસ—બુધ્યાએ કુમલો જીવને મારી નાખ્યો ? તે તે કુમ જાણ્યો ?

હીન્ને—તેને ખૂન કરતાં મેં નજરે નજર જોયેલા.

ટેહમુસ—રે ! મારી દીકરી રે ! મારી ધન ! વાત તો બધી ખરી પડી.

હીન્ને—પણ તમે એ ચંડાલને કેણીક મળી આવવા તે કહોતી, મામા !

ટેહમુસ—બુધ્યા મરી ગયાં નથી. પણ દીકરા, તારી બંધકનાં બારથી તે મરવા શુતોછ.

હીન્ને—જાંહ હુધી મને પાછલથી ખપ્પર મયલી નહી કે એ ખુની ચંડાલ તો એ કંગાલ ખારયો હતો, તાંહ હુધી મેં કોને ગોલી મારેલી તેની મને ખપ્પર નહી હતી. ગોલી મારતી વેલા મેં નહી જાણેલું કે એ તો એ હતો.

દેહમુલ—ત્યારે તુને પાછલથી કાને કહ્યો વારો? શાઓં કેહજે.

હીજો—પાછલથી કોણ કેહ? કોણે? કોણે? તેણેજ કહ્યું આહિ.

દેહમુલ—તે કેમ જોણે? એને તો અપરબી નથી કે ગોલીના મારતોરે તું હુતો. એ મેંજ અટકલ ઓધેલી ને તુને પુછવા આંદ દોડી આયો. આ હીજ! હીજ! તું મને ડગેછ! આવો મારોં દુઃખનેાં વપ્તમોં તુંભી મારો નહી? આ હીજ! મારી વહાલી દીકરીનોં ઓ-નની વાત તુંજ મારથી છુપાવેછ? અરરર! યઈ ચુકોં રે યઈ ચુકોં!

હીજો—આ દેહમુલ મામા! મને માફ કર! મને પુછ રખે! છુપું રાખવાના મેં હોગંદ લીધેલા, નહી તો તમારી આગલ બધું માની દેત. મને માફ કર રે! માફ કર.

દેહમુલ—હીજ, તુને મારી દયા નહી લાગતી? અરેરે! દીકરી ધન પર તેની હૈયાતોમોં તારોં કેવો પ્યાર! ને મુવા બાદ તુંજ તેનોં આંત છુપાવેછ! હીજ! મારા દીકરા! મારી ગુલેગુલાબ દીકરી વગર તુને એક દહાડો શોહવાતોં નહી, ને તોભી આજ દરા દિવરા થયોં તાપ-તિના તલીયોંમોં તેને એકલી ને થંડી રેહવા દેછ!

ધન—(અંદરથી) નોંરે મરે નોં! મારોં હીજને કેહતોં નો જો!

દેહમુલ—એ કાન! હીજ, કાનનો શાદ આવેછ! એ તો મારી ધનનો શાદ છે! (ધન દોડી આવેછે.)

ધન—હા, હા. હું ધન છું! હીજએ ધનને તાપતિને તલીયે પડવા દીધી નથી.

દેહમુલ—દીકરી ધન, તું જીવેછ! આ! મારી ધનરે!

(બેહુ બેટેછે.)

હીજો—જો ધન જીવતી નહી હોત તો તમે મને જીવતો જોતભી કે? મામા, હજી તમે તમારા બાણેજને પછાયણો નહી. હું કેહતોયોજ કેની કે જો ધન મારો હાયથી ગયલી તોપણ હું જીવેલા તે ધનને હારજી જીવેલા. જો એ તાપીને તલીયે ગઈ હોત તો હુંભી અ-તારે તેજ તલીયે પડેલા હોત.

ધન—આ બાપ! મને હીજએ જીવાડીછ જો!

હીજો—મામા, હવણાં તમે તમારાં દુઃખને રૂલા તેવારે મેં તમોને હછી કાઢેલા, ને તમે મને નાકદર ગણેલા, પણ હું ખુદીમાં હતો તેનું કારણ હોવું, ને તે આ તમારી ચોરી મુવેલી નહી પણ

જીવતી હતી તેનું કારણ હતું. તમે તેને મુઠેલી હમજીને રડતા તેવારે હું તેને જીવતી હમજીને હજીતો.

ધન—આવા, હવે મને કેથોં લઈ જાવો, કેથોં દૂર મુકી આવો.

ટેહમુલ—પણ ધન, તું ઓહ કાંય રહી? હીજન, તું ઐને આપણે ઘેર કાંય નહી લાવો?

હીજો—એ નહી આવેલી, એણે હંતાઈ રેહવા માગેલું, ને ઐને બાઈના પ્યારથી મારી ખરી બેહન દાખલ મારા ઝુપડાંમાં હંતાડેલી.

ધન—હું ખીહીને સંતાઈ રહેલી કે રખે તેહોંન મને જોય.

ટેહમુલ—તેહોંન કાન? જોંગીર? તેની ખીહીકથી તું સંતાઈ રહી કે તે તુને જોય તો મારી નખાવે?

ધન—મારી નહી નખાવે, તોભી સંતાઈ રેહવાનું શરૂ.

ટેહમુલ—એણેજ તારોં જીવ લેવા બુલ્યાને મોકલ્યો.

ધન—કાન જાણે? પણ હું મરી કાંય નહી ગઈ! ઓહ હીજન! તેં મને શું કોંમ જીવાડી?

ટેહમુલ—પણ દીકરી, તારોં શારારોં ઘેરમોં શોં ધામધામ આલેખ તે તું જોણેછ કે! જો, પેલી શાંમીપારે મોટી રેશનાઈ કીધેલી, તે જોઈ કે! એ તારોં શારારોં ઘેરની રેશનાઈ જો! કાલ શાંજ પડશે તેટલાંમાં તો તારોં વર ખીજી બૈરીને પરણશે.

ધન—મને હીજનએ એ વાત કહેલી ને તેટલાજ વારાંતે મેં ઓહ સંતાવા માગેલું.

ટેહમુલ—એટલે? તેનોં કારણ શોં?

હીજો—કારણ એજ કે બેહન ધનિ હજી પોતાના ધણીને આહતી છે ને હજી તેને હુખી કરવા માગતી છે.

ટેહમુલ—દીકરી, તું તારોં વરને મળે તો તેભી શુખી થાય ને તુંભી શુખી થાય.

ધન—નહીરે આવા, નહી. મારોં વરની બૈરી દાખલ હું તેનોં શુખમોં નહુંછ. હું ગોમડિયણ ગોરાણી મારોં વરને લાયકતી વહુ નથી. મારોં જોંગીરનોં ઘેરપ્યાર, વાડીવજીકા મારા રારખીથી છાજે નહી. મારાથી મારોં શાશુમાય શુખી થાવાનોં નથી, કે અપધ રહ્યોં એ શુખી થાવાનોં નથી. મને પણવાથી એ જીભરાયોં દોલત ખોહી બેશેછ, મારોં પગલોંથી માઠાંતોં માંગતોં પાપમાલ ને આપાવરખોં થાયછ. મુઘરે!

હું એવી અવડ વહુની થાતી ! તેનાં ફરતોં મારેં જોગીર શુખી થાય, એ ખીજ પોતાને લાયકની ખેર પરજો, તેને વારતે શેં હું મુલેલી બલી નહીં ?

હીજો—પણ તું મરહે કેમ કરીને ? હું તને મરવા નહીં દેવું !

ધન—મરવા નહીં દેવો તોં મને સંતાડી રાખાન્તી. મને એવી દૂર લઈ જવો કે હું મારો જોગીરના મારગમાં આજીં નહીં. “મારી ધન મુઠાં તેથી હું શુખી થયોં” એમ મારેં જીભરાયોં વર જાણે તો તે જોવોં મને ખીજોં શુખ શેં ? મારેં વરને મેં શુખી કીધોં એવા સંતોસથી હું મરું, એ આ ! કેવોં શુખ ! બાવા, મારેં જોગીરને મારેં અકારેં નામ નહીં સંભલાય એવોં કોઈ દૂર ગોંમ મને લઈ જવો. મને નોસારી લઈ જવો !

દેહમુલ—આ ધન ! જાણે તારા જીવપર જાણતી ચલાવી તેનેજ તું આઢેછ એ કેવોં તારેં પ્યાર ! અરેરે ! અધોંજ ખેરેં જો તારેં જોવોં હોય તો શેં થાય ?

ધન—આ ! મરું ! ધણીનોં પ્યાર એક વખત મને મળ્યો તે આંમતનો થયોં. તેના ઉપર જોલોમ આવી પડ્યો ત્યારે તે શું કરે ? મારા ઉપર એનો પ્યાર તેથી તો જીભરાયોં પણ્યોં. ને હુંજ મારે લીધે એને દુઃખમોં નાંખું ?

દેહમુલ—નહીં ત્યારે ? તે પાપી જીવથી ખીજ શાય શેલ કરે તારે તું એકલી જુરી મરે ?

ધન—તારે હું એને માથે પડીને તો ખેલું જાણોં દુખી થઈશું. હું એની રાથે રહોં તોં શુધી એને નામોંશી લગારોં. હું માઠી વગર એકલી રેહવારા, પણ આ બાપ ! તમારેં જહાં છતર મારે માથે કાયમ રેહશે.

હીજો—નેહું તારી મા થઈને રેહવાહ. ધન, હું તારી મા જો ! મેં તને આ જીહાનમાં નવો જન્મ લીધેલો.

દેહમુલ—એક કોમ કર. હમણોં તો, ધન, આજની રાત તું આંહજ સંતાયલી રેહ. હું એકદમ જાણી શુરત. ને જોગીરને અંગલે જાઈ છાનોમોના તોંનો રાહધાટ જોઈ. તોં તો ધામધામ ચાલેછ, નાચ ને રંગ થાયછ, પણ જોગીરનોં પોતાનોં મન કોં છે તે હું કોઈ રીતે જાણી લેવારા.

ધન—એક શરતે ઝોંહ રહું. તમે વચન આપો, બાવા, કે હું જીવંત તે કોઈને જાહેર કરે નહીં. હું ઝોંહ છું તે જીભરાયો જંગીર જાણે નહીં જો.

ટેહમુલ—વચન આપું છું. મનશની, ગવશની, કુનશનીથી શો-ગંદ લઉં છું કે તું છુપી રહેવા માંગશે તો શુધી હું તુને બધોથી છુપી રાખાશ. ચાલ તું ધેરમાં જા, મારી ભાલીજનન. (ભેટીને જાય છે.)

ધન—હીજન, હવે મને પાછી કેદ કર. ને તારો રોજનો ધાગ પરમાણે બાહારથી ટાળો દહને બાહાર પોઢવા જા. હું મરેરે મારો બાપ!

હીજો—(બારણાને બાહારથી ટાલું દેતાં) જા. પોઢ મારા મા-ણક માતી, તું નાચત પોઢ. ને હવે હું રોજના રાખેલા પ્રમાણે બાહાર પોંટાવા જવાહ. હું ઊંધતો સુવો. આ મારાં હીપનાં કોઠલાંમાં માતી બંધ કરેલું તેની હું આખી રાત ચોકી કરાહ. (જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો.

સુરત. બખ્ત્યારજીની હવેલીની બાહારનો રસ્તો. હવેલીની અંદર રોશની અને વાજાં તથા રંગરાગનો આવજા.

એદલ—ધનસપેકટર સાય, તમે સાહેબેત રોજી, કાગણુ કે એ પૈસાવાળાં પયડાં તે અપરાધીને કોઈ પણ રસતે નસાડવાની વેતગણુ કરશે. દરએક દરવાજાપર ચોકી રાખશે તારોજ એ ખુની નાસતો અટકશે ને તમારા આતમાં આવશે.

વસંતરામ—હું ડેખુટી સાયની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલીશ.

એદલ—સારાં ભાયગે ડીપોટી સાયખી તાંજ સિધાયરા છ. બેશમરા ડીપોટી સાય મેં અમણાજાએ ખૂન વિષે છુપી વાત કરેલી છે. તેવણુ બખ્ત્યારજીની અવેલીમાં જતાં મને કંઈ ગયાછ કે જો બાધની શાક્ષી છે તે બાધને તમે પકડીને તાં લાવજો ને તેની શાક્ષી સાંભલી પછી એકદમ વારંટપર તેવણુ સર્ધ આખીને ખૂનનાં વાંકને સાહ એ જંગીરને પકડશે. ધનસપેકટર સાય, તમે માજીસટ્રર સાયની સહને માટે વારંટ તો તૈયાર રાખ્યું છતી?

વસંતરામ—વારંટ તૈયાર છે અને હવે આખી શાક્ષી જોને લ-ધને સિપાઇઓ આવે છે. (બે સિપાઇઓ જીવીને લધને આવે છે.)

જીવી—હાય! હાય! પણ હુંએ કીધું છું? મારો છો ધનો?

એદલ—ઓ જીવનાઈ! તમે કાંઈ કયરું નથી. તમે ખીઓ ના.

એ તો જરા શાક્ષી ગવાઈનું કામ પયડું છ.

વસંતરામ—જોની ખાઈ, તને કાંઈ પુછીને ભાળ કાઢવી છે માટે તું ખેરામજી ડાપુટી પાસે આવ. તેઓ પુછવું છે તે પુછીને તને સત્વર પાછી વાલશે.

જીવી—પણ વસંતરામ, હું કોઈની છાપ્પછી નથી. હું તો કાંઈ નથી જાણતી સું. ભાઈ, મને જવા દો. મારો પોયરો મોંદો સે ને મને તેની ખાટલી આગળથી મવાઓ પકડી લાયવા સે. પણ મેં કોઈની સોરીખોરી કીધી? ઈનછપેકટર છાપ, મને જવા દો. ઓએદલ! એદલ! આ કાંઈ તારાં કારછતાન છે.

એદલ—જો જીવી. પેલી મરનાર ખચારી ધન પર તારું કેવું એત છે. તેનું ખૂન થયલું તે તો તું જાણેછ?

જીવી—હઉવે! પણ મારા દીકરાનો વાંક નથી જો.

એદલ—નહી. ખિચારા બુલ્યાના શો વાંક? વાંક તો તેના શેક જંગીરે કયરો કે બુલ્યાને ધનનું ખૂન કરવા ઉચકેયરો.

જીવી—હાજ તો. મારો બુલ્યા ખધું કેહસને? પણ તેને સોડી મેજજો કે?

એદલ—અલખતાં. બુલ્યાને ખોલાવશેખી નહ. તુંજ કેસે તે ખસ, ને પછી તુને જવા દેશે.

(સિપાઈઓ જીવીને લઇને તથા ખીજાં સઘળાં જાયછે.)

(હીજો ગાતો ગાતો આવેછે.)

ભૈરવી—ગજલ.

પૈસા તમામ જગમાં છે વિપત્તીની જડમૂલ,
લોક જરદર લોભ કરતાં કરશે લાભની ધૂલ. ૧.

દ્રવ્ય ધન ને માલ ખજાના રહ્યા કોના ઝ્યાં?
પૈસાની ઇજત ગઈ પૈસે થઈ જો એક ભૂલ. ૨.

કેળવણી, ઉદ્યોગ, નેકી, નીતિ, ધર્મ શુભ,
એજ શોખા, લાજ, આખર, એ દિપાવે ફૂલ. ૩.

(ગાતો ગાતો જાયછે.)

પ્રવેશ ૫ મો.

સુરત. બપ્પારજીની હવેલીનું આરાસ્તા કરેલું દિવાનખાનું. બપકાદાર રામચંદ્રી. શુંદર રોશની. ઘણાક મેમાનો ખેઠા છે અને કણ્ઠમણીના નાચ ચાલે છે. રાવણા, બેહરામજી, ધનજીશાહ, કાવસશાહ, વગેરે. બહુમન તેમને આવકાર દેય છે તથા ખીજી મેનીજ કરે છે. જાંહગીર સુસ્ત છે, ઘણો ખરો વખત બેઠેલ થઈ બેસી રહે છે.

ખીલુ—ગજલ.

“ જુલ્હે પૂર પેચમે દિલ એસા ગિરફતાર હુવા,
છુટના ફસ્વાર હુવા;
બેઠો બેઠલાએ નયા ઈશ્કકા આગર હુવા,
મૂકત બિમાર હુવા. ૧.

અપને બેગાનોસે લીધી તેરે સબખ આંખ ઓરા,
હય એ ઈનસાફકી જા;
હાય ! ઈસ પરબી ના તો મુજસે રોશકાર હુવા,
ઓર એ ઈનકાર હુવા. ૨.

હય ; મુના મૈને કે છુપછુપકે ચલે જાતે હો,
ઈસકા બાએશ તો કહે;
સચ બતાવો કે એ કીસ્સે નયા પ્યાર હુવા,
કોન દિલદાર હુવા.” ૩.

શ્યાવણા—ડીપોઠી સાખ, ત્યાં ખુણામાં બેઠા છે તે આમ આવોજી.

બહુમન—આવો સાહેબ ! બેહરામજી શેઠ, અંહી જગ્યા છે.

કાવસશાહ—કેમ, ધનજીશાહજી ? કાંઈ અબર અંતર !

ધનજીશાહ—અબરના ગાંસડા ને અંતરના ટોપલા. પણ જોયો કે ? સાદી જેવા હિગામપર જાંહગીર પોતે ખુશ મિજાજમાં જણાતો નથી.

શ્યાવણા—એ તો વરરાજો થયો કેતી તે આજે જરા બારમાં બેઠોજી.

કાવસશાહ—નહી, એને કાંઈખી દિલગીરી છે.

બેહરામજી—જાંહગીર આજે એક ફાંસી દેવા કાઢાડેલા અપરાધી જેવા લાગેછ. (સ્વગત) રખે પેલા એદલે લખી આપેલી જુખ્યાંની ખરી હોય. હું માનતો નથી, પણ તે શાક્ષી લઈને અંહી આવવા કહી ગયોછ.

ધનજીશાહ—જાણે કે આખાં સુરત શહેરની છેલછખીલીની પરણવાના સુખથી જાંહગીર ખીટીછ. (વસંતરામ આવેછે.)

બહુમન—એહો! આવો વસંતરામ!

વસંતરામ—વગર તેડે આવવા માટે ક્ષમા ઇચ્છું છું, જાંહગીર શેઠ. (જાંહગીર ગૂપચૂપ નમેછે.) પણ સાહેબ, (બેહરામજીને) આપ સાથે લગાર અતિ અગત્યનું કામ છે. આવો એદલજી શેઠ.

(એદલ અંકલેસરિયો આવેછે.)

એદલ—સાખ મેરખાંન, ડીપોઠી સાખ! સાખ મેરખાંન, જાંહગીર બાઈ.

જાંહગીર—(તેના ઉપર ધસારો કરતો) કેમ? શું માગેછ? નીચ! તુને કોણે બોલાવ્યો? વગર તેડે અંહી ધુસવાની તે કેમ હિમત કીધી?

એદલ—(નાસીને) હૈં? મારેછ કે? તું મારેછ કે? ખૂન કર! મારું ખૂન કર! ડીપોઠી સાખ, જોજો હં! હું તો આપની પાસે કામસર આવ્યો છ.

બેહરામજી—(જાંહગીર તથા એદલજીની વચે પડીને) જાંહગીર, સખુર, બાઈ!

(વસંતરામ અને એદલ બેહરામજી સાથે એક બાજુએ જઈ વાત કરેછે. એદલ એક કાગળ ખતાવેછે. વસંતરામ એક ખીજું કાગળ ખતાવેછે. બેહરામજી ઘણીક પરપુછ સાથે આનાકાની કરેછે અને ઉદાસિન થાયછે તથા સેવટે વસંતરામ અને એદલ બેહરામજીને ધરારત કરી બાહાર લઈ જાયછે. આ સઘળો વખત નાચ અને ગાયન ચાલુ રહેછે. એક ચાકર આવેછે.)

ચાકર—જમવાના હોય તે ચાલો સાહેબો!

(જાંહગીર સિવાએ સઘળાએ જાયછે.)

જાંહગીર—ફાટ! ફાટ! હું મારા આ ખીજવર લગન ઉપરનો મારો ભય ભરેલો ગભરાટ દાખી રાકતો નથી. ધન મરી ગઈ એટલે

મને ખીલવાનું કાંઈ નથી, પણ ઓ ! તે મનમોહન માહાત્મ્યને ખોલવાનો જામ મ કદીખી રજ વળવાનો નથી. (શીરીન આવેછે.)

શીરીન—જાંહગીર ! જાલા જાંહગીર ! મને કેહ, તું ગમગીન કાંય છે ? આજ દસ પાર દહાડા થયા તું ઘુંગવાતો ને મુજતો ફરેછ. પણ આજે તું સહુથી ઉદાસ છે.

જાંહગીર—શીરીન, હવે આપણે સુખ દુઃખનાં સાથી થવાનાં છીએ તો હું ધારું કે તારી આગળ ખરેખરે કબૂલ કરવાથી મારી ગમખાર છાતીનો ભાર ધણો ઓછો થશે. ભાઈમાં તું પેલી ભાલી-જનને મળો આવીતીની ?

શીરીન—હા. પેલી બિચારી ધન !

જાંહગીર—તે મારી પરણેલી ઓરત હતી.

શીરીન—શું ? ઓ ખોટા ! તે મારી શેખ !

જાંહગીર—હા, શીરીન ! હું તેને પરણ્યો તેમાં તેનો વાંક નહી હતો. વાંક મારો હતો અને તોપણ શિક્ષા બિચારી તે પામી. તેની સાથ પરણવાની મારી ભૂલ મેં જોઈ ત્યારે હું તેના તરફ કથૈરતાથી આવ્યો અને તે દુઃખના બળાપામાં તે બિચારીએ આપઘાત કરી. તે દહાડેથી હું તદન બાવરો ને બેભાણ બની ગયોછ. હું નથી જાગતો કે ઉંઘતો, પણ મારે લીધે ફસેલી તે ગાય જેવી ગરીબની જાણી યાદ મારું જીગર કોતરીને કાલજી કરડી આવેછ. ઓ શીરીન ! તારાં લગન મારું એ દુઃખ વિસારી શકશે ? (બેહુ ફસડાઈ પડેછે.)

શીરીન—અરેરેરે ! મેં બિચારા બહુમનુને એ ભાલીજનન સાથે નાહક બદનામ કરીધો ! (અંદર ગડબડ થાયછે.) અરે ! પણ એ શી ગડબડ ! (બાઈઆઈ ગભરાટમાં આવેછે.)

બાઈઆઈ—જાંહગીર ક્યાં છે ? મારો દીકરો ક્યાં છે ?

જાંહગીર—માય ! કાંય માય ?

શીરીન—અંબી છે, માય, ને લગનના દહાડાને રડીને મોતનાં ધેરનું રૂપ આપેછ. પણ માસી, શું છે ? તમે ગભરાવોછ કાંય ?

બાઈઆઈ—જાંહગીર, મારા દીકરા ! આપણું શું થશે ? તું નહાસી જા !

જાંહગીર—કાંય ? શું છે ? (બારણા તરફ જાયછે.)

બાઈઆઈ—ત્યાં નહીં ! ત્યાં નહીં ! બારણે તો સિપાઈઓ
બેઠાછ. તું અંદરના ઓરડામાં બરાઈ જા અને પછી બારીને રસ્તે
ધેરની બાહાર નહાસ ! પોલીસ તુને પકડવા આવીછ ! નહાસ !

જાંહગીર—પણ છે શું ?

શીરીન—પણ એના વાંક શો ?

બાઈઆઈ—જૂન ! વાંકખી જેવા તેવા નથી ! તારી હોડી ન-
દીમાં તૈયાર છે. ત્યાંથી તું દરિયાને રસતે નહસાય તેટલો નહાસ, અને
બ્યારે તું સલામત જગ્યે પુગે ત્યારે મારા ઉપર લખજે.

જાંહગીર—જૂન ! કોણનું જૂન ! (ગડબડ અંદર.)

બાઈઆઈ—જો ! તે લોકો આવ્યા જો ! આ ! હવે હું શું કરીશ ?
આ ! વેહા વાજન જેવે ખુશ દહાડે તુને પકડી લઈ જશે તે હું કેમ
જોઈ શકીશ ! આ જાંહગીર ! નહાસરે મારા દીકરા !

શીરીન—પણ એ બેચુનાહ છે, એણે કોઈનું જૂન કીધું નથી.

બાઈઆઈ—પણ બેચુનાહ છે તોખી એ લોકો એને પકડી
જવાના. આ જો ! તેઓ કેટલા બધા છે !

શીરીન—પેલો એદલ અંકલેસરિયો ધણી ધરપત્રમાં છે.

(અંદર ગડબડ.)

જાંહગીર—કાંઈખી એ લુછાનું તરકટ છે. માતા, હું હીચકારા-
પણથી નહાસી જઈ મારાં નિર્દોશપાણને અપરાધનું રૂપ આપવા દેવાનો
નથી. આવવા દેવો આપણા મુદ્દમોને. તેઓ મારી સાચને શી આંચ
લગાડવાના છે ?

(એદલ, બેહરામજી, વસંતરામ અને પોલીસના માણસો
એક બારણે આવેછે, બહમન તથા કેટલાક મેહ-
માનો ગડબડ કરતા ખીજે બારણે આવેછે.)

એદલ—આવો સાચાંખો ! આ રથો તે ચુનેગાર જાંહગીર !
આ અંધ આવવો છે !

જાંહગીર—(એદલ ઉપર ઉછલીને તેના ટોટા પકડેછે) ચંડાલ,
બાઈખિરા ? તુને અંહી ધુસી આવવાનું શું કારણ ?

એદલ—આ ! માયરેરે ? બેરામશા મને મુકાવો.

બેહરામજી—જાંહગીર ! હું હુકમ કરુંછ કે એને છોડી દે.
નહી તો વગર વાંકે માજીએટની સત્તાની સામે થવાના અપરાધમાં

આવશે. (નંહગીર તેને છોડી દેયછે.) પેહલાં મારો ખોલશે સાંભલ. જણાવવાને મને અતિઅંત દુઃખ પેદા થાયછ, પણ મારા જોખમ ભરેલા આધાની પવિત્ર કરજ મને જાહેર કરવાની જરૂર પાડેછ કે, માય બાઈઆઈ, તમારા દીકરા નંહગીર સામે એક ભય ભરેલા અપરાધનું તોહમત મુકાયુંછ, અને રાક્ષી સાંભળવા ઉપરથી માજીએટ દાખલ એને પકડવાનાં વારંટ ઉપર મારી હમણાજ સહી લેવામાં આવીછ.

શીરીન—(નંહગીરને ગળે વલગીને) નહીં બને ! આ કદી નહીં બને ! મારો નંહગીર અપરાધી નથી !

બાઈઆઈ—(ખીજી ગમથી નંહગીરને બાજીને) ઢાણ મુવાં પાપીની તાકાત છે કે મારા સપુતની આખરને આંગલી વટીક બતાવી શકે ?

બેહરામજી—જરા ધીરજ રાખો, મારી માય ! જો કે મેં વારંટ આપ્યુંછ તોપણ હું માનુંછ કે આમાં કાંઈખી ભૂલ યા કાંઈ ટરફટ છે. પણ તે ખુલ્લું થાય તેટલાં, માયજી, તમે નંહગીરને મારા તાબામાં આપો અને હું એને પણ બલામણ કરુંછ કે એકદમ રાજી આવે.

નંહગીર—પણ મારો ગુનાહ શો તે તો કહો.

એદલ—ગુના ગુના શું કયરા કરેછે ? તે ખૂન કયરું છે. ખૂન !

બેહરામજી—ચૂપ રેહ એદલ, નહીં તો પેહલાં તુને કેદમાં જવું પડશે. નંહગીર, ભાકાંના રેહવાસી રેહમુલદારની દીકરી ધનબાઈનું ખૂન કરાવવાનો વાંક તારા ઉપર મુકાયેલોછે અને તેના રાક્ષી દાખલ તારા ખારવા ભુલ્યાની મરતી વખતની જીખાંની મારી પાસે રેજી થઈછ કે જોછો તેમાં ધનને તાતિમાં ડુબાડીને કરેલું ખૂન કપૂલ કીધુંછ, ને તે ખૂન તારી ઉશકેરણીથી કીધુંછ એમ નોંધાયેલુંછ.

ઘણા જણ—જીહું ! ખેલેખાલ જીહું !

નંહગીર—ભુલ્યા એ ખૂન કરે નહીં ને કરે તો તે આમ કપૂલ કરે નહીં.

એદલ—નઈ, નઈ, તેણે કપૂલ કયરું છે. ડીપોટી સાખ, તમે એની જીખાંની વાંચી તો સંભળાવો.

બેહરામજી—ચૂપ રેહ કે નહીં ? મારી કરજ હું સમજુંછ. માય બાઈઆઈ, બેહન શીરીન, બાઈ નંહગીર, આજના જેવા નેક રાજે, આ શુભ સમે, આવા ખરા હિગામ ઉપર તમારાં રંગમાં ભંગ થાયછ તેથી હું બેહદ દુઃખ પામુંછ, પણ જે હકીકત મને મળીછ

અને જે વારંટ નીકળ્યુંછ તે ઉપરથી જુવાન જાંહગીરને પરદેશ કીધા
વગર મારા લાચાર થઈ પડેલા હાથમાં ખીજો ઉપાય નથી. બાધ
જાંહગીર તાપે યા.

એદલ—તાપે શું થાય ! એ નાસી જશે ! એને ખેડી થોકો !

ખેહરામજી—જાંહગીર, મને તારો હાથ આપ.

જાંહગીર—મારો હાથ મારી બખ્તવાર માયના હાથમાં, મારી
નેકામી શીરીનના હાથમાં પેહલાં આપુંછ કે તેઓ જીવે કે તે કોઈના
પણ લોહીથી ખરડાયલા નથી.

ધણુ જણુ—નહી, કદી નહી.

ખાઈઆઈ—ઓ ખેહરામજી ! બખ્તવારજીના ખાતદાનની આ
બુલંદ હવેલીએ આજના સરખો સીતમ કદી સાંખ્યો નથી. આ મેહલ
અમારો કીલ્લો છે અને તેમાં નવાખી દોરમાં વઝીક દૂરામનો દાખલ
થવાને અશકત હતા.

શીરીન—હું મારા જાંહગીરને મારા હાથમાંથી આ લુટારાના
હાથમાં જવા નથી દેવાની, અને જોકે હું એક ઓરત છું પણ તમે
બાબલા મરદો કરતાં વધારે મારો જીવ આપીને લડીશ.

બહમન—ધીરજ રાખ, શીરીન. હમણા તો ધારાને માન આ-
પવું જોઈએ.

જાંહગીર—ખેહરામજી હું તમારે તાપે છું. બાધઆતમારી (સી-
પાહીઓ વચે જઈને ઉભા રહે છે) ફરજ બજાવો. મારા હાથને ખેડીથી
ખંધ કરો. (વસંતરામ ખેડી નાખે છે.)

એદલ—ખેડી નાખવી જોઈએ. અવે તું કેમ નાસશે ?

ખાઈઆઈ—ઓ ! તારી જીભને કોહવાટના કીડા લાગજો ! ને
તારી આંખો છેક જડમાંથી અંધાપો જોજો !

વસંતરામ—આ બુલ્યાની જીભાની છે તે વાંચી સંભળાવું.

બહમન—પણ તેનો શાક્ષી કોણ છે ?

ખેહરામજી—તે શાક્ષી ઓરતને લઈ આવો.

(સિપાહીઓ જીવીને લઈ આવે છે.)

વસંતરામ—(વાંચે છે) “આ જીભાની બુલ્યા બગુરિયો ખારવો
તેણે મરતી વેળાએ કરેલા એકરારની છે. જીભાની તેણે જીવી
બગુરિયા અને ટેહમુલદાર તાડીવાલાની સમક્ષ કહેલી છે અને—”

ટેહમુલદાર—(અંદરથી) મને જાણ દેવો, અરે! તારે તો મને જાણદી જાણ દેવો. (ટેહમુલદાર આવેછે.)

બેહરામજી—ઓ હો! આ ખીજો શક્તી પણ હાજર છે. વસંતરામ, વાંચો.

વસંતરામ—(વાંચેછે) “હું હેઠલ સહી કરનાર એદલજી અંક-લેસરિયાએ શપથ લઈમારે કાનેકાન સાંભળીને એ જીખાની લખીછે—”

એદલ—અરે કે? જીવીયાઈ, ઓ જીવનાઈ!

જીવી—છું? મને છું પુસેસ? મવા સોર! મવા! તું મારા જુપ-ડામાં કદી આવવોજ નથી.

બેહરામજી—વાર તમે શું કહોછ, દસતુર? ટેહમુલદાર, બુલ્યાએ તમારા દેખતાં કપૂલ કીધું કે નહીં?

ટેહમુલ—કાન જાણે? હું જવાબ દેવાને ના પાડુંછ.

એદલ—જવાબ દેવો પડશે, કાકા! તમારી પોતાની દીકરીનું ખૂન મેં પકડ્યું, તું આજર અતો પણ નામકર કેમ જશે?

ટેહમુલ—અકલાતો નાં, એદલ. જવાબ દેવાનો વખત આવશે તો હું બધા જવાબ દેવાશ. (પાછો જાયછે.)

એદલ—બુલ્યાએ કપૂલ કયરું છે કે ભોલીજન, જંગીરની પ-રણી આરત હતી, પણ શીરીનખાઈને પણવામાં તે પેલાં લગન આડે આવવાં તેવારે બુલ્યાએ જંગીરની રજા લીધી કે છોકરીને ડેકાણે પાડી દેવી કે જેની ઘઘાણીમાં જંગીરે પોતાની નિશાનીવાળો રમત આવ્યો.

બાઈઆઈ—ઓ બોધા!

જાંહગીર—સખૂર! આ એકરાર એટલી હદ સુધી અરે છે કે બુલ્યાએ મારી ધનને સદાની દૂર કરવા માગી, પણ એ પાપી માંગણી મેં એકદમ ધિક્કારી કાઢાડી હતી.

એદલ—તે તો પેલાં, પેલાં. પણ પછી તેજ તારે રમાલ બુલ્યાને આવ્યો.

જાંહગીર—હું યજ્ઞદાનના પોતાના કસમ આજીછ કે મેં એ ધિયાની આપી નથી.

બેહરામજી—જાંહગીર, એ રમાલ તારી પાસ છે?

જાંહગીર—નહી. તે ખાહવાયોછ. ધને જીવપર કીધું તે દહાડાથી તે ખાહવાયોછ.

એદલ—તેયું? પુરાવો મયલો?

બાઈબાઈ—અરે તે તો મેં આપ્યોતો! આ મારા સપુત, તે રમાલની ઈલાણી મેં આપીતી ને જો તેમાં હું ગુનેહગાર હોવું તો, આ! આ લોખંડી નજીર એના હાથપરથી કાઢાડી મારા હાથને જડી લેલો.

એદલ—એવી ડીક છે. માયને લીકરા બેઉ પકડાય તો વધારે સારું.

જાંહગીર—પણ માય, તમે ડરો ના. તમે મારા રમાલની ઈલાણી આપી ત્યારે ધન મારી પરણેલી બાઈડી છે એમ જાણીને નહીં આપી હોય? તેમજ વળી તે કાંઈ મારી ભોલી ધનનું ખૂન કરવા આપી નહીં હોય?

બાઈબાઈ—(સ્વગત) મારા લીકરાના છુટકારાને મોટા બધા પાપભાર હું મારે માથે લેવું. (નોટ) મેં શું કામ ઈલાણી આપી તે વખત આવશે ત્યારે હું કહીશ. (હીન્ને અચાનક દોડી આવેછે.)

હીન્ને—અરે આવેલો! તે વખત પાહોજ આવેલો! હઉંવે!

બાઈ—હીન્ને! તારીવાલો હીન્ને!

હીન્ને—હાંજી. બધાને ઘણી ખમા! પણ હું આ તપાહમાં ગવાહી પુરવા આવેલો. ખૂન થાયલું ખરું, પણ તે ખૂન તો હુંએ કરેલું.

બાઈ—તે! એ શું બકેછ?

હીન્ને—હઉંવે! હુંએ, હુંએ! બુલ્યાને હુંએ મારેલો. (એદલને) તે ઠાણેલી તું આવેલો કે?

એદલ—નહીં, કોઈ દારે નહીં.

હીન્ને—વારં તો હું જુવાની આપું તે હાંબલો. બુલ્યાને હુંએ મારી બંધુક મારેલી, પણ તે બુલ્યા હતા એમ હુંએ જાણેલું નહીં હા! હઉંવે! હારે થયલું કે એને માયરો, કારણ કે મારા માયરાથી એ બચારો મોટાં પાપમાંથી બચી ગયેલો. હઉંવે!

બેહરામજી—એ શું બકેછ? કાંઈ સમજ નથી પડતી.

વસંતરામ—એહી તો ધનના ખૂનની વાત છે.

હીન્ને—ને હું બુલ્યાના ખૂનની વાત કેહતો છું.

વસંતરામ—બુલ્યા કાંઈ માસ્કો ગયો નથી. તે જીવેછે. તેને ગોલી લાગી નથી, પણ અમસ્કો ઘસારો લાગ્યોછે. તે મરણાંતે પડ્યો છે પણ બંધુકના કરતાં હિંમતથી મરતો પડ્યોછે.

બેહરામજી—હીન્ને, એ બે વચે શા સંબંધ?

હીન્ને—તો નહી હોય ? બુધ્યા ધનનું ખૂન કરવા ગયલો તે મ્હા પાપ, અરે કે ?

ધણા—હા. હા. પછી ?

હીન્ને—તો મુલ્યાનું ખૂન કરીને તે પાપને હુંએ અટકાવેલું ! હજી !

મેહરામજી—પણ તે તો જીવેછ.

હીન્ને—તે મરેલો કે જીવેલો તે હું હું જાણું ? પણ મેં તો તેનું ખૂન કર્યરે.

મેહરામજી—પણ તેથી શું થયું ?

હીન્ને—હું હું હું હું ! મારા ભાઈ તમે તો મોટા હીંમતવા ધનને હમજતાજ છે નથી. જીવતી ડીપોટી હાથ, મેં એ મુલ્યાનું ખૂન કરીએલું તેથી મુલ્યાએ ધનનું ખૂન નહી કરીએલું.

ધણા જણુ—નહી ?

મેહરામજી—ત્યારે શું ધન જીવતી છે ?

હીન્ને—હાજ તો. ને જુઓ પેત્રો હાથથી આવે.

ધન—(અંદરથી) આ હું મરેરે ! અરેરે ! આ હું મરેરે !

(ટેહમુલદાર ધનને લઈ આવેછે.)

અધાં—ધન ! ભાલીજન !

હીન્ને—એજ ભાલીજન ! હસ્તક પોતે !

જાંહુગીર—મારી ધન ! મારા જન ! મારા આરામ ! (બેઠેછે.)

ધન—આ હું મરેરે ! મારેં ધણી ! પણ જાંહુગીર, આય શાં એ આ લગતની પેહરેં મણીમાં લોઢાંતી યોંગડી ! કાન મુવાંએ પેહરાવી ? કાહડોરે ! જીભરાયોનાં હાથમાંથી એ પાપની તોક કાહડોરે !

(મેહરામજીની ઇસારતથી સિપાહીઆ બેડી કાહડોરે.)

એદલ—(સ્વગત) આતજ ! ખૂન તો નથી કર્યરે, બચા એદલ ! નાસ અધીથી. તું કર્યસો ! (નહારવા જાયછે.)

બહમન— } પેલો એદલ નહાસેછ. પકડો ! પકડો !

શીરીન— }

મેહરામજી—પકડો એ, અંકલેસરિયાને, અને કેદ કરો એજ બેડીથી એ લુછને ! (સિપાહીઆ એદલને બેડીડોકેછે.)

એદલ—આ માયરો ! મને માયરો ! આ બેરામશા ! મારો શો યુના !

બેહરામજી—તે આવા આપરદાર કુટુંબમાં આવા શુભ દિવસે
પોલીસને ઓઠી ખપ્પર આપી, ને તેમની ખુશવખતોનો ભંગ કીધો.

એદલ—પણ હું જીવું બોલો નથી, બેરામશા. આ ! ડીપોઠી સાખ !

બેહરામજી—ચૂપ ! તારે વખત આવેછ. સિપાઈઓ, લઈ જવો,
અને ચોકીમાં નાખો. (સિપાઈઓ એદલને લઈ જાયછે.)

ધન—જોગીર, જીભરાયોં, તમે પેલાં ખત મોંગયોતો તે લેવો
આય ! (પોતાના ખિસામાંથી આપેછે.) ફાડી નાંખો. આજ પછી !
તમારી બેયર નથી. મને કાહાડી મેળો. અખઈ થઈને રહોં ને
ઘણાં વરરા શુખ જોવો !

જોહગીર—ધન ! તારા વગર મને એક ધડીનું સુખ નથી.

ધન—નહીરે મરે ! હું તો મરી નહીં ગેઈ તોભી શંતાઈ રહી કે
તમે શીરીન સાથ પરણો. પણ તમારી ઉપર ખોંતનો વાંક શોભલીને હું
તો તે ઓઠો પાડવા આવી. તમેરોં વેહા વાજનમે અડઅણુ કરવા હું
આવી નથી જો મરે !

ખાઈઆઈ—ધન ! મારી પનોતી વહુ ? મારી બાયગ
દીકરી ! મને ભેટ !

શીરીન—ને મનેખી ભેટ !

ધન—અરે વાયરે ! મારોં મેલાં લુગડાંથી તમારી લાંહની ને
શીલીકની રાડી મેલી થશે ! ખીશો રે ખીશો !

ખાઈઆઈ—ધન, જો મારા જોહગીરે તુને જરાખી કુખી કીધી
હોય તો તે મારી મુખ્યાઈ બરેલી મગરૂરીને લીધે હતું. હું મારાં કૂલ
અને જીનિયાદના અભિમાનમાં મરી રહેલી હતી. પણ જાણી વહુ,
તુને હું માન સાથ ચાહુંછ અને મગરૂરી સાથ કબૂલ રાખુંછ. માફ કર,
ધન, તારી સાસુને માફ કર !

ધન—ઓ હું મરેરે ! મારાં માય !

જોહગીર—ને મનેખી માફ કર, ધન !

ધન—ઓ હું આવરેઈ જાગેરે મારોં ધણી, તમેપરથી બધી.
મરેરે ! મારી નારાકરી બોલી મોમોથી જાતીજ નથી.

જોહગીર—ને ખાદા કરે ને તે કદી નહીં જાય, ધન.

ધન—પણ મોટાં ઘેરમાં મારીથી તમેને રામ જાગ્યા કરશે
જો, જીભરાયોં !

બાધ્યાઈ—કદી નહી, મારી દીકરી ! મારા મોટાં ઘેરમાં તારાં સરખી વહુ મોટાંમાં મોટાં ખાનદાનમાંથીખી ક્યાં મળવાની છે ? હું દાદાર હોરમજના શુકર યુગ્મરૂંછ કે ગરીબોનાં ઝુપડાંમાં તે સાહેબે આવાં નાદર નંગની તામીચી નવાજેશ કીધીછ, કે જેની મોટાંના મેહલમાં નવાઈ છે અને જેથી મોટાંના ખાનદાનની શોભા છે.

ધન—મેં સુધરેલી થવાનોં ધણોંખી ફેરેં માચ્યોં; પણ કાન ક-ક-કો-કો-કા-કાન જાણે—

જાંહગીર—તું ખોલ. ફિકર ના કર. ફિકર ના કર. ભાલીજન, શાકરા “કાન”જ વધારે મીઠા લાગેછ, ને સુધરેલીઓના બ-હોડેલા ડોલ દમામ કરતાં તારી ખુદરતી સાદાઈમાં તારી ગા-ત ખુખીઓ વધારે દીપેછ.

ટેહમુલ—ધન, મોટે ઘેરની મોટાઈઓમાં તું એક જનને વીસરી નહી જાણે, કે જેણે તારેં કુખમાં તારી ખોરક કધી ગ્રેળી નથી જો.

ધન—ઓ મરેં મારેં આપ ! તમારે બદલો તે કેમ વાલારા !

ટેહમુલ—હું મારી વાત નથી કરતો, દીકરી. જો પેલા તારો ગ-રીબ પણ આહાકુર હીજો ! તે તારેં શુખનો રાહનુમાય ફરેશતો છે.

હીજો—હાય હાય ! મને હું દાલ દોધીમાં લાખો ! મરવા ઘોતી હીજને.

ધન—હીજ, તું મારેં ખરેં તારનાર જો મરેં ! જાંહગીર, એ તમારેં કુવણુ શાશુનો દીકરો ! એણે મને નદીમાંથી જીવાડી જો ! હીજો ! લે મારો હાય !

હીજો—તારો હાય તારા વરને મુખારક ! (જાંહગીરના હાયમાં તેનો હાય મુકેછે.) જાંહગીર, આ ખરો યુલાખ, આ નાજુક પાંડદી તારા હાયમાં મુકતો છું. એને જતનથી વાવડો તે એના પરતાપથી તું હુખી થાહે.

શીશીન—અને હું પણ જાંહગીર તારી ધન તારે સ્વાધીન કરતાં તુને મુખારકબાદી આપુંછ. ધન, તારા વર સાથે મારાં લગન થનાર હતાં, પણ તે પાપનું કામ તું બાયગવાન જીવતી આવવાથી અટકયુંછ અને સર્વના હકમાં થતું નરસું બખ્ત્યારજીને ત્યાં તું બખ્ત્યારની પધરામ-ણીથી બદલાઈને સારે થયુંછ. જાંહગીર, હું બ્યારે ધનને મળી આવી ત્યારે મારા બહમનની બેયર-સેએ તેને મુખારક ગણી તે તારી મા-

હબૂબ લેખે તે વધારે મુખારક ગણ્યું. કાંકે એ તારી મોહરદાર માલમ પડવાથી મારા બહુમનપરનો બંદો ખોટો પડયોછ અને બહુમન હું તારી માફી આહું.

બહુમન—રાજે ચરમથી મારે કબૂલ છે.

બાઈઆઈ—ત્યારે આજની ખુશાલીનો છેડો ખુશાલીમાંજ આ વશે. મારી શીરીનનાં લગનની મિજલશ કાલે શીરીનનાંજ લગનમ પુરી થશે અને આઠલા દોસ્તો જે મુખારક અવસરને મ્હો તેજ પાર પડશે.

બાંહંગીર—મારાં લગનની મિજલશ બહુમનનાં લગ દલાશે, પણ ધન મારાં તારી સાયનાં લગન થયાં ત્યારે છુ? આ લગનની ધામધૂમ તે ગોયા મારાં ને તારાં લગનની જાહે ધૂમજ લેખાશે—

ધન—તારે હવે હું જાવાની નહી કે? મારાં માય રાશુ ને બેન ગલા સાથે અંછીજ રેહવાશ? અને ધનનું ધાન જળવાયથી હુંજ તે ખરી શુખી થવાશ

બધાં સાથે—ભાલીજન! ખરેજ ભાલી! ને ખરેજ સર્વની જાન!

(પડદો પડે.)

